

'સસ્તું' સાપ્તિત્ય એટલે ઈશ્વરમાં 'લેણું' સાપ્તિત્ય'

કહેવતો

[જુદી જુદી ૨૫૦૦ કહેવતોનો સંગ્રહ]

સ્વ. વ્યાસરામ દેવેશ્વરના 'સુજ્ઞાની કહેવતસંગ્રહ' ૭૫૨મી

પ્રકાશક : સાપ્તિત્યલ ડાકેર, એમ. એ.

મિલિયુ અપ્રેમીકાલેની પ્રકાશ
અરતું આહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

દેભદ્રપાસે અમદાવાદ અને પ્રિન્સેસ રજીડ મુંબઈ-૨

૩૭૬.૧
૬૧૨૬૧
(૬૨)

૨૭૫૭૭

(c)

[સર્વ હક પ્રકાશક સંસ્થાને સ્વાધીન છે]

27597

1572-9-90

મુદ્રક અને પ્રકાશક : વિગ્નવનરાય ૨૦ રોડ,
સરસ્વ સોલિય મુદ્રણાલય, રાધાપુર : અમદાવાદ

નિવેદન

આ પુસ્તકની આ ત્રીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થાય છે. આગલી આવૃત્તિમાં આપેલું નિવેદન નીચે અવતરણમાં આપ્યું છે.

‘અનેક પ્રસંગો બની ગયા પછી તેમાંથી સારરૂપ જે શિક્ષણુ ભણું થાય છે તે કહેવતનું રૂપ લે છે. કહેવત ઉપરથી એક પ્રજ્ઞના ડહાપણનું માપ નીકળી શકે છે. માળાપો, વડીલો અને શિક્ષકો બાળકોને કહેવતના રૂપમાં પોતાની પૂર્વપ્રજ્ઞનો અનુભવ શીખવે છે અને દુનિયાદારીની સમજ આપે છે. લાપાનો પ્રયોગ, સમાજની વ્યવસ્થા અને બીજી ઘણી વાતો કહેવતોમાંથી મળે છે.

‘દરેક લાપામાં ક્રેડાઓથી ચાલી આવતી, ચલણી સિદ્ધાન્તો, અતિમૂલ્યવતી કહેવતો હોય છે. તે કહેવતો મનુષ્યના અનુભવોના નિયોડરૂપ હોય છે. તેમાં જુગજૂનું ડહાપણ, અવલોકન અને જ્ઞાન સંઘરાયું હોય છે. તેમની લાપા સરળ અને અસરકારક હોય છે; કારણકે તે આમજનતાના હૃદયમાંથી જન્મે છે, આમજનતાના હોઠ પર રમી રહે છે, આમજનતાના જીવનને જ સ્પર્શે છે અને તેને ઉન્નત તથા સમૃદ્ધ કરવા મથે છે. તેમાં તે તે દેશના લોકોની, પ્રજાની, કોમની અને જાતિની ખાસિયતો આબેહૂળ રીતે વર્ણવાયેલી હોય છે. એ રીતે વિચારીએ તો કહેવતોમાંથી આપણે તે પ્રજાનો તે સમયનો ઇતિહાસ ને તેનું સામાજિક ચિત્રદર્શન જરૂર મેળવી શકીએ.

‘આ પુસ્તકમાં શુદ્ધરાત્રી ભાષાના કહેવતોનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. પ્રથમ તો બધી સમાન અર્થવાળી કહેવતોને સાથે લેવામાં આવી છે. આવી અનેક સમાન અર્થવાળી કહેવતોના ૬૧૮ શુદ્ધ પદોમાં આપવામાં આવ્યા છે. પછી તેમાં ન આવેલી એવી ૩૭૮ કહેવતો કચ્છાવારી પ્રમાણે જોડવીને આપવામાં આવેલી છે. આમ કુલ આશરે અઠીદશરે કહેવતો આ સંગ્રહમાં આપવામાં આવી છે.

‘આમાં સંગ્રહાયેલી કહેવતોની સામાન્ય વપરાશ, તેમની પાછળની રસિક આખ્યાયિકા, કથા અથવા વાતો, અમુક જાતિ કે દોષની ખાસિયત બતાવવાની શક્તિ, વેધકતા અને ઐતિહાસિક મૂલ્યવત્તા અથવા સામાજિક ચિત્રદર્શન દરાવવાનું તેમનું સામર્થ્ય; આવાં અનેક તત્ત્વો ધ્યાનમાં રાખવામાં આવ્યાં છે. આ રીતે કહેવતોનો અભ્યાસ એક પ્રકારના સાહિત્યવિષયક અભ્યાસ તરીકે બહુ ઉપયોગી છે.’

આથી છે કે આ કહેવતસંગ્રહ વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષકો, ઇતિહાસવિદો, ભાષાશાસ્ત્રીઓ, વિચારકો અને નાનામોટા સામાન્ય વાચકોને પણ ઉપયોગી નીવડશે.

વલ્લભવિદ્યાનગર, ૧૬-૬-૧૦	}	સરસ્વતી સાહિત્ય મુદ્રાણાલય ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટીઓ જનો એચ. એમ. પરેલ (પ્રમુખ)
----------------------------	---	---

કહેવતો

૧. અછલ બડી કે ભેંસ ?

કળથી થાય તે બળથી ન થાય.

અછલવિનાનો આંધળો, પેસાવિનાનો પાંગળો.

૨. શેઠની શિખામણુ ઝાંપા સુધી.

[એક શેઠે પોતાના મુનીમને અવેરાત તથા જરીનો માલ લેવા માટે દિલ્હી મોકલ્યો. જતાં જતાં શેઠે મુનીમને પાનાં, માણેક, રત્ન વગેરેનાં લક્ષણો વર્ણવી બતાવ્યાં અને માલ કેમ ખરીદવો તેની સમજણ પાડી. મુનીમે જવાબ આપ્યો : ‘ શેઠની શિખામણુ ઝાંપા સુધી.’

મુનીમના છેલ્લા બેઅદબીલયાં વાક્યથી શેઠને ઘણો ગુસ્સો ચઢ્યો. એટલે તેમણે ગામના ધાંચળની દુકાનો પાસેથી નકામા ફેંકી દીધેલા વાળ એકઠા કર્યા અને તે ગાંસડીને કિનખાખમાં વીંટી ચારેતરફ સુંદર ઝાલર અને ફૂમતાં મુકાવ્યાં; અને પોતાના માણસ સાથે તે પેલા મુનીમને દિલ્હી મોકલી આપી. કાગળમાં સૂચના આપી : ‘ જહાંપનાહ બાદશાહસલામતને આ બીંદડી ભેટ આપવી.’

મુનીમ આડતિયા પાસે તે ગાંસડી ઉચકાવી દરબારમાં ગયો. બાદશાહેને સલામ કરી, તે ગાંસડી તેમની પાસે મૂકી બોલ્યો : ‘ જહાંપનાહ, અમારા શેઠસાહેબે આપને માટે આ ભેટ મોકલી છે.’ કુતૂહલથી બાદશાહે તે ગાંસડી છોડવાનું પોતાના નોકરને ફરમાન કર્યું. ગાંસડી છોડતાં આખા દરબારમાં વાળ વાળ થઈ ગયા. કોધે ભરાઈને બાદશાહે હુકમ કર્યો : ‘ જાઓ, આ મુનીમને લઈ જઈ ગરદન મારો.’

મુનીમ જુદિશાળી હતો. સમયસૂચકતા વાપરી તે બોલ્યો :
'જઠાંપનાઉ, પરવરાદગાર, એ વાળ મને પાછા આપો. મરતી
વખતે તે વાળ દું મારી છાતી પર રાખીશ. મારા મુઠ્ઠા સાથે તે
વાળ બળશે. તેમાંથી ઘોડાક વાળ આપ મને મારા છોદરાને મોકલી
આપવાની રજા આપો, મને મરવામાં કંઈ હરકત નથી.'

બાદશાહે વિચાર કર્યો કે, નહીં એ વાળમાં કંઈ લેદ દોરો
તેઈએ; એટલે એણે મુનીમને તે ખુલ્લો કરવા કહ્યું. મુનીમ બોલ્યો :
'જઠાંપનાઉ, આપની પાસે સોનું, ધીરા, માણેક, રત્ન, પરવાળાં-
બધું જ છે. આપને શાની ખોટ છે? એટલે મારા નેકદિલ શેઠે
ગિરનારની યાત્રામાં તેમને કપીર-ઓલિયાઓએ પોતાની જઠામાંથી
પ્રસાદી તરીકે આપેલ વાળ આપને બેટ તરીકે મોકલી આપ્યા. તે
વાળ આપ્યા પછી તો તેમને ઘેર લકમીની આટલી રેલમહેલ થઈ છે.'

એટલે રાજા ખુશ થઈ ગયો. તેણે તે બધા વાળ બેગા કરી,
રત્નગદિન દાળટીમાં મૂકી, ખજાનામાં સાચવી મૂકવા આજ્ઞા કરી.
શેઠના માલ પર સંપત્તી જઘન માફ કરી મુનીમને હજાર રૂપિયા
શિરપાવ આપ્યો અને પોતાને ત્રામ પાછા જવા વીસ શેકડાની
પાવત્રા અંગરૂઠા તરીકે આપી.

ત્રામ પાછા આવતાં શેઠને બધી વાતની ખબર પડી. જઘન
માફ થતાં, પોતાને દર વર્ષે ખ્યાલ હજારનો ફાટો થયો. મુનીમને
તે સામા સેવા તથા અને મન્દવાદ આપતાં જણાવ્યું : 'તમારા જેવા
મુનીમ માટે 'શેઠની ચિખામડુ ઝાંપા ધૂમી' એ શબ્દ બરાબર છે.
જઘનગ્રામમાં પોતાની અછલ જ અધમાં આવે છે.']

૩. અક્ષત દોડના બાપની છે?

અક્ષતનો એકચીર. મંવાલી બાણને લાગ્યો કેઃચમીર.
દીપી મત અને માણી તોણું દેટલા દિવસ આલે ?

અક્કલનો ખારદાન.^૧

૪. બિલાડીને કહ્યે શીકું તૂટતું નથી.
રાંડીરાંડના શાપ લાગતા નથી.
સતી શાપ દે નહિ અને શંખણીના શાપ લાગે નહિ.
૫. પેટ ચોળીને શૂળ પેદા કર્યું. હાથે કરીને હોળી રમ્યાં.
હાથનાં કર્યાં હેયે વાઝ્યાં. હીંચણ મારીને આંખ ફેાડી.
હીવો લઈ દૂવામાં પડ્યાં. ઊઠ પહાણા, પગ ઉપર પડ.
દેખતે ડોળે છેતરાયા. આવ બલા, પકડ ગલા.
કોણે કહ્યું હતું કે બેટા, ખાવળિયે ચઢજો ?

[મૂખ છોકરો ખાવળિયે ચઢ્યો અને તેને કાંટા વાઝ્યા, ત્યારે તેણે 'ખાપા, ખાપા' કહી બૂમ પાડી. તેનો ખાપ આવીને આ વાક્ય બોલે છે.]

૬. ઘરનાં ઊઠ્યાં વનમાં ગયાં, વનમાં લાગી લાદ્ય.^૨
ઊલમાંથી નીકળી ચૂલમાં પડ્યાં.
અલા ગઈ ને બલા આવી. ભૂત મરે ત્યાં પલીત જાગે.
સાત સાંધે ત્યાં તેર તૂટે.
કફનડાકુ ગયો ને મેખમારુ આવ્યો.
૭. ફરે તે ચરે, બાંધ્યો ભૂખે મરે.
ચાકરી કરતાં લાખરી મળે.
કરે સેવા તોં મળે મીઠા મેવા.
હિંમતે મરદા તો મદદે ખુદા.

૧ ખારદાન-જેમાંથી દાણા ઠાલવી દેવામાં આવ્યા છે તેવો કોથળો;
અર્થાત્ જેના મગજમાંથી અક્કલ ઠાલવી લેવામાં આવી છે તેવો
મૂખ માણસ.

૨ અર્થાત્ એક દુઃખમાંથી છૂટવા જતાં ખીણું દુઃખ આવ્યું.

૮. નસીબ બે ડગલાં આગળનું આગળ.
હું બાઉં રેલમાં તો નસીબ બાવ તારમાં.
કરવા ગયા કંસાર અને થઈ ગઈ થૂલી.
કરમનાં કસ્યાં,^૧ બાન બેડી ત્યાં ફૂતરાં ભસ્યાં,
કોડિયા જેટલું કપાળ અને વચ્ચે ભમરો.
૯. અકમીનો પરિયો કાણો. દુકાળમાં અધિક માસ.^૨
દૂબળા ઢોરને બગાઈઓ ઘણી. દંડ ઉપર ડામ.
દૂબળો જેઠ દિયરમાં લેખાય.
બદરાની માનતા સૌ કરે, વાઘની માનતા કોઈ ન કરે.
૧૦. ખાવાના સાંસા ત્યારે પડેણાના વાસા.
ભરતામાં ભરાય. ભાજ્યશાળીને ઘેર ભૂત રળે.
એકાદશીને ચેર શિવરાત્રીબાઈ પડેણામાં.
૧૧. ગરીબનો બેટી પરમેશ્વર. નદિ બેટીનો રામ બેટી.
૧૨. અળી બોલ્યા અળી ફોટ.
ગાડાનું પેડું ફરે તેમ બોલીને ફરે.
હજી તો પનો પંદરવાર પસારશે.^૩
ગાંદી માથે બેડું.^૪

૧૩. બોલ્યા અબોલ્યા થાય નહિ.
જખાન હાર્યો તે જનમ હાર્યો.
હાથીના દંતરાજ નીકળ્યા તે નીકળ્યા.
સાકરના હીરા ગળ્યા તે ગળ્યા.
જે મોઢે પાન ચાવ્યાં તે મોઢે કોયલા ચવાય નહિ.
જે બોલ્યા તે ધ્રુવના અક્ષર.^૧

૧૪. પ્રાણુ ને પ્રકૃતિ સાથે જવાનાં.^૨
દોરડી બળે પણ વળ ન મૂકે. સ્વભાવનું ચોસડ નહિ.
કૂતરાની પૂછડી લોંચમાં દાટો પણ વાંકી ને વાંકી.
અખણુ ગયા, દખણુ ગયા પણ લખણુ ન ગયાં.
દાદર જાય ચૂવે^૩ ને ટેવ જાય મૂચે.
ઝોડ^૪ જાય ભૂવે,^૫ ટેવ જાય મૂચે.

કડવી વેલકી કડવી તૂંખડિયાં, અડસઠ તીર્થ કીરકે આઈ;
ગંગા નાહી, ગોમતી નાહી, તોલી ન મીટી કડવાઈ.

૧૫. નહિ બોલ્યામાં નવશુણ, સળસે લલી ચૂપ.
બોલે તે બે ખાય, અબોલે ત્રણ ખાય.

[જે બ્રાહ્મણોએ પોતાને જમવા માટે રસોઈમાં પાંચ લાકડુ કર્યા હતા. પછી ઠરાવ કર્યો કે, જે બોલે તે બે લાકડુ ખાય અને જે વધારે વખત મીન રાખી શકે તેને ત્રણ લાકડુ મળે. તેમાંથી જે ઉતાવળિયો

૧ ધ્રુવનો તારો અવિચળ છે.

૨ સ્વભાવ કોઈ દિવસ બદલાય નહિ.

૩ ચૂવો—કાયલી વગેરેનો અકડ.

૪ ઝોડ—ભૂત—પ્રેતનો વળગાડ.

૫ ભૂવો—ડાકલાં વગાડી

માણસને ધુણાવી વળગાડ કાઢનાર.

આહાણુ દતો તે ધીરજ ન રાખી સજ્જો અને બોલી લિજ્જો : ‘આલખાઈ સઈએ. ક્યાં સૂધી બૂખે મરીશું ?’ એટલે દરાવ પ્રમાણે તેને બે લાકડા મળ્યા અને પેલા મૌન રાખનાર આહાણુને ત્રણ મળ્યા.]

મૌનં સર્વાર્થસાધનમ્ ।

૧૬. રાંધ્યા પછી ડકાપણુ ને ગરથ ગયા પછી જ્ઞાન.

દાર્તિક મહિને ઠણી ઠાળો.

અવસર ગયે બુધ ક્યા કરની ?

લક્ષ્મી ચાંલ્લો કરવા આવે ત્યારે મોં ધોવા જવું.

નાણું મળે પણ ઠાણું ન મળે.

પીણુ ઠાણે ચાંચ પાકી.

સમજલો શિકારે આવ્યો ત્યારે ફૂતરો મુતરાણો થયો.

અગલે દિન પીછે ગયે, હુરસે દિયા ન હેત;

આજ પિછતાકે ક્યા કરે, જળ ચિડિયા ચૂગ ગઈ ખેત.

૧૭. દાવ આવ્યે સોગટી મારવી. લાગે લાકડું ભાંગે.

વા ભેઈને વડાણ હાંકારવું. વળ ભેઈને ટાંકણું મારવું.

૧૮. દીકરા, મોટો યા, પરજાવશું.

(ખેટા વાવધ કરવા.)

રાજાજીનાં અખારાં.^૧

અગરત્યાના વાયદા.

તેમણે ત્યાં જ પોતાનું શરીર છોડી દીધું. એટલે વિંધ્ય પણ પોતાની નમેલી સ્થિતિમાં જ રહ્યો અને પરિણામે લોકોને તેના પર અવર-જવર કરવી સહેલી થઈ પડી.]

સોમવતી અમાસ અને શુક્રવાર.

વાયદા ઉપર વાયદો, એમાં કોણ કાઢે કાયદો ?

મુલતવી રાખ્યાનાં માઠાં ફળ.

તાળવે ગોળ ચોંટાડવો.

સઈની સાંજ ને મોચીનું વહાણું.

ધાંયજાની ખાયડી કહે : હું શું બાણું ?

૧૯. કામ કર્યાં તેણે કામણુ કર્યાં.

કચું તે કામ, વીંધ્યું તે મોતી.

૨૦. મુક્તકા ચંદન ઘસળે લાલિયા.

મુક્તકે લડું ખાઓ મેરે લાલ.

૨૧. લાવતું હતું ને વેદે કહ્યું.

રોતી હતી ને પિયરિયાં મળ્યાં.

ગાડું દેખી લાગે થાક, ઘોડા દેખી થાકે પાગ.

૨૨. દગા કિસીકા સગા નહિ. ક્રિયા ન હોય તો કર દેખો.

એના ટાંટિયા એના ગળામાં. દાનત તેવી ખરકત.

કપટ ત્યાં ચપટ. દૂડ ત્યાં ધૂળ.

જિસકી દાનત ખૂરી, ઉસકે ગલે છૂરી.

૨૩. કરણી તેવી ખાર ઊતરણી. વાળ્યાં તેવાં લણવાં.

હાથે તે સાથે. દીધવાન ફળ ભોગવવાં.

કલબુગ^૧ નહિ કરબુગ^૨ હૈ, એક હાથસેં લે, ફસરે

હાથસેં દે.

૨૭૫૭

૨૪. વર વરો, કન્યા વરો, ગોરનું તરલાણું ભરો.
કિસીકા ઘર જવો, કિસીકા પૂત મરો, બંદા ખાવે
ઓર તાપે.
આરતી ઉતારું ને મંગળ ગાઉં, ખીલને આપું ત્યારે
હું શું ખાઉં ?
મુઝદાં બેઠુસ્ત^૧ લાય કે દોજખ^૨ લાય, આંખો તો
છનાછની.^૩
ઘરનાં છોકરાં ઘંટી ચાટે, ઉપાધ્યાયને ચાટો.
૨૫. સૂઠને ગાંગડે ગાંધી ઘવાય નહિ.
અધીં સોપારી ને દીરો દલાલ વેપારી.
બારા મુધી ભણી પંડિત ઘવાય નહિ.
૨૬. દોઢ વાંઠ વગર કનિયો થાય નહિ.
એક હાથે તાળી પડે નહિ.
રંગમાં ને પોતમાં બંનેમાં વાંઠ.
ગાળ દઈને ગાળ આંભળવી.
૨૭. લીધાં લાડ અને ખાધાં ખાસડાં ફરીફરીને આવે નહિ.
આડી રાત તેની શી વાત ? દોળે દીડી દાલ ?
૨૮. સૂરજ સામી મૂળ નાખીએ તો આંખમાં પડે.
પથ્થરને બચકું બરીએ તો પોતાના દાંત પડે.
હાથી પાછળ ફરતાં ઘણાં બસે છે.
મોટાની વાત ઠરીએ તો વાવુમેતે મરીએ.
૨૯. જોખે મરે તેને વિપત્તી મારીએ નહિ.
મીઠી છૂન, સરં ઠાવં સિહ.

જખાં શીરીં તો મુઝકગીરી.

૩૦. પોથીમાંનાં રીંગણાં.

[એક પંડિતે કથામાં કહેલું : ‘રીંગણાં ન ખાવ.’ પણ એક ડોશી ખીજે દિવસે ભાગવત પર બેઠ મૂક્યા રીંગણાં લઈ આવ્યાં, તે તેમણે સ્ત્રીકાર્યાં. ડોશી પૂછે છે : ‘કાલે તો તમે ના કહેતા હતા અને આજે આ રીંગણાં કેમ સ્ત્રીકાર્યાં ?’ ત્યારે પંડિતે જવાબ આપ્યો : ‘એ તો પોથીમાંનાં રીંગણાં;’ અર્થાત્ કહેણી બુદ્ધી અને રહેણી બુદ્ધી.]

ડાહી સાસરે ન જાય ને વેલીને શિખામણુ દે.

વેલી સાસરે ન જાય અને ડાહીને શિખામણુ દે.

૩૧. હૈયે તેલું હોઠે.^૧

પતકાળું^૨ ચારેલું તે મોં પર આવી ગયું.

કોણ કહે છે રાંપીનો ઘા ?^૩

મારો રૂપિયો શું ખાય છે ?^૪

૩૨. સાચને આંચ નહિ. સાચ તરે ને જૂઠું ખૂડે.

સાચે રાચે જગપતિ. સત્યકી જિઠર, ખુદાકું ફિઠર.

દાનત પાક તેને શાની ધાક ? સત્યકા બેલી રામ.

ખરાને ખેરસણા, ખોટાને ખણાં.^૫

૧ મનમાં જે વાત રમતી હોય તે બોલાર્ધ જવાય.

૨ પતકાળું—તણખલું.

૩ રાંપી એક જાતનું હથિયાર છે. જે માણસે રાંપીથી ઘા કરેલો તે જ આવીને બોલી બિજો. તે પરથી સાબિત થઈ ગયું કે તેણે જ ઘા કર્યો છે.

૪ ખોટા રૂપિયાવાળો પોતે જ બોલી ગયો.

૫ ખણાં—ખાસડાં.

૩૩. ભરમ ભારી ને ખિન્નમાં ખાલી.^૧

મૂછે ચોપડવા તેલ નહિ ને હાલેલીએ દીવા કરો.
નામ રાખ્યું ધનાથા ને ઘરમાં હાંણાં કુચ્છી કરે.
દમઢોલ ને માંહે પોલ. નામ મોટાં ને દર્શન ખોટાં.
શેખાર્ધ શાહજહાની ને દક્ષણ ભાડખૂંજનો.
ક્યા કરે નર કાંકડા દે થેલીકા મોં સાંકડા.
ઘરમાં આડીશેરીની^૨ જીટે ને બહાર મૂછો મરડે.
ઉપર વાગા ને માંહે નાગા.

તમાચો મારી મોં લાલ રાખવું.

પાસે ન મળે ઢોડી ને જીભી બળર દોડી.

પેટમાં પૂમડું પાણી નહિ ને નામ મારું દરિયાવખાં.
અધૂરો ઘડો છલકાય.

૩૪. ખપ તેની છોછ નહિ. આરત તેની આલડછેટ નહિ.
માથે જોડી ચાદર એટલે ત્યાં ખેડા ત્યાં પાદર.
વડાલામાં વટાળ નહિ.

૩૫. સંગ તેવો રંગ. વાન ન આવે પણ જ્ઞાન આવે.
ગધેડા સાથે ઘોડું બાંધે, તો ભૂટતાં ન શીખે
પણ આખોટતાં શીખે.

દાળની સોખતથી સાખો નર મટી નારી થયો.^૩
જેને જેવો વાસ તેને તેવો પાસ.

પટોશીનું દરમ ન આવે પણ સોંજ^૪ તો આવે.

૩૬. વા વાત લઈ જાય. માઠા ખખર વીજળીવેગે જાય.

૩૭. નળજો સળજાને શુભ કરે તે આટાલૂણમાં જાય.^૧

સમુદ્ર આગળ લૂણ^૨ની ભેટ.

મોટાની ગાં-માં પેસીએ તો ચગદાઈ મરીએ.

[એક હાથી તળાવમાં નાહવા ગયો, તે ત્યાં જ મરી ગયો. તેના શબનું માંસ બહુ દિવસ સુધી ખાવા મળશે એમ ધારીને એક શિયાળ તેની પૂંઠ વાટે પેસી ગયું. તે વખતે તળાવના પાણીથી તેની પૂંઠ નરમ અને પહોળા બની ગઈ હતી. બહુ દિવસ સુધી તે હાથીનું માંસ ખાતું અને પૂંઠમાંથી મોં બહાર કાઢી તળાવનું પાણી પીતું. એમ કરતાં કરતાં ઉનાળો આવ્યો. તળાવનું પાણી સુકાયું. પરિણામે હાથીની પૂંઠનું ચામડું પણ સુકાયું અને કઠણ થયું; એટલે શિયાળ તેના પેટમાંથી બહાર નીકળી શક્યું નહિ. એટલામાં ત્યાં થઈને ઊડતાં ચકલાંને તેણે તળાવનું રથુંસથું^૩ પાણી હાથીની પૂંઠ પર નાખવાની વિનંતિ કરી. ચકલાંએ ઘણા દિવસ સુધી તે પ્રમાણે કર્યું, ત્યારે પૂંઠનું ચામડું પલખ્યું અને શિયાળ જોર કરી બહાર નીકળી આવ્યું. ચકલાંએ જ્યારે શિયાળની દુર્દશાનું કારણ પૂછ્યું ત્યારે તે ઉપરનું વાક્ય બોલ્યું.]

૩૮. બોલ બોલ્યા તે મોંમાં પાછો પેસે નહિ.

સો ગળણે ગળીને વાત કરીએ.

થુંકયું પાછું ગળાય નહિ.

૩૯. ટૂટીની બુટી નહિ.^૩

મરતાં માટીને ખાપ કહે તોપણ જીવે નહિ.

નંવાણું ઓસડ, સોમું ઓસડ નહિ.

૧ તે કંઈ ગણતરીમાં નહિ, વિસાતમાં નહિ.

૨ લૂણ-મીઠું.

૩ મરવાનું આવે તેમાંથી કોઈ બચી શકે નહિ.

ટોડીમાં ઘાલ્યાં છુવે નહિ.

૪૦. દામ ઠરે દામ, લોંડી ઠરે સલામ.

સકમીના સાળા ઘણા.

દાદા મામા ગાવાના, પાસે હોય તે ખાવાના.

લીલા વનના સૂડા ઘણા. હાથ પોલો તો જગ ગોલો.

અનેતા^૧ ત્યાં સુધી તનેનાં.

જર અસિયાર, મદદ હોશિયાર.

ખિસ્સાં તર તો ચાહે સો ઠર.

જર ઠરે દરિયામાં ઘર.

ગાંઠે હોય ધન, સૌ હાજર જન.

૪૧. વસુ વિના નર પશુ. લક્ષ્મી વિનાનો લપોટ.

[એક શેઠ દલા. તે બહુ સીમંત દલા. તેમનો પુત્ર બહુ લાડોડમાં ઘણો દતો. બધા તેને રંગાડના અને આઈ, ભાઈ કરનાં અડધા ધર્ષ જતા. શેઠ શુભરી ગયા. છોકરો શાદી ઉપર બેસી. દુર્ભાગ્યે તેમની લક્ષ્મી વેપારમાં જતી રહી એટલે જે બીજા વેપારીઓ, મુનીઓ, વાણીત્યે તેને માન આપતા હતા, તે તેને 'લપોટ નેવો છે' એમ કહી તેનો નિરંકાર કરવા લાગ્યા. એવાર તમે 'જગ પાછી તેના પર બાજ્યેવીની કૂપા દિનરી. તેનાં વિરેઘ મહેલાં વડાણુ અલગીક ધન કમાઈ પાછાં વળ્યાં. 'ફરી પાછાં તમના લોકો અને વેપારીઓ તેને ચારા રૂબંદીથી માનપૂર્વક સંબોલી 'ને ને' કરવા લાગ્યા, ત્યારે તે કહેતો: 'હે લક્ષ્મીમાતા, આ બધા મને 'ને ને' કરે છે. બધા તમારા પ્રત્યક્ષ છે કે નહિ આવ સાક્ષીરૂપ છું.']

ગરબ વિનાનો ગાંગદો. ગરીબનું નસીબ ગરીબ.

૪૨. કેડમાં છોકરો ને ગામમાં દંદેરો.

^૧ અનેતા-નેહીમાં જર.

ઘેટા બગલમેં, દૂંઢે જંગલમેં.

પગ તળે બળે તે જુએ નહિ ને લંકા હોલવવા જાય.^૧

લલલલા કુંવારા ને વાંઢા કહે મારે જે.

મોંને મરચું મળે નહિ ને ગાં-ને શુંદરપાક.

પીડા પતી, તો કહે પગે જ વળગી છે.

[એક માણસને ત્યાં મહેમાન આવ્યો. તેને ટાળવા તે માંદો હોવાનો ઢોંગ કરી સૂતો. તેનો સ્ત્રી તેના પગ દાળવા બેઠી. મહેમાન બહારના ખંડમાં મૂંઝોમૂંઝો બેઠો હતો. થોડીક વારે કામ હોવાથી સ્ત્રી રસોડામાં ગઈ તે ન જાણતાં ધરધણીએ કહ્યું : ‘ પેલી પીડા પતી ? અર્થાત્ પેલો મહેમાન ગયો ? ’ ત્યારે મહેમાન બોલ્યો : ‘ પગે જ વળગી છે. ’ તેનો અવાજ ઓળખી ધરધણી અંખવાણો પડી ગયો અને મનેકમને પાણુ તેણે પરાણાની ખાતરચરદાસ્ત કરી.]

૪૩. કહાપણુ કોઈના બાપનું નથી.^૨

શુણવાનના હજાર ઘરાક.

રીતભાત જાણે તેને સૌ વખાણે.

૪૪. વીતી હોય તે જાણે, જે દરદીની બલા જાણે.

જેના પેટ પર સાપ પડ્યો હોય તે ઉછાળે.

બિલાડીને રમત, બિંદરનો જીવ જાય.

હાડિયાને રમત, દેડકાનો જીવ જાય.

૪૫. પથ્થર ઉપર પાણી.^૩

સો મણ સાળુએ ધુએ, પણ સીદીભાઈ કાળા ને કાળા.

૪૬. ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. કડી લેતાં પાટણુ ગયું.

૧ પાસેની વાતોને વિચારે નહિ અને દૂરદૂરની વાતો કરે.

૨ અર્થાત્ ઈશ્વરે જેને જે આપ્યું છે તે તેનું છે.

૩ જડણુદ્ધિનો માણસ સમજે જ નહિ.

- હાથમે' દંડા બગલમે' મોઈ, હવેલી^૧ લેતાં શુજરાત મોઈ.
આણુ લેતાં જાંણુ^૨ ગયું.
લેને ગઈ પૂત, તો ખો આઈ ખસમ.^૩
૪૭. બોલે તેનાં બોર વેચાય. ગાળે તેનું વાળે.
માઝ્યા વગર મા પણુ ન પીરસે.
રોયા વગર છોકરાંને મા ધવડાવે નહિ.
૪૮. આજ રાજ, કાલે રાંક. આજ અમીર, કાલે ક્ષીર.
તડકા છાંયડા ચાલ્યા જાય છે. વેળાવેળાની છાંયડી.
૪૯. વેંધ વેંધનો વેરી. જાત જાતનું ખોદે.
ખિલ્લાં, પ્રાણાણુ ને ફૂતરાં એ ત્રણુને આજુરાગ.
પાડખાર પડ્યા છે.^૪
૫૦. જેનાં કામ તે તેમી ઘાય, બીજા કહે તે ખસા ખાય.
આવડે નહિ વેંસ ને રાંધવા પેશ.
અજાણ્યો ઉપાધ્યાય બગણું મી દોળે.
નરેણીમી નખ લિતરે, મારું બોડાય નહિ.
૫૧. દાદીની દાદી ને સાવરણીની સાવરણી.
એક પંથ દો કાજ.
માનીએ ત્યાં સુખી શાલિયામ નીકર ઉપરવટણા.^૫
માજરની પિપ્પડી વાગી તો વાગી નીકર કચડી ખાખી.

૧ તવેલી જામનું નામ છે.

૨ જાંણુ લીમડી અજાણ્યો એક જામનું નામ છે.

૩ ખસમ-પણું.

૪ પાડા ખડાને દોડ તેટલું વેડ છે.

૫ ઉપરવટણા-પરવટી કચડ.

૫૨. જે ઘોડે ચઢાય નહિ. જે ઘરનો પરોણો જૂણે મરે.
જે ગોળીનો ચેડવો. અડકદડકિયો કોઈનો નહિ.
દહીંમાં ને હૂધમાં પગ ન રખાય.
હસવું ને લસવું સાથે બને નહિ.
નાતો^૧ ને નાણું જે રખાય નહિ.

૫૩. સહિયારી સાસુ ને ઉકરડે મોકાણું.
ખારૈયાનું ખારે વાટે. સહિયારાથી સિંહ હાયો છે.

૫૪. દીવા પાછળ અંધારું.
મોર કળા કરે પણ પાછળથી નાગો દેખાય.

૫૫. બહુ તાંતણુ બળિયું.

[એક વાણિયાના ઘરમાં ચોર પેડો. વાણિયો જાગતો હતો. ચોર થાંભલાને ઓઠે સંતાયો. વાણિયાએ યુક્તિ કરી. પોતાની સ્ત્રીને જગાડી તેણે કહ્યું : ‘મને સ્વપ્ન આવ્યું છે. કાલે મૂતરના ભાવ તેજ થશે માટે સૂતર કાઢ. જોઈએ ટેટલું છે?’ સ્ત્રીએ સૂતર કાઢ્યું. વાણિયાએ આંટી ઉપર આંટી થાંભલાની આસપાસ વીંટવા માંડી. ચોરના મનમાં કે ‘કાચું સૂતર તોડતાં ટેટલી વાર? હમણાં વાણિયો જિંઘી જશે એટલે સૂતર તોડી નાસી જઈશ.’ વાણિયો તો સૂતરની આંટીઓ થાંભલે વીંટતો જાય અને કહેતો જાય : ‘બહુ તાંતણુ બળિયું.’ (અર્થાત્ બહુ તાંતણા બેગા થાય તો તે બળવાન બને છે, તેને તોડવા અઘરા પડે છે.) ચોર પૂરો જકડાઈ ગયો એટલે વાણિયે જૂમ પાડી પોલીસને બોલાવી તેને હવાલે કર્યો.]

પંચકી લાકડી એકકા બોજ.^૨

૧ નાતો—મહોબતનો સંબંધ.

૨ પંચ મળાને થોડું થોડું ખર્ચ ઉપાડી લે તો કોઈને લારણ ન લાગે, જ્યારે એક માણસને માથે પડે તો તે બોજરૂપ લાગે.

- ઝાઝી કીડીઓ સાપને તાણે. જ્ય ત્યાં સૂય.^૧
 પાંચ આંગળીએ પોંચો સળદો.^૨
 મોર પીછે રળિયામણો. ઝાઝા હાથ રળિયામણા.^૩
 ૫૬. સાસ ત્યાં સુધી શોષ. છવે ત્યાં સુધી જ'નજ.
 દમ ત્યાં લગી દવા.
 ૫૭. આશા અમર છે.
 ૫૮. વિનાયકાળે વિપરીત બુદ્ધિ.
 અલ્લા રૂઝ્યા હ્યા કરે, અવળી મતિયાં દેત.
 ૫૯. રંડીકા છ હંડીમેં. સુતારનું મન બાવળિયે.
 બમ્મનકા છ લાડુ મેં, જિંટનું મન ઝાંખરાંમાં.
 ભેગીને વફાલાં તૂંબડાં ને ભોગીને વફાલા ભોગ.
 ૬૦. સોઠ પ્રમાણે સાથરો કરવો.
 જલ પ્રમાણે ગાતર કરવી. ઘર પ્રમાણે બારસાખ.
 પાથરણું ભેઈ પગ તાવુવા.
 ઘંટી પ્રમાણે ચોરણું ને જૂઠા પ્રમાણે ખોયણું.
 લાંબાની સાથે દૂકો જાય, મરે નહિ તો મારો થાય.
 ૬૧. વિવાહમાં ધોળ^૪ ને ઇંસારમાં ગોળ.
 ઊલળે ગાટે આ ગળેથ ?
 વખતનાં વાળં વખતે વાગે.
 મરણમાં રાજિયા અને વિવાહમાં ધોળ.

૧ મુઝ-નનાજીની.

૨ સળદો-મજબૂત.

૩ રળિયા-રાંધેલી.

૪ સોઠું ઊલળે તપરે ને 'સામ' બેસાડે.

૬૨. બેઝીએ બેઈ તો ઉઠાડે નહિ દેઈ.
૬૩. સોટી વાગે ચમચમ, વિદ્યા આવે રમઝમ.
ઘોડે બરળાબરી, ઘોડે નાર પાધરી;
ઘોડે ડાણું દોહવા દે, ઘોડે છોકરું છાનું રહે.
૬૪. પાણી વડોવે માખણ ન નીકળે.
હાથ ચાટવાથી ભૂખ ન લાગે.
વેળુ પીવે તેલ ન નીકળે.^૧
ગધેડાનાં લીંડાંના પાપડ ન થાય.
કુશકા ખાંડે ચોખા ન મળે.
ઢાતણ વેચે દળદર ન જાય. થૂંકે પડા^૨ ન વળાય.
૬૫. લીલી ડાળ જેમ વાળીએ તેમ વળે.
પાકે ઘડે ઠાંઠા ન ચઢે.
દૂણું ઝાડ જેમ વાળીએ તેમ વળે.
ખારે ખુદ્દિ, સોળે સાન, નહિ તો પથ્થર પહાણ.
૬૬. એકને પાપે વહાણ હૂળે.
એક ચિનગારી વન ખાળે.
૬૭. ખાખરાની ખિસકોલી સાકરનો સ્વાદ શું જાણે ?
ભેંસના મોં આગળ ભાગવત.
હીરાની પરીક્ષા ઝવેરી જાણે.
અંધા આગળ આરસી ને બહેરા આગળ શંખ.
શેખ શું જાણે સાધુનો ભાવ ?
મૂંઠો શું જાણે મજાકનો ભાવ ?

૧ વેળુ-રેતી.

૨ પડા-તમાકુના પડા.

૬૮. ઉજ્જડ ગામમાં એરડો પ્રધાન.
આંધળામાં દાણો રાજિયો.
નહિ મામા કરતાં કહેળો મામો સાદો.
૬૯. નગારખાનામાં તૂટીને અવાજ શો અંબળાય ?
તોપના લડકામાં તાળીનો શો આશરો ?
ક્યાં રાજ ભોજ ને ક્યાં ગાંગો તેલી ?
દરિયા આગળ ખાઓચિયું. હાથીની ગાં-માં હરડે.
ક્યાં દીડી ને ક્યાં કુંજર ? કનક આગળ કધીર.
૭૦. ભગતાની પાડી ને લાંઘતાનો પાટો.^૧
લાંઘતી ખિલાડી ઉંદર પકડે નહિ.
ભગેગા સો પાવેગા, સોવેગા સો જોવેગા.
૭૧. ધણીને સૂઝે હાંકણીમાં, પટોશીને અરીસામાં પળ ન સૂઝે.^૨
સો વરસનો સુતાર ને પાંચ વરસનો ઘરધણી.
૭૨. આંખે દીકાનું એર. દેખીએ તો દાઝવાનું.
ઉંબરેથી જીનયો કે દેડેથી વિસયો.
આંખથી અરીક તે મનથી અરીક.
ભેલું નહિ ને શણું નહિ. દેખવું નહિ ને દાઝવું નહિ.
૭૩. સંઘયોં સાપ પળ કાગ આવે છે.
મૂળનો ને ખપ પડે છે.
૭૪. રાગ, કાપ ને ગરુ કિમતાં રાંજવાં.^૩
૭૫. પરમતા કામમાં લીલ નહિ. તાતે ધાત્રે મલમપડે.

૧ ભાગ્યદત્ત દરિયાનું મન છે.

૨ કાનડું કે પલંગડું સૂઈ જાતે અધિનગર છે.

૩ રાંજવાં-રાખી દેવાં.

૭૬. ભસતા કુત્તા કાટે નહિ. ગાળ્યા મેઘ વરસે નહિ.
૭૭. થુંક ઉડાડે તે થોથાં. બહુ ગોત્રે તે વાયડા.
વડાને વિકાર નહિ.
મોટા તે મોટા કે જેનાં પેટ મોટાં.
૭૮. માથું મૂંડાવે તે જતિ નહિ ને ઘૂંઘટો તાણે તે સતી નહિ.
પાઘડી પહેરવાથી લાયડા થવાય નહિ.
૭૯. મન ચંગા^૧ તો કથરાટમાં ગંગા.
મન શશી તો શું કરે ગયા-કાશી ?
યકીન^૨ બડા કે દેવ ?
મન મથુરા, ચિત્ત કાશી, હેડે શાલિગ્રામ.
૮૦. તરત દાન મહાપુણ્ય. ફૂડાં કામને મુહૂર્ત^૩ શું ?
દેવું ત્યારે વાયદો શો ?
૮૧. દલાલે દેવાળું નહિ ને મસીદે ખાતર નહિ.
અરો હાથ, પરો હાથ, રક્ષા કરે શુરુ ગોરખનાથ.
મફતનું ખાવું ને મસીદે સૂવું.
નાગો નહાય શું ને નીચોવે શું ?
હાથમાં મુશળ, જ્યાં પહ્યા ત્યાં ખેમ ને કુશળ.
લે લોટી ને માર લંગોટી.
આગળ બેઠે ધરાળ નહિ ને પાછળ બેઠે ઉલાળ નહિ.
૮૨. નાંગો માણસ સૌથી આઘો. નાગે ફૂલે ફૂતેહખાં.
જેણે મૂકી લાજ તેને નાનું સરખું રાજ.
છત્રપતિ કે પત્રપતિ.^૪ નાગો ધૂમે કે જાગો^૫ ધૂમે.

૧ ચંગા-પવિત્ર

૨ યકીન-શ્રદ્ધા.

૩ પત્ર-રામપાત્ર, શંકરું.

૪ જાગો-પૈસાવાળો.

નાગાને ફૂલે ખાવળિયો ભગ્યો, તો કહે છાંયડો થયો.
ન દરું વરો, જમું ખરો ને મને શેઠ કરો.

માથે નાખ્યો છેડો, પછી ગમે તેમ ખેડો.

સવાલ : કિસ કારન એ નાચત ગદ્દા ?

જવાબ : આગે નાથ^૧ ન પીછે બંધા,^૨ ઈસ કારન
એ નાચત ગદ્દા.

૮૩. ખાળે ફૂથા ને ખારણું ઉઘાડાં.

છાશનો લોભ ને ધીની મોઢળ.^૩

ઢોડી ઢોડીમાં કૃપણ ને રૂપિયે દાતાર.^૪

અધંશેર સારું ડોડી^૫એ જાય, દોઢ શેર ઘરમાં
ઉંદર ખાય. નેરું^૬ તાણું.

૮૪. નાદાનની દોસ્તી છવનું લેખમ.

૮૫. ખળિયાના બે ભાગ. નેરાવર છતે.

હમારા ખી લગતા હે. જખરાની પાંચશેરી બારે.
જિન્નટી તેગ^૧ ઉસટી દેગ.

મારતા મિયાંની દુનિયા.

૮૬. માથું આપે તે મિત્ર.

દુઃખ પડે ત્યારે દોસ્તની પરીદા.

સન્નત વનચેલી બહી, કરે બાટનું પ્રીત;

સૂકે પશુ મૂકે નદિ. એ સન્નતની રીત.

૮૭. જાન વિના જ્ઞાન પડે નહિ.^૭

૧ નામ-નાકમાં નાખેલી મુનડની દોરી.

૩ મોઢળ-ફૂટ.

૫ નેરું-મરિયાની દોરી.

૭ જ્ઞાનરાજ માણસ પર હુનુવાન હોય.

૨ જોપા-જોખત

૪ દોડી-દરવાઝે.

૬ નેરું-નવતાર.

ભીંત વગર ભાર ઝીલે નહિ.

ખાનદાન વગર ખેર ખવાડી નહિ.

૮૮. ગા કહેતાં ગાય ને ભણુ કહેતાં ભણે,

એવા દીકરા તો કોક મા જણે.

૮૯. નાચવું નહિ ત્યારે આંગણું વાંકું.^૧

લખવું નહિ ત્યારે લેખણનો વાંક.

૯૦. બેની લડાઈમાં ત્રીજાને લાલ.

તરડ પડે ત્યારે આંગળી ખોસાય.

ઘર ફૂટ્યે ઘર જાય.

બે ખિલાડી ને વાંદરાવાળી વાત.

[‘બે ખિલાડીઓ રોટલી લઈ આવી. માંહોમાંહે ભાગ વહેંચતાં તકરાર પડી. ન્યાય કરાવવા તે વાંદરા પાસે ગઈ. વાંદરે ત્રાજવામાં રોટલીના બે ટુકડા કરીને મૂક્યા. મોટો ટુકડો હોય તેમાંથી તે બટકું ભરે, એમ કરતાં કરતાં બધી રોટલી તે ખાઈ ગયો ને ખિલાડીઓના ભાગે કંઈ જ ન રહ્યું.]

૯૧. ભસતા ફૂતરાને રોટલો નાખવો.^૨

દુશ્મનના ડાચામાં નાખવાથી દબાય.

ચાડિયાનું મોં ચાંપવું.

મૃદંગનું ચામડું લોટ લગાવી ફૂટે તો મધુરું બોલે.

૯૨. સમાણસ^૩ વળે વાતે, કમાણસ વળે લાતે.

બેવફૂરી કોઈના બાપની નથી.^૪

મૂરખનાં ગામ બુદ્ધાં નથી વસતાં.

૧ નહિ કરવાનાં હંજર બહાનાં.

૨ તેથી તે ચૂપ રહે.

૩ સમાસણ-સારો માણસ.

૪ જે કરે તેની છે.

મૂરખને માથે શિંગડાં ન હોય.

આડીલકુ^૧ ઇશારા, ગદ્ધેકુ ચાબુક.

૯૩. નવરો બેઠો નખખોદ વાળે.

નવરો હાથ ઉતરડ ફેાડે.

નવરો પ્રાણલુ નિત્ય^૨ કરે કે નિંદા કરે.

નવરા બેઠા કામ કરો, વાલુ^૩ ઉદેલી ખાટલો ભરો.

૯૪. પેટમાં તે પેટીમાં ને હોઠ બહાર તે કોટ બહાર.

વાઠ સાંભળે, વાડનો કાંટો સાંભળે.

ભીંતને પાણુ કાન હોય છે.

વાત ન કરીએ વાટે, વાત ન કરીએ છાટે ને વાત ન કરીએ રાતે.

આખરુ રાખવી જોઈને, વાત ન કરીએ કોઈને.

પેટ દેવું જોઈને, નહિ તો કહેવું ન કોઈને.

૯૫. ધીરજનાં દુગ્ધ ગીધાં છે.

અખૂરીનો બદલો સાહેબ આપે.

તેલ લુઓ, તેલની ધાર લુઓ.

૯૬. ઉતાવળા તો બાવલા, ખીરા તો ગંબીર.

બહુ ભૂખ્યા બે હાથે ખવાય નહિ.

પગથિયે પગથિયે જલાય. ઉતાવળે આંબા પાકે નહિ.

ઉતાવળે રોટે તે અમરાઈ પડે.

ઉતાવળમાં કાનું કપાયા.

આવતી ધાડે જરે ખવાય ?

૧ આડીલ-અડધાસાલો.

૨ નિત્ય-નિયમમં.

૩ વાલુ-ખાટલો જરવાની રેરી.

૯૭. ખિલાડીને ફધ લખાવવું.^૧
 ઢાણીને ઘેર છાંટ^૨ ઉતારવી.
 વાંઠાને વેવિશાળ કરવા મોકલ્યો, તે પોતાનું ફરી આવ્યો.
૯૮. છાણનો ડ્રીડો ધીમાં મરે.
 વનચરને વસ્તી સાથે વેર.
 સાકર ગળી પણ ગધેડાને ઝેર.
 વિદ્યાનો ડ્રીડો કમળમાં મરે.
 ખારા જળનું માછલું તે મીઠા જળમાં મરે.
૯૯. ચોરની ગત ચોર જાણે.
 ચોરનાં પગલાં ચોર ઓળખે.
૧૦૦. વોળાવિયા ને વાટપાડું.
 માંહેના માંહે ને ખડારના ખડાર.
 મોઢે જી, જી ને અંતરમાં ખીજી.
 ધણીને કહેશે ધા ને ચોરને કહેશે નાસ.
૧૦૧. લેણું હજો લાખ, દેણું ન હજો દોકડો.
 જેના ઉપર ઋણ ગાળે તેનું કંઈ ન છાળે.
 કરજદાર આખર ખુવારી. કરજિયું તે દરદિયું.
૧૦૨. બાપ તેવા ખેટા ને વડ તેવા ટેટા.
 ઠામ તેવી ઠીકરી, મા તેવી દીકરી.
 ખેતર તેવાં વેતર, ઝાડ તેવાં ફળ.
 ગાંડાનું ગોતર ગાંડું, વીસ વસા મોસાળ.
 હલાવી ખીચડી ને મહલાવી^૩ દીકરી.

૧ એટલે તે ખી જ નય.

૨ છાંટ-ઢાણાની ગુણુ.

૩ મહલાવી-લાડ લડાવેલી.

બે ગોળા મોઢમચંદને વેચ્યા હતા તેવી ભુગ્યાની પૂરી. જે જે લોકોને તે જાતના ગોળા કુંભારે આપેલા તેમને સૌને તે ગોળા દરજાદમાં રજૂ કરવા બાદશાહે હુકમ કર્યો. બધાએ ગોળા રજૂ કર્યાં. મોઢમચંદ એક જ ગોળો લઈ આવ્યો. બીજા ગોળા માટે સવાલ કરતાં, તેણે 'પાણી ભરનાર બાઈએ ફાડી નાખ્યો' એવું કહ્યું. બાઈને બોલાવી તેણે કહ્યું: 'ખોટી વાત છે. કાલ સુધી તેના ઘરમાં બે ગોળા હતા.' દાખ દેતાં મોઢમચંદે પોતાનો બધો ગુનો કબૂલ કર્યો. બાદશાહે તેને દેહાંતકની શિક્ષા ફરમાવી. પોતાના દીવાનને કહ્યું: 'તમને પણ તેજ શિક્ષા થશે. તમે કહેલું: 'સુખમે' તાસીર-કુળ પ્રમાણે શુભ હોય. વાણિયાનો દીકરો ખૂન કરે નહિ.' દીવાને કહ્યું: 'જહાંપનાઈ, બરાબર તપાસ કરો કે આ કોનો છોકરો છે.' બાદશાહે મોઢમચંદની માને બોલાવી. તેણે એકાંતમાં બધી કસાઈની વાત કરી. બાદશાહે કસાઈને યોગ્ય સજા કરી. મોઢમચંદની માને દીકરી ગણી યોગ્ય કરિયાવર કર્યું. મોઢમચંદને ગરદન માર્યો અને બાદશાહે દીવાનને કહ્યું: 'સાચા વચરદ, તમારી વાત ખરી છે. સુખમે' તાસીર.']

૧૦૩. લોકવાણી તે દેવવાણી.

પંચ બોલ્યા તે પરમેશ્વર બોલ્યા.

ખલકડી જખાન, ખુદાકા નગારા.

પંચ બોલ્યા તે પ્રમાણ.

૧૦૪. પુત્રનાં લક્ષણ પાંચામાંથી ને વહુનાં બારણાંમાંથી.

સપર્વનું પર્વ સુવારમાંથી જણાય.

સોતો જાય તે ગૂંચાની ખબર દાવે.

બેસતો રાજ ને આવતી વહુનો બાર પડ્યો તે પડ્યો.

૧૦૫. સાપ ગયા ને વિલોચ રહ્યા.

રાજમહેલ ગયા ને રોડાં રહ્યાં.

રજ ગયે, રજપૂત ગયે, તાખૂત રહે.
ઠાકોર ગયા ને ઠગ રહ્યા.

૧૦૬. માંડ અસવાર ને મોડો ચડે.

માંડ કમાઉ ને મોડો ઊઠે.

જેને હુગતાં વાર, જેને જમતાં વાર;

તેના કામમાં શો ભલીવાર ?

મોતની આળસે જીવે છે.

શેકયો પાપડ ભાંગે તેમ નથી.

માં પરથી માંખ ઊડતી નથી.

૧૦૭. ચોરનો ભાઈ ઘંટીચોર.

જેસી ફના ફકીરકી, વેસા સાંઈ નખખોદ.

જેવો બલીઓ જોગી, તેવી મકવાણી પાલી.

આવો ભાઈ હરખા, આપણ સૌ સરખા.

આંધળાને હૈયાફૂટા મળે.

જેવી લુચ્ચી લાલખાઈ તેવો ભડવો ભીમ.

સવાલ : મા, મેં ભલા કે મેરા ભાઈ ?

જવાબ : તું મૂઆ ઢેડ, ચોર વો કસાઈ.

જેસેકુ તેસા મિલા, મિલા ખમનકુ નાઈ;

એકને દીખાઈ આરસી, એકે ઘંટ બળઈ.

૧૦૮. વાંઠાને ઘેર વલોણું, વાંઝિયાને ઘેર પારણું.

ઉપવાસીને ઘેર ઢોકળાં. ગ્રાહ્યણવાડે ફાતિયા.^૧

૧૦૯. મસાણુ ગયાં મુડદાં પાછાં આવે નહિ.

ઊંટે ગળ્યાં તે લીંડાં.

ગાંગે ગલ્યાં ગટ, તેના નહિ કાગળ કે ખત.
મૂંચેલાં માથું ઊચકે નહિ.
લાંચું ઠામ ઠંસારે વાય.

૧૧૦. હણુતાને હણીએ, તેનો પાપદોષ ન ગણીએ.
વીંછીના મોંને ખાચડું.
લાત સાટે લાત, તેમાં દોષ ગણે ધાત ?
૧૧૧. ઉપકારને બદલે અપકાર. શુણ્ણનો ભાઈ દોષ.
દયા કાકણ ઘઈને ખાય. ખાઈને ખાસદાં મારે.
જથને બદલે જૂતિયાં. દધ પાઈને સાથ ઉઠેરવો.
૧૧૨. મોટાનું દુઃખ મોટું. સંપત તેવી વિપત.
વળીની ગાં-માં એક ખીલો, મોભની ગાં-માં ત્રો ખીલા.
૧૧૩. લોભે લક્ષણ વાય.
લોભિયા વસે ત્યાં ધુતારા ભૂખે ન મરે.
આતિ લોભ તે પાપનું મૂળ. પાપનો ખાપ લોભ.
૧૧૪. સુખમેં રામ, બગલમેં છરી, બગલ થયા પછુ દાનત ધૂરી.
બોલવાનું મીઠું, આપવાનું દોઢું ને ન પટે દીઠું.^૧
હરિશુભ ગાતી ને દેયાનાં કાતી.^૨
મોંનાં મીઠા ને દેયાના મેઢા.
હાથમાં માળા ને પેટમાં લાળા
વઢેર રહમાનકા, બાતીન^૩ અયવાનકા.
બગલગત^૪ ને દગલગત.

આપવા-લેવાનાં કાટલાં જુદાં.

ખાવો જોડો જપે ને જે આવે તે ખપે.

રામનામ જપના, પરાયા માલ અપના.

લીટેલીટે ચાલો મારા ભાઈલા, ખાડામાં છે ગદબદિયાં.^૧

[ખે કોળી અનેક તીર્થસ્થાનોએ જત્રા કરી ઘેર આવ્યા. પોતાના ગામને પાદરે એક ખાડામાં ખૂબ માછલાં જોયાં, પણ પાસે કંઈ સાધન ન હોવાથી પોતાની લાકડીથી લીટા દોરતા દોરતા ઘેર ગયા. ઘેર જઈ પોતાનાં કુટુંબીઓને તેઓ આ વાક્ય કહે છે. પછી બધા કોળી લોકો તે લીટેલીટે તે ખાડા પાસે જઈ, ખૂબ માછલાં મારી લાવ્યા; અર્થાત્ તીર્થયાત્રા કર્યા છતાં તે કોળીનું મન તો માછલાંમાં જ હતું.]

વાઘના ઉપવાસમાં પણ લેદ સમજવો.

[એક વાઘે પોતે ઘરડો અને અશક્ત હોવાથી ઉપવાસ કર્યો છે એમ વનમાં જાહેર કર્યું. ઘણાં નાનાં પ્રાણીઓ તેની પાસે આવ્યાં. તેમને તેણે જવા દીધાં. વાત વનમાં ફેલાઈ અને અનેક પશુઓ હવે તેની પાસે નિભેયતાથી જવા લાગ્યાં. આખરે એક મોટો ગોધો તેની પાસે આવ્યો, ત્યારે તેને તેણે ફાડી ખાધો અને તેનું માંસ તેને બહુ દિવસ સુધી ચાલ્યું.]

૧૧૫. પાડાને દરદ ને પખાલીને ડામ.

કરે કોક ને ભોગવે ખીન્ને.

હુખે પેટ ને ફૂટે માથું.

જમવામાં જગલો ને ફૂટવામાં ભગલો.

કરડે માંકણ ને માર ખાય ખાટલો.

ખાયપીએ ખાંડણી ને કુટાઈ મરે સૂપડું.

૧ ગદબદિયાં-માછલાં.

ખાઈ જાય ખોડી^૧ ને માર પડે હરેડીને.^૨

૧૧૬. રાજાને ગમી તે રાણી, છાણું વીણતી આણી.

દિલ લગા વો સગા.

ઈશક લગા મેડકીસે,^૩ પદમણી ક્યા ગીજ હું ?

વ્યભિચાર કરે ખુવાર.

હુગાણું ને કામી બાર ગાઉ ઉજાડ દેજે.

ઈશક આંધળો છે.

૧૧૭. ગમે તેની ગાં-ગમે, ન ગમે તેનું મોંય ન ગમે.

માયાના વાળ પગે દોહીએ, તોય કહેશે ખૂંચે છે.

માથું કાપી જોશીકે મૂકીએ, તોપણ કહેશે ખૂંચે છે.

૧૧૮. ટકુને મારે ને તેણ કાંપે.

કહેવું સાચુને ને સમજાવવું વહુને.

ગધેડાને રૂકળાં, ઘોડાને ઇશારત.

શાળા આનમાં સમજે.

સુપાય સમજે વાતે, કુપાય સમજે ભાતે.

ચતુરદી ચાર ઘડી, મૂરખદા જન્માત.

૧૧૯. ચેતતા નર સદા સુખી, પાણી પહેલાં પાણ બાંધવી.

આગ લાગે ત્યારે ફૂંવો ખોદવા ન જવાય.

દરદેશીથી દુઃખ દર.

શિયાળાની ખેડ મામાને દોળદે.^૪

૧૨૦. દૂધના દૂધમાં ને પાણીના પાણીમાં.

[એક ભરવાડણુ દૂધમાં પાણી ભેળવી વેચી આવી. પાછા વળતાં નદીમાં તેના ઘોડાકે પંસા પડી ગયા. પાણીના ઊપજેલા પંસા પાણીમાં જ પડ્યા !]

ચોરને પોટલે ધૂળની ધૂળ.

ખચકારે^૧ આવે ને ડચકારે જાય.

જ્યું લિયા ત્યું દિયા, નકેમે^૨ જૂતિયાં.

આમણુની પૂંછ હામણુમાં.

હુછું ખાય તે અલરે^૩ ભરાય.

ધમે^૪ જય ને પાપે ક્ષય.

ચોરીનું ચંડાળે જાય, પાપીનું ધન પ્રલય થાય.

૧૨૧. ઊલટો ચોર કોટવાળને દંડે. ચોરી ઉપર શિરજોરી.

ઘોલૈયા^૫ જમવું ને પાંચ પતરાળાં.

અણુકમાઉને ઊનાં પાની.

સામી ઘોડી સાલવી,^૬ ને દાર્જે હુલાણા.

ખૂળી ઉપર ખાસડું, નેકી પર પેંબર.^૭

૧૨૨. પારકે રોટલે જાડી કોર. પારકે ભાણે મોટો લાડવો.

પારકી ભૂલ તરત દેખાય, આપણી ભૂલ અજાણમાં જાય.

૧૨૩. પડોશીનાં પિત્તાળનાં ને ગામનાં છોકરાં ગારાનાં.

વરને કોણ વખાણે ? વરની મા.

પોતાનાં ગીત સૌ ગાય.

ખીજને ઘેર રાંડ ભાંડ, મારે ઘેર સતી.

૧ ખચકારો-જનવરને બોલાવવા કરાતો અવાજ.

૨ અલરે-પુષ્કળ, ખૂબ. ૩ ઘોલૈયો-વણુનોતર્યો જમવા-ખેસનાર.

૪ સાલવી-દબાવી રાખવી. ૫ પેંબર-જોડા.

મિયાંકી લેંસકું ડાળા કહ્યા.
 પોતાનો વાંસો ને બૂલ કોઈ દેખે નહિ.
 પોતાની માને કોઈ ડાકણ ન કહે.
 આપણી તે રૂઠી ને ણીજાની બાપડી.
 આપકી સો લાપચી, પરાઈ સો કુશકી.

૧૨૪. સૌ સૌને મન ડાઘા.
 આપ આપકે તાનમેં ગદ્દા લી મસ્તાન.
 સૌ સૌને મન સવાયેર.

૧૨૫. રૂખતો માણસ તરણાં આલે.
 વિપત પડે સૌ વલખાં મારે.

૧૨૬. ચાલતા બળદને આર માજી નહિ.
 દાઝ્યાં મરદાં ઉખેળવાં નહિ.
 વેચાતો કળિયો વડોરવો નહિ.
 સૂતો ચિંહ જગારવો નહિ.

૧૨૭. ચડે દરબાર દે બાય ધરબાર.
 દરવો દાવો ને ધપું બાવો.
 જેને ઘેર મોટી દોલત, તેના બાગિયા કોરટ.

૧૨૮. આઝી સુયાણીએ વેતર વંદે.
 તણુ તેળગ ને દરમેળગ.
 આઝ મળ્યા તે ખાવા ટપ્યા.
 એકદે એક, બજદે બે ને તગટેં ત્રણ.
 આઝાં ખોરડાં. આઝાં ફેરડાં. આઝાં ઘેરડાં.
 એ બધાં દુઃખનાં દરજી.

૧૨૯. મૂઝ ભેંસના મોટા ડોળા, મૂઝ ભેંસનું ઘી ઘણું.
જીવતા લાખના ને મૂઝા સવાલાખના.

મૂઝા પછી સૌ વખણાય.

જીવતાં પૂમડું પાણી નહિ ને મૂઝે મસાણમાં ગાય.
જીવતાં શેક્યાં કાળજાં ને મૂઝે છાજિયાંનો શોર.

૧૩૦. ગઘેડાનું પૃછડું પકડ્યું તે પકડ્યું.

હાથમાં ડાંગ ને ફેરવે દૂડો, લીધી વાત ન મૂકે લૂટો.

મૂળ સમૂળાં જાય પણ જેતશી ખોટ ન ખાય.

મિયાંભાઈનું નાડું આડ્યું તે મૂકે જ નહિ.

[એક મિયાં ગાડામાં બેઠા. ગાડું હાંકનારે કહ્યું : ' રસ્તામાં જમીન જાંચીનીચી છે, માટે નાડું પકડીને બેસજો. પડી ન જાયો. ' મિયાંભાઈએ પોતાની ઇજારતું નાડું આડ્યું. આંચકો આવતાં તે ગાડામાંથી જીજળા નીચે પડ્યા. હાંકનારે કહ્યું : ' મેં કહ્યું હતું, છતાં તમે નાડું કેમ ન આડ્યું ? ' મિયાંભાઈએ પોતાનો હાથ અને ઇજાર જતાવતાં કહ્યું : ' જુઓને, હજી પણ પકડી રાખ્યું છે ! ' ગાડાવાળો બોલ્યો : ' મેં તમને તે નાડું પકડવાનું કહ્યું ન હતું, પણ આ ગાડામાં ઘાસ જાંધ્યું છે તેવું દોરડું પકડવાનું કહ્યું હતું ! ']

સો તારી રામદુહાઈ ને એક મારુ જાંહું.^૧

૧૩૧. લખાણું તે વંચાણું. એક લખ્યું ને સૌ લખ્યું.

દાટ્યા ભૂલે પણ લખ્યા ન ભૂલે.

૧૩૨. કરકસર તે બીજો ભાઈ. ત્રેવડ ત્રીજો ભાઈ.

એક કસર ને સો સફર. કણકણ કરતાં મણ થાય.

ગોળ ગાંગડી ને ઘી આંગળી.

ઢોડી ઢોડી સંચતાં રૂપિયો થાય.

કાંકરે કાંકરે પાળ બંધાય ને ટીંચે ટીંચે સુરેવર બરાય.

૧૩૩. ઠોક નિશાળિયાને વતરણું^૧ ધણું.

અણકસળી હલમને અઆ ધણું. .

ઠાલો ઠાક ને ઠમઠો ભારી.

૧૩૪. કામ કામને શીખવે. કોઈ શીખીને અવતરતું નથી.

૧૩૫. ખાંડણીમાં માથું ને ધમકારાથી બીણું.

માથા સાટે માલ. હિંમતે મદો તો મદદે ખુદા.

આ પાર કે પેલે પાર. ગાદીતકિયો કે દોરીકોટો.

શિર લગ્યો કે પુલાવ ખાગ્યો.

મર્યે સાધયામિ યા દેહં પાતયામિ ।

માથું કાપે તે માલ કાઢે.

૧૩૬. જશ બનગરો^૨ છે.

આંગળી કાપીએ ત્યારે કોટી નીકળે. ખને તે જમે.

૧૩૭. આપ સમાન બળ નદિ ને મેઘ સમાન બળ નદિ.

લેયું બાળ્યા કરતાં હાય બાળ્યા ચારા.

પારકી આથ સદા નિરાથ.

આપ મૂળા વિના સ્વર્ગે ન જવાય.

ધણી વિનાનાં ડોર સૂતાં.

જળનારીમાં ભેર નદિ. ત્યાં દુપાણી શું કરે?

૧૩૮. રાજા કબજ, તો હુલક દેડે.

ઠોટીમાંનો હારે, મૂડીમાંનો ડતે.

ગરથ ગાંઠે ને વિદ્યા પાઠે.

હાથે તે સાથે, પૂઠે, તે જૂઠે.

૧૩૬. બહુ ડાહ્યો તે બહુ ખરડાય.

ડાહ્યા ભૂલે ત્યારે ભીંત ભૂલે.

દૂધમાંથી પોરા કાઢે તેવો ડાહ્યો.

ડહાપણમાંથી હાથ કાઢતો નથી.

ડાહીખાને તેડાવો ને ખીરમાં મીકું નંખાવો.

ડાહ્યો કાગડો જે પગે બંધાય.

લાખ મત લડખડી, હજાર મત હડખડી, સો મત

સડખડી, પણ એક મત બાપડી, તેભિલી વાટ તાપડી.^૧

[એક વનમાં કાચબો, સર્પ, નોળિયો અને શિયાળ રહેતાં હતાં. અચાનક તે વનમાં દવ લાગ્યો. ત્યારે શું કરવું તે બાબત તે ચારેય વિચાર કરવા લાગ્યાં. કાચબો કહે : 'દવમાંથી બચવાના હું લાખ રસ્તા બાણું છું.' સાપ કહે : 'હું હજાર રસ્તા બાણું છું.' નોળિયો કહે : 'હું સો બાણું છું.' શિયાળ કહે : 'હું તો એક જ રસ્તો બાણું છું અને તે એ કે દવ આવે ત્યારે ભાગી જવું.' દવ પાસે આવ્યો, ત્યારે કાચબો પાણીમાં પડ્યો, સાપ પાણીના ઝરાની એક ભેખડ નીચે સંતાયો. નોળિયો પોતાના નાના દરમાં પેઠો. દવથી પાણી બહુ ગરમ થઈ ગયું, ત્યારે કાચબો બકાઈને મરી ગયો. સાપ પણ ભેખડ તપી જવાથી પાણીમાં પડ્યો અને તે સાં બકાઈને મરી ગયો. નોળિયો દરને મોઢે આવતાં ઝાડનાં બળતાં થડ પડવાથી તેમાં સડખડ્યો. પણ શિયાળ નાસી ગયું ને બચી ગયું.]

૧૪૦. ઓડનું ચોડ. અદ્ધાને સાટે મુદ્ધા પરણ્યા.

હરખાને ઠેકાણે પરખો. આલી સાટે માલી.

^૧ તાપડી=ભે રસ્તે નાઠો.

રાજલી સાટે પૂંજલી.

૧૪૧. મનકી મનમેં રહી, હો ગઈ ઓર.
ધારણું મનુષ્યનું કે દરણું હરિનું.
ધાયું કાઈનું થતું નથી, ધાયું ધણીનું યાય.
મરણ પ્રમાણે થતું હોય તો સઘળા પાલખીએ બેસે.
૧૪૨. ચાર દિવસનું આંદરણું ને રાત અંધારી ઘોર.
બાહુ ફૂલ્યા તે વહેલા ફૂલ્યા.
ઢેઢીના પગ ચાર દિવસ રાતા.
જેહુ મરણાય ખજાં સુધી. વરનાં લાડ ચાર દિવસ.
એકી ભઈ, બેકી ભઈ, લાગ આવે તો નાસી ભઈ.
દર્શનના મોટા એટલા અંદરથી ખોટા.
૧૪૩. બૂખ્યાને શું લાખું? બૂખી ફતરી લોટીલાં ખાય.
હાથ ન લુએ સાધરો ને બૂખ ન લુએ બાખરો.
દામમાં દોદરા ભાવે.
૧૪૪. સોના દરતાં ધડમણ મોંઘું.
ત્રાંખિયાની ડોશી, લીંગલો મુંડમણ.
પાઈની બાહુ ને બે ટકાનો વધાર.
એણું શું રણીએ કે હીવો મૂકી દણીએ ?
૧૪૫. ટકે શેર બાહુ, ટકે શેર ખાખ.
ગોળ ને ઓળ સરખાં.
લેંચ દાણી ને બકરી પલુ દાણી.
સળી ઘોટે બારા ટકે.
૧૪૬. ગઈની મંગા નદાય પલુ ઘોડી ન શાય.
પીડી ચાલે વજ્રું ન પડે.

મીઠીભાઈ સો મણ સાળુએ ધુએ પણ ડાળા ને ડાળા.

૧૪૭. ખોદે ઉંદર ને ભોગવે ભોરિંગ.^૧

રળે રામપરુ ને ખાય ખોડું.

[રામપરુ ને ખોડું ખાતે વઢવાણ રાજ્યનાં ગામ છે, રામપરાની પેદાશ વધારે હતી તે ખોટવાળા ખોડા ગામમાં વપરાઈ જતી.]

મારે મિયાં ને કુલાય પીંજરો.

રાંધે કોક ને જમે લોક.

શાળ^૨વહે ગધેડાં પણ ખાય ફેતરાં.

૧૪૮. સાપનો કરજ્યો સીંદરી^૩થી ડરે.

દૂધનો દાઝ્યો છાશ કૂંડી પીએ.

લડકાઓ છાંયડાથી ડરે.

૧૪૯. પારડી પૂંછએ તહેવાર, ઊઠ જમીએ બેવાર.

પારકે પૈસે દિવાળી.

પારડા પેટ ઉપર પાટુ ને દૂધપાકતું સાટું.

પારકે ઘેર પડેણા ત્યારે આભામંડળ,

પોતાને ઘેર પડેણા ત્યારે બાઘામંડળ.

ઘોડાઘર આપણાં, મારે રાખ ને તારે લાકડાં.

[એક ચારણ ઘોડા પર બેસી પોતાના યજમાનને ઘેર ગયો. ત્યાં બધે જ તેને લાપસી-ચૂરમાં જન્મવાનાં મળતાં ને તેના ઘોડાને સારી ચંદી મળતી. પોતાને ઘેર પાછો આવતાં તે પોતાના ઘોડાને આ વાક્ય કહે છે; અર્થાત્ હવે તો આપણે પહેલાંની પેઠે રહેવું પડશે.]

૧ ભોરિંગ-સાપ. સાપ ઉંદરે કરેલા દરમાં રહે છે.

૨ શાળ-ડાંગર. ગધેડાં ડાંગરની ગૂણો લઈ જવા-લાવવા માટે ભારવાહક તરીકે વપરાય છે.

૩ સીંદરી-કાથીની દોરડી.

મારે ધરની હિઠળેડી રાગ ખાવી પડશે, અને તારે સાક્ષા જેવું
સૂકું ઘાસ ખાઈ ચલાવવું પડશે.]

પારકો કાગળ, પારકી લેખણ, પારકી શાહી, મનું
કરે મારા માવજીઆઈ.

પારકાં છોકરાંને જતિ કરવાં.

પારકે ઘેર પડતાલ,^૧ પોતાને ઘેર હુડતાલ.

હુમ સખકા આવે, હુમારા આવે સો મર જાવે.

૧૫૦. પોચું દેખી સૌ દખાવે.

બોડી ગ્રાહણીનું ખેતર સૌ લૂટે.

ગરામિયાની જાનને જાવા દે, વાલિયાની જાનને સૌ લૂટે.

આકાંઠે મધ ને માખીઓ વગરનું.^૨

૧૫૧. મોરનાં છંડાં ચીતરવાં પડે નહિ.

કાગડો કુરાંટમાં આવે નહિ.

• [મેઠ કાગડીએ પોતાના બચ્ચાને કિખામણ આપી : 'કાઈ
માણસ કાંઈએ હંદા નીચા નમે દેતરત હી જતું.' ત્યારે બચ્ચાએ
જવાબ આપ્યો : 'ના મા, માનમે કાંઈને કાંઈએ ખોલ્યો હોય,
તો તેને નીચા ખણ નમવું ન પડે; માટે માણસના મનની ચપગતા
પરથી ચેતી જતું જોઈએ.' ત્યારે કાગડીને કહેવા શરૂ : 'ના,
મારા બચ્ચાને કાઈ ચીજવતું પડે નેમ નથી !]

૧૫૨. ધરમની ગાયના દાંત શા જોવા ?^૩

દાન ઉપર દશિણા માગવી.

મદત ખાનારને મરડ ઘણા.

જમણ ઉપર સીધું ને પેટ ઉપર પાટલો,
લાદ દે, લદામન^૧ દે, લાદનવાલા સંગ દે;
બેઠનેકું ટફુ દે. ઓર ઓઢનેકું પકુ^૨ દે.

૧૫૩. સસરા સુખ વાસરા, દો દિનકા આસરા.

૧૫૪. જે ગયા મરી તેની ખબર ન આવી ફરી.
જીવતાના સૌ સગા, મૂઝા એટલે તાંતો તૂટ્યો.
આપ મૂઝે પીછે ફૂળ ગઈ દુનિયા.
સાંઈ ગયા સાથે સાંઈની શરમ પણ ગઈ.

૧૫૫. આંધળા સાથે બહેરું કુટાય.
આંધળો કહે ભીંત તો બહેરો કહે મસીદ.
મંગાવે સાવરણી તો લાવે સૂંથિયું.^૩
બહેરો કહે ખૂમ પડી, આંધળો કહે આવ્યા,
નાગો કહે લૂંથ્યા. દળી બિઠી તો કહે દિલ્લી લૂંટી.
પંડ્યાજી, પગે લાશું, તો કહે કપાસિયા.^૪
કાલાંની કચ ને બહેરાંનો અઘડો પાર ન આવે.

૧૫૬. મેહુ ને મહેમાન કેટલા દહાડા ?
પહેલે દિવસ અબોળી, બીજે દિવસ ચોપડી, ત્રીજે
દિવસ સુખતળી.

[મહેમાનને પહેલે દિવસે રોટલી વીમાં અબોળીને મૂકે, બીજે
દિવસે સાદી અમથી ચોપડીને રોટલી મૂકે અને ત્રીજે દિવસે જોડામાં
સુખતળી-ચામડાનો ટુકડો હોય છે તેવી; અર્થાત્ કોરીક્ટ ચોપડા
વગર રોટલી મૂકે. મહેમાન બહુ રહે તેમ તેનું માન ઘટતું જાય.]

૧ લદામન-લાદવાનું ખર્ચ.

૨ પકુ-ઓઢવાની બનાત.

૩ સૂંથિયું-ધાસની મોટી ઇંટોળી.

૪ પંડ્યાજી કપાસિયા લઈને જતા હતા.

૧૫૭. કળ્યેા કોયડો કોડીનો.
 આઘેનાને તેડતેડ, પાસેનાને છેડછેડ.
 ઘરકા પીરને તેલનો મઢીદો.
 ઘરકી મુરઘી દાલ બરાબર.
 ઘરકા બમન બેલ બરાબર. ગોલાંને દરબાર ઢીચણુ સુમો.^૧
 રોજ કરે આવજાવ, તેનો કાઈ ન પૂછે જાવ.
 ઘરનો માણુસ, ઘરનો ગોર ને ગામતું તીર્થ; એ ત્રણેના
 સરે ના અર્થ.
૧૫૮. ઝોની આંખમાં યનંત્રર છે.^૨
 પારકે દુઃખે સુખિયા, પારકે સુખે દુખિયા.
૧૫૯. ટીપેથી બગડ્યું તે તળાવથી સુધરે નહિ.
 છુટાયા પછી શો ભો ?
 આઘગ્યા પછી અગરું શું ?
 કાજુકમાં પાણી પડ્યું તે પડ્યું.
 વનું દરાવીને વાર પૂછવો.
 બૂંદથી બિગડી દોઝસે સુધરે નહિ.

૧૬૦. મોવાળાનો શેરડો ન જાણે ને મારું નામ પગી.

અદ્વૈતાન, અતિશય હાણ.

જિંટવૈદું ઠરી જાણે ને વૈદ્ય કહેવાયા.

[એક જિંટને ઘાસનો ફૂયો મોંમાં ભરાઈ રહેલો, તેથી તે મરવા પડ્યું. એક સમજી માણસે ખરું કારણ સમજી જિંટના ગળા પર પાડુ મારી. ઘાસ નીકળી ગયું અને જિંટને સારું થઈ ગયું. એક મૂખ માણસે આ જોયેલું. તેની પડોશીય ડોસીના ગળામાં કદ ભરાઈ ગયેલો. તે મૂખ માણસે તેને સાચું કરવા ડોસીના ગળા પર લાત મારી. ડોસી મરી ગઈ. જિંટનો દાખલો લઈ તે વૈદ્ય બન્યો માટે જિંટવૈદ્ય કહેવાયો.]

૧૬૧. જાગ્યા ત્યાંથી સવાર. જૂલ્યા ત્યાંથી ફરી ગણો.

જોષ હાર્યા, કાંઈ ભવ નથી હાર્યા !

એક સ્વાપ્ને કંઈ રાત વહી ગઈ છે ?

૧૬૨. પીળું એટલું સોનું નહિ. જાજળું એટલું દૂધ નહિ.

કાળા એટલા ભૂત નહિ. જનોઈ એટલા ગ્રાહણ નહિ.

૧૬૩. કીડી સોનૈયે ચઢી તે સોનું દેજે. વણજરાની મા ટાંડા દેજે.

ખાટયો ચોર પડાણા ઉપાડે.^૧

૧૬૪. ફૂવામાં હોય તો હુવાડામાં આવે.

પરણ્યે પાનેતર નહિ ને અધરણીમાં ચીર જોઈએ.

ખાટલે મોટી જોડ કે પ્રથમ પાયો જ નહિ.

૧૬૫. દેશ તેવો વેષ. ગામરીતે દિવાળી. મિયાંને ચાંદે ચાંદ.

૧૬૬. શેર માથે સવાશેર. એકએકની ચોટલી મંતરે એવા છે.

૧૬૭. આંખ માટે તે માણસ માટે. કોડીચોર તે પાડીચોર.

૧ એકવાર સફળ થયેલો ચોર પથ્થર પણ લે.

૧૬૮. શરીરે સુખી તે સુખી સર્વ વાતે.
હૃન્તર ન્યામત એક તંદુરસ્તી.
તાજ ને કળંદર રાજ.
૧૬૯. પહોંચો મૂકીને હાથ ચાટવો.
માને મૂકીને મીનીને કોણ ધાવે ?
સરાને^૧ પાની રહ્યા, 'આખ આખ'^૨ કરતે મર ગયા.
હાથ મૂકીને કોણી ચાટવી.
૧૭૦. ઓખું પાત્ર ને અદકું બણ્યો, વઢકણી વહુએ દીકરો
બણ્યો.
વાંદરો ને વળી વીંછી કરણ્યો. ઢડને હવાલદારી મળી.
નકટીને સળેખમ થયું. ગધેડી ને કૂલેકે ચટી.
વાંદરાને નિસરણી મળી.
દારેલાંને વેલો ને લીમડે ચડ્યો.
૧૭૧. ચોનું ને તેમાં સુગંધ.
ગોસાળમાં વિવાદ ને મા પીરમળે.
સંખ ને રૂથે બર્યો. ચિંદ ને પાંખાળો.
રૂધમાં સાકર બળી.
૧૭૨. મારું મારું આગવું, તારું મારું સહિયારું.
પોતાનું રાણે ને પારકું તારું.
પારકો માત્ર હુડાય ને ખંદાનું દિલ દરિયાવ.
તું મારા મોમાં આંગળી ધાત, તું તારી આંખમાં.
૧૭૩. લાખના સ્વપ્ના દરતાં ગ્રાંખિયો રોકડો ગારો.
આખ ખાડું કે માદળ ખાડું ! દેખ લડું કે લૂમ લડું !

બહુ કરે તે થોડા માટે.

૧૭૪. ભલા કર ભલા હોયગા, સોદા કર નફા હોયગા.
અંતે ભલાનું ભલું થાય.
આંગળી ચીંધ્યાનું પણ પુણ્ય છે.
૧૭૫. રંગનાં ફૂંડાં ન હોય, ચટકાં હોય.
અતિશે વલોવ્યે ઝેર નીકળે. અતિશે તાણ્યે તૂટી જાય.
૧૭૬. માથું કાપીને પાઘડી બંધાવવી.
મોંમાં ટેળિયો ને માથે ટૂંખો.
૧૭૭. અજવાળી તો થે રાત. છાશ મીઠી પણ કાંઈ દૂધ જેવી ?
હડાપણુ તો થે બાયડીનું. ડાહ્યું તોપણુ પશુ.
૧૭૮. આડે રસ્તે જાય તે નક્કી ખત્તા ખાય.
અજણ્યું કળ ખાણું નહિ.
ભાંગે ધરી કે ઊતળે ગાડી.
૧૭૯. અજણ્યું ને આંધળું બરાબર.
સો હોશિયાર ને એક વાકેફદાર.
- સો જોષી ને એક ડોશી.
૧૮૦. રાંકને મળ્યો રૂવો, તે વાવ ખોદાણું કે ફૂવો ?
અણુદીઠાનું દીકું, તે માર મૂળા ને મીકું.
અનાજ પારકું પણ પેટ કાંઈ પારકું ?
૧૮૧. લાડી ને પાડી નીવડ્યે વખાણુ.
અણુવીંધ્યું મોતી નીવડ્યે વખાણુ.
આક ઉપર પિંડો, તોલો ઊતરે કે તોલી ?
૧૮૨. સોનાની કટારી કેડમાં બંધાય, કંઈ પેટમાં ખોસાય ?
લાડકાં છોકરાં ગાંડિયાં.

જણી જાણ્યું પણ વણી જાણ્યું નહિ.
લૂખાં લાડ ને જોતીએ ખાડ.
મેંએ ચઢાવ્યું છોકરું મેંમાં મૂતરે.

૧૮૩. અત્ર તેવા જોડકાર.

અત્ર તેવું મન ને પાણી તેવી વાણી.
દેવતાના છોકરા દાયલા ને છોકરી રાજોડી.
દીવો અંધારું ખાય તેવું છોકરું ઠાજળા.

૧૮૪. અત્રને ને દાંતને વેર છે.^૧

હતુમાન હડીઓ કાઢે ને ભૂત બુસકા મારે.
ભાયડો શું રળે કે રાંડ દળે ?
ઘરમાં હાંલ્યાં કુત્તી કરે છે.
ઘરમાં ઘંટીને ઉપવાસ પડે છે.
મારવાડની માંત્રી.^૨

એ તલમાંતેલ નથી. ઝૂંપડામાં રહેનારને ઝૂમણું^૩ કેવું ?
ચાર ખૂંતે ચાર અગિયારશ ને વચ્ચે જન્માણી
રાસડા લે છે.

૧૮૫. એક નૂર ગાદમી, હજાર નૂર કપડાં;

લાખ નૂર લેવર,^૪ કદોડ નૂર નખરાં.

લીખુંજુંજું આંજણું ને પહેરીઓડી નાર.^૫

૧ બહુ જ મરીત છે.

૨ મારમાંમાં ગાંધાર દુઝન પાવમી. નાંના કોઈ અગાજ
માટે દુઝવામાં બિતરી આવના. તેઓને માંદો કહે છે.

૩ ઝૂમણું-ગોળાને પોશમાં ખરીદવાનો ધર્મનો.

૪ લેવર-પરિણ.

૫ 'દાંત' સંભળવું છે.

૧૮૬. ઊલટ આઈ દોડી, તો ક્યા મલાર ક્યા ગોડી ?
 ૧૮૭. બોબડી બેય ચૂકી. ન રહ્યા ઘરના કે ન રહ્યા ઘાટના.
 ન રહ્યા આ તડના કે ન રહ્યા પેલા તડના.
 ઘોળીનો ફૂતરો નહિ ઘરનો કે નહિ ઘાટનો.
 વઠંચુ^૨ દૂધ ઉકરડે નંખાય.
 હગાણું નહિ ને ઘર રખાણું નહિ.

[એક હોશિયાર સુથારે એક સુંદર પલંગ બનાવ્યો. તેમાં કિનારની પૂતળાઓમાં એવાં યંત્ર ગોઠવેલાં કે રાતના ચાર પ્રહરને સમયે તે તે સમયને યોગ્ય રાગના સૂર તેમાંથી નીકળે. તે પલંગ તેણે રાજાને ભેટ આપ્યો. પ્રસન્ન થઈને રાજાએ તેને એક ગામ બક્ષિસમાં આપ્યું.

સુથારની આવી ચઢતી જોઈ ગામના દરજીઓ ધધ્યાંથી બળો ગયા. તેમણે બધાએ ભેગા થઈ એક વરસ મહેનત કરી રેશમી વસ્ત્રના કિનખાખના-મખમલના સુંદર તંબૂ-શમિયાણા બનાવ્યા અને તેને જરીની ઝાલર મૂકી તેમાં વેલ, ઝાડ, ફૂલ વગેરેની ભાત ભરી. પછી તંબૂ રાજાને ભેટ આપ્યા. રાજા ખુશ થઈ ગયો અને બોલ્યો : ‘તમે માગો તે આપું’ એટલે મુખ્ય દરજી બોલ્યો : ‘સુથારે બનાવેલા પલંગ પર બેસી અમારે હગવું છે.’ વચનથી બંધાયેલા રાજાને તે કબૂલ રાખવું પડ્યું.

સુથારની આખી દ્રોમને આથી અપમાન લાગ્યું. એટલે જ્યારે દરજી લોહી પલંગ પર બેસી મળત્યાગ કરતા હતા, ત્યારે તેમણે એકઠા મળી દરજીવાડમાં દરજીલોહીનાં ઘર સળગાવ્યાં. રડતી-કકળતી દરજીઓ દરબારમાં આવી પહોંચી. અડધોપડધો મળત્યાગ કરેલા દરજી પોતાનાં ઘર હોલવવા દોડ્યા, પણ ઘણાંખરાં ઘર તો બળી ગયેલાં હતાં. તે ઉપરથી-ઉપરની આ કહેવત પ્રચલિત થઈ છે.]

૧ ગોડી-એક રાગનું નામ.

૨ વઠંચું-અગડેલું.

૧૮૮. બહુ કૂલે તે ઠરમાવા. બહુ બહેકે તે મરવાને.
સંનિપાતમાં તેજ દેખાય, તે મરણનો ઈશ્વારો.
હીવો ઘેર જવાનો ધાય ત્યારે વધારે તેજ હરે.
૧૮૯. પ્રભુ પાધરા તો વેરી આંધળા.
ભાગ્યશાળીને જંગલમાં મંગળ, નિર્ભાગીને વસ્તીમાં ઠડાઠા.
જેને રામ રાજે તેને કોણુ ચાખે ?
ખુદા મહેરબાન તો ગધ્યા પહેલવાન.
સીધા હે રણ, તો જળ મારે સળ.
ઋતુ ધાર હે તો બેડા પાર હે.
નિસકુ રાજે સાંઈઆં, માર શહે ના કોઈ.
ભાગ્યશાળીને ભૂત રળે.
જેને સહાય દીનાનાથ. તેની કોણુ જીડે બાથ ?
૧૯૦. છુટ્ટા જોગી સહેને જતિ. આંધળું દળે દે ગાય.
ગમા દીલા ધયા એટલે બંદા નેકબખ્ત. તુલ્લા નારી પનિમતા.
ન મળી નારી એટલે સહેને બાવા પ્રહારી.
દીલા એટલા લીલા.
જે ધાય માવડિયું, તેને ન મળે દાવડિયું.^૧
૧૯૧. બપો ચરુમાંથી દાણો આંધી લેવાય.
અંગેડા પ્રમાણે રાવણ.
ઠાકા દીકે કુટુંબ રીકું ને મામા દીકે માયાળ રીકું.
૧૯૨. અંધવની આંખ દરી દે. એની કિફલજ દરી આપે હે.
૧૯૩. જીને જગિયો ને ઠામે જગિયો.

^૧ દાવડિયું-પરોળું પેલા ઉપર કાચ અથવા પાત્રમાંથી જામ
હળી, મારે તેનું નામ આપેલું.

વાઢી આંગળી ઉપર મૂતરે નહિ તેવો છે.

લાકડાની તલવારે ખાવું. મોતીએ ચોક પૂરવા.

આખુનજી લાકડાં તોડશે, તો કહેવો કાફરકા કામ.

આખુનજી ખીચડી ખાશે, તો કહે બિસ્મિલ્લાહ.

સવાલ : કમાડ પૂંઠે કોણ ?

જવાબ : વહુ બિચારાં.

સવાલ : શું ખાય ?

જવાબ : તો કહે ત્રણ તગારાં, કામ કરવાને

‘ના’ બિચારાં, શેખાઈ કરવા ‘હા’ બિચારાં.

૧૯૪. ઘાંચીનો બળદ આખો દહાડો ફર્યો, પણ ઠેરનો ઠેર.

કાકા પરણ્યા ને ફાઈ રાંધ્યાં. કાંત્યું પીંજ્યું ૩ ને ૩.

આખી રાત દળીદળીને ઢાંકણીમાં ઉઘરાવ્યું.^૧

આડાઅવળા ને આશીર્વાદ.

આખી રાત રોઈ ને એક ડોસી મૂઈ.

હરિભાઈ વડોદિયું. દીરો થોથે જઈ આવ્યો.

સાસુ મૂઆં ને વહુએ જણ્યું, ઘરમાં ત્રણનાં ત્રણ.

લીમડે ચઢ્યા ને પીપળે ચઢ્યા, પણ ઠેરના ઠેર.

મહેનત બરબાદ, ગુનાહ લાજમ.

વહેલા ઊઠ્યા ને ભૂલા પડ્યા.

૧૯૫. દળતાં ફાક્યું તે લાલ. બળતામાંથી બૂક્યું તે લાલ.

મરતાં રહ્યું તે ઘરડું ને ખાતાં રહ્યું તે ખીજ.

આગ લગતે જૂંપડે, જે નીકળ્યું તે લાલ.

૧૯૬. પાણી પહેલાં મોત્તું ઉતારવાં. મૂઆ પહેલાં પોક.

^૧ ઉઘરાવ્યું-એકડું કર્યું.

મૂળમાં માટી નહિ ને સાસરે અંદેશો.

વિવાહ પહેલાં માંડવો.

લેંશ ભાગોળે, છાશ છાગોળે ને ઘેર ધમાધમ.

ઘઉં જેતમેં, બચ્ચા પેટમેં ને વસંતપાંચમનાં લગન લીધાં. પરણ્યા પહેલાં અઘરણી.

૧૯૭. સૂડી વચ્ચે સોપારી. ગળે ગાંઠ ને મોઢે રૂથો.

જેધારું ખડ્ગ.

કાશીનું કસ્વત જતાંય વહેરે ને આવતાંય વહેરે.

સાપે છટુંદર ગળી, મૂકે તો આંધળો સાપ ને ગળે તો મરી લાય. આગળ સાપ ને પાછળ વાધ.

જે પાંતીનું દુઃખ.

એક તરફ અર્જુવનાં નીર, એક તરફ ઝાડી ગંભીર.

૧૯૮. જોગી, લોગી, વેદ, રોગી, પૂંઢે ત્યા.

ધાતસ્વાદી બીજા મારે, એ ચાર મોજા ધા.

૧૯૯. મહેતાછ મારે નહિ ને ભાણાવે નહિ.

યાબડ યાબડ ભાણાં, ચાર મારે છાણાં.

પટેલિયાનું પંચ.

પાપટિયા ગીર રીઝ્યો નહિ ને ખીઝ્યો નહિ.^૧

૨૦૦. સમયને માન છે, પુરુષને નહિ.

આવતો દિવસ જોગખંડો.

સમે સમે જાતવાન લે, નહિ પુરુષ અજવાન.

કાલે જોપી લૂટિયું. યદી ધનુષ યદી બાણ.

૧ એવી માન્યતા હતી કે લોકો ને પાંડેજીએ કહ્યું ને ખીરો લે તો જ સ્વદે.

ક્યા કરે કિસ્મતકી ખાત ? મુરઘી ઉઠકે મારે લાત;
પઢ્યા ફારસી જેથે તેલ, દેખો યે કિસ્મતકા જેલ.

૨૦૧. લાલા, લાળ ત્યારે સવા લાળ.

ગાડા ઉપર ગાંસડી, લાત્રી ઉપર પૂજો.

સાપના ભેળા વીંછીના પણ જાણવા. (મંત્ર)

નવ્વાણું ત્યારે પૂરા સો.

ધા ભેગો ઘસરકો ને લીંટી ભેગો લસરકો.

સો મણુ સૂઠનું થશે ત્યારે અગ્ગેર આદુંતું પણ થશે.

પાંચના ગોવાળ ત્યારે પચાસના યે ગોવાળ.

બહુ હુળિયાને હુઃખ નહિ ને બહુ ઋણિયાને ઋણ નહિ.

ખજૂરાનો એક પગ ભાગ્યો તો યે શું ને સાજો તો યે શું ?

છડિયા પાછળ છોકરું.^૧

રા, ધા ને રીડિયો.^૨

આમે ત્યારે એટલું તો ધાંયજો જમે કેટલું ?

[એક ઘરમાં બે જણ સાસુ ને વહુ બંને ખરાબ ચાલનાં હતાં. સાસુ સાથે એક છીપો હજેલો હતો અને વહુ સાથે ધાંયજો. પ્રસંગ આવ્યો, ત્યારે સાસુ બોલ્યાં : ‘જિઠો વહુ લીંપો, બે બ્રાહ્મણ ને એક છીપો.’ ત્યારે વહુએ જવાબ આપ્યો : ‘આમે ત્યારે એટલું તો ધાંયજો જમે કેટલું ?’ અર્થાત્ આટલું વાપરીએ છીએ, ત્યારે થોડુંક વધારે. ધાંયજો જમીજમીને કેટલું જમવાનો છે ? સાસુ સમગ્ર ગયાં અને છીપો ને ધાંયજો બંને જમ્યા.]

૨૦૨. ભૂખી નોતરી ને કાખમાં ભાણું.

૧ ગાડાનું ભાડું એક છડિયાનું કયું હોય, તો પાછળ છોકરું મક્કત બેસે.
૨ રીડિયો-બૂમ.

આટા તોલ કે ઠીકરી જલતી છે.

મીની, મીની, દૂધ પીશો, તો કે ચસાણી રવી છું.

શેખમિયાં શિરાવશો, તો કે સાનક જગલમાં છે.

ઠોશી, ઠોશી નાતરે જશો, તો કે રેંટિયો ઉલાળીને જ બેઠી છું.

મહેમાન, માગણુ ને મહીપતિ, ચોથી ઘરની નાર;

એ આપ્યા વિણ ખસે નહિ, કહે : 'લાવ ને લાવ.'

૨૦૩. ખીલા માટે ભીંત પાડવી. વાધરી સારુ લોંસ માસવી.
આગ લગાડી તાપણી ઠરવી.

૨૦૪. આટો વેચી ગાજર ખાવાં.

ઝાંઝર વેચી શેકાળી કહેવડાવવું.

કંકણ વેચીને કાકી કહેવડાવવું. ટકો લે ને મહેતો કહે.^૧

કોળીનો વર હોંતીદો ને માથે પીછાં ખોસેલો.^૨

૨૦૫. ગર્ઈ શુજરી સંભાસ્વી નહિ.

આજની ઘડી ને કાલનો દડાડો.

શુજર ગર્ઈ શુજરાન, કયા સૂંપડી કયા ચેદાન!

ગર્ઈ તિથિ જોવી ચે ન વાંચે.

૨૦૬. મિયાં મુકાઈ ને આડ થઈ ગયા છે.

આદાની સૂંઠ થઈ ગઈ છે.

મારકાનો માણો થઈ ગયો છે.

મારવાગડી વાંચે છંદુ' ભાંખી ગયું છે.

૧ મહેતો એટલે રાજાની અધિકારી કામગીરી કરે છે.

૨ કોળીનાં પંજર.

૨૦૭. આન કસે, લાઈ આન કસે.
આવી ભરાણા, લાઈ આવી ભરાણા.
નવડે પાંચડે પંચાણું, હેઠે આવ્યા તે કંચાણું.^૧
લોંકડી ખપેડી પડી છે.^૨
ચૂં કરો કે ચાં કરો, હવે તોલમાં આવ્યા છે.
હવે લાકડું લાગે ચઢ્યું છે.
૨૦૮. એ તો રેતીમાં નાવ ચલાવે છે. પહેલે પાને વેપાર.
ગાયના ભેંસ હેઠ ને ભેંસના બકરી હેઠ.
પૂંછ વગર પેઢી માંડવી.
ફાઈનું પલ્લું માસીને ને માસીનું પલ્લું ફાઈને.
આકાડોકાનો માંડવો રચવો.^૩
આકાડોકાની ગાલ્લી હાંકવી.
૨૦૯. પીરની માનતા મુબર વધારે.
શેઠનું માહાત્મ્ય શુભાસ્તા વધારે.
દેવનું માહાત્મ્ય પૂજારી વધારે.
૨૧૦. દેશ ચાકરી ને પરદેશ ભીખ. ગાજે ત્યાં ગરાસ.
ખલે કોયળો ને દેશ મોકળો.
જ્યાં રોજગાર, ત્યાં ઘરબાર.
૨૧૧. આંખમાં કમળો હોય તે બધું પીળું દેખે. આપ તેવું જગ.
ગાંડાને મન દુનિયા ગાંડી.

૧ કંચાણું—દખાણમાં આવ્યા.

૨ નાસી છુટાય તેવું રહ્યું નથી.

૩ આકાડોકા—બરના સાઠાની છાલ ઉતારી, અંદરના ગર્ભના કકડા કરી, તેમાં છાલની સળાઓ ખોસવી તે.

૨૧૨. આપ જાણ તો જગ જાણ. રાખપત તો રખાપત.
આપણે વેંત નમીજો, તો સામો હાથ નમે.
ઘરનો ચોટલો બહાર ખાવો છે.
૨૧૩. આંખ મિચાણી છે નગરી લૂંટાણી.
મરનારને હિચકનારની શી ફિદર ?
મૃચ્છા પછવાડે માત્ર, ગોલણ મર^૧ ગાડાં ભરે.
૨૧૪. ધીરીને માગે તેની અકલ્પ જાય આધે. જર કરાવે વેર.
ધનકા ધન ગયા, જોર દોસ્તકા દોસ્ત ગયા.
૨૧૫. આખીશું, કંઈ ઘાલ્યા તો નથી.^૨
જોડે કિયે સાઠ, આધા ગયા નાક, દસ દેજોંગે,
દસ દિલાજોંગે, દસકા દેના ક્યા, દસકા લેના ક્યા ?
૨૧૬. આલ કાટયું ત્યાં ક્યાં શીંગડું દેવું ?
પેટ કાટયું, ત્યાં પાટો ક્યાં બાંધવો ?
મધદરિયે બેઠી^૩, જિગ્યાનો આરો નહિ.
૨૧૭. ટાકા પડોરની ઊંગ મારતી. ખરે બપોરે તારા બતાવવા.
બાર મજનું દોશું ને તેર મજનું શી. ભીંટો મારવો.
જોક પૂણી પડી, તેમાં બાર ગામ દબાઈ ગયાં.
બાર દોસનો માંડવો ને તેર દોસનો વાંચ.
આંધળા મોરે આંદરડું દીડું.
દુરંબીમાં પરમેશ્વર દેખાડવા.
૨૧૮. ચોપેશી કંઈ દસાડો વજે ? ચોપે કંઈ રાજ મરે ?
આમે તોટો ને આમે તોટો, ખામે રાંડ શી ને ચોટો.

આમે દેવાળું ને આમે દેવાળું, ત્યારે શું ચોળાતું વાળું.

૨૧૯. રાત અંધારી ને તલ કાળા, લે વાણિયા તારા ને તારા.

અંધારાની ખાધી જે.

રાતે સાડલે રાંડ ને પાશેર લઈ ગઈ ખાંડ.

સો મણુ તેલે અંધારું.^૧

વળતાં વળી, તે લઈ ગઈ તેલની પળી.

૨૨૦. અંધેડી ગાવડી ને અક્ષા રખવાળ.

ચોરને ઉછેરવો પડે નહિ.

ઉઘાડે ખારણે ધાડ નહિ ને ઉજ્જડ ગામે રાડ નહિ.

ખોટો રૂપિયો ખોવાય નહિ. ઉકરડાને વધતાં વાર નહિ.

ઢેડની છોડીનો કોઈ ધણી નહિ.

૨૨૧. મનમાં આવે તેમ ખોલવું નહિ ને ભાવે તેટલું ખાવું નહિ.

અન્ન પારકું છે, કંઈ પેટ પારકું નથી.

૨૨૨. જ્યાં જાય ઊઠો, ત્યાં સમુદર સૂકો.

આવ મારી કાણી તું ક્યાંય ન સમાણી.

નામ લીધે પાપ જાય, કાળ પડ્યે જીવ જાય.

એનાં પગલાં જ એવાં છે કે જ્યાં જાય ત્યાં પાવન પટ.

૨૨૩. ભાભાજીની જનમાં ને ખાલુંખીલું કાનમાં.

લીલાલહેર ખાવાનાં ઘેર.

સાપેસાય મળ્યા ને જીલના લખકારા.

ખાવાને ખોખાં ને પહેરવાનાં ચોખાં.

ખાનાખીના ખેરસલ્લા, ધિંગાણાં ખડોત.

૨૨૪. સાડી બુદ્ધિ નાઠી. ઘરડાં ને ઘેલાં.

૧ ‘કોઈ તેલ પૂરનાર નહિ.

પણિયેટ ને ચણિયેટ. (ચળેલ.)

ઘડપણમાં લઘુ,^૧ લાજ ને લવરી વધે.

૨૨૫. બેઠાની ડાળ કાપવી નહિ. ખારા દરિયામાં મીઠી વીરડી !
આંખ કાણી ઠરવી, પલ્લુ દિશા દાણી ઠરવી નહિ.^૨
ખાણું તેનું ખોદણું નહિ. લૂણનો આચો તેનો પ્રભુ રાચો.

૨૨૬. નાક વાડીને અપશુકન કરવા. હું મરું પણ તને રાંઠ કરું.

૨૨૭. પેટથી સી હેઠ. પહેલી પૂલ પેટની, પછી દેવની.

પેટ ભયું એટલે પાટણુ ભયું.

આપ જમ્યા એટલે જગત જમ્યું.

આંગળીથી નખ વેગળા એટલા વેગળા.

ઝીનો હાથ મોં ભળી વળે.

પેટ આગળ પેટુ તો જમવા દેને તેડું ?

પહેલું પેટ ને પછી એડ.

૨૨૮. ગાં-તળે રહેા વાત પડતી મેઢો.^૩

૨૨૯. આંખના પાટા જેવો અગખામણો.

૨૩૦. પેટ દનાવે વેડ. પેટ માટે લંદામાં જણું પટે.

સો મણની દોઢી સત્રાગ, પણ સવાગેરની દોઢીનું પઠું
ધાય નહિ. પેટ પાપની ખાણ છે.

૨૩૧. આંગળી આપીએ તો પહેાંચો પડે.

બેસ દહેતાં મહાં વાય.

બાવાડ, નનો નાચણ, તો કહે : 'તેરે ઘેર ધામા.'

દાથ આપીએ તો ગણું પડે.

કહ્યો ને કોળ^૧ ઘરમાં પેસે તે નીકળે નહિ.^૨

૨૩૨. ઇશકની આંખ કહી આપે. પ્રેમ આંખમાં ઝળકે.
૨૩૩. મોંજોઈને ટીલું કરવું. છાણના દેવને કપાસિયાની આંખો.
મોંજોઈને તમાચો મારવો. વેવાઈ તેવો વિવાહ.
મોચીના દેવને ખાસડાનો હાર. ઉઠના મોંને ઝાંખરાં.
નકટીનો વર જોગી. હુનુમાનને આઠડો ને શંકરને ખીલી.
૨૩૪. તનના રોગની દવા છે, મનના રોગની દવા નથી.
ઇશકના દરદીને ઓસડ નહિ.
ખંધન તો પ્રેમનું ને ખાણુ તો કામનું.
ઇશકમાં ધાયલ થઈ ફરે, તેને એકે મલમ કાર ન કરે.
૨૩૫. માંહેલા શુણુ મહાદેવજી જાણે! જીજળે લૂગડે લખેસરી.
ઉપર હીરા ચકચકે, માંહે કીડા કચકચે.
ઉપરથી ઇંદરવરણાં, માંહે કડવું ઝેર.
ઉપરકી તો અચ્છી ખની, લીતરકી-તો રામજી જાણે.
દેખનમેં ઢળુ, ચલનમેં સિરવાઈ.^૩
૨૩૬. સડેલાને ચાંદું નહિ. ઘાંચીને લૂગડે ડાઘ નહિ.
કાળામાં મેશનો ડાઘ જણાય નહિ.
કુલિન લજબ્યો લાજે.
૨૩૭. સૌ જીગતાને પૂજે. જિભો શેઠિયો લાખનો. એઠો કાખનો.
શેઠ બોલે તે સવાવીશ.
ખાળો રાજ સેવીએ ને વળતી લીજે છાંય.

૧ કોળ-ઉંદર. ૨ કહ્યો પણ ઘરમાં એક ખારી કઠાવવા બોલાવ્યો હોય, તે કંઈ ને કંઈ નવું કામ કરવાનું કાઢે.

૩ સિરવાઈ-તદ્દન હલકો સિંકો.

- ચમત્કાર વગર નમસ્કાર નહિ.
 ૨૩૮. બાધતો બોલે પણ બગતો ન બોલે.
 બગતો મૂતરે તેનો શો ઉપાય ?
 તુમ બકતે હો, હમ સૂતે હૈં.
 એક કાને સાંભળું ને બીજે કાને કાઢી નાખું.
 આંખ આડા કાન ઠરવા.
 ૨૩૯. કાકા મટી ભત્રીજા થવું.
 ઘરઘણી મટી પડોશી થવું. શેઠ મટી પાત્રોતર થવું.
 ઘરઘણી શિયાળિયાં.^૧
 ૨૪૦. બીટનાં ગદારે વાંકાં. એના સાંધા એટલા વાંધા.
 શેઠ, વાળ ને દાંતરડા એ ત્રણેય વાંકાં.
 ૨૪૧. દૂબળું ભૂત દુશ્મને રળિયાત.^૨ કંગાલ કાઠડીએ રાજ.
 ભૂંડ કાદવે રાજ. દીડીને કોગળે પ્ર.
 ભૂત ભાકળે રાજ. ઢેડ ઢેખાળે રાજ.
 ફટકીનું મોં ઢેકવે.^૩
 ૨૪૨. કોટે દયાં દેકા, તો માણસે દયાં દાડાં.
 ખુદાએ બનાવ્યા કોટ, તો માણસે બનાવ્યાં પેંગડાં.
 હરાડી^૪ બેંગરને ગળે ડેરા.^૫
 ૨૪૩. નાદાન પાસે કાતી વાત. તે ધન બાંધે.^૬
 દૂરેલા દુસામાં ધી બસવું. ચારણીમાં પાણી બસવું.
 ચાકે માણે^૭ બસવું.

૧ મહાર બચકાર. ૨ રળિયાત-રાજ. ૩ દેડનાં મટ.

૪ દગડી-મટીયા. ૫ ડેરા-રોડ બેંગરનું કાપડું.

૬ બધે સહેર કરે.

૭ માણે કાપડાના તેલ માટે નામન આકરનું કસનશિલુ માટે.

૨૪૪. મિયાં મહાદેવનો ભોગ ન ખાય.
ઉંદર-ખિલાડીનો મેળ. ખારમો ચંદ્રમા.^૧
મોં દીકું ગમે નહિ. આંખો વઢે.
૨૪૫. એકડાવગરનાં મીઠાં. વરવગરની જાન.
મીઠાવગરનો. સરદારવગરની ફ્રાજ.
૨૪૬. એકથી બે ભલા. એકનું એસડ બે.
ચાર મળ્યા એટલે ચારનો ભય ટળ્યો.
- ૨૪૭ કોઠી ઘોઘને કાઢવ કાઢવો.
છાણમાં દેખાળો નાખીએ તો છંટાઈ મરીએ.
એકને છેડીને ઉતાર જેવું થવું.
ભાંડે તે ભંડાય, નિંદે તે નિંદાય.
૨૪૮. વાત કરતાં ગળે પડવું. પરોણીને નાતરે દેવી.
બેઠાં ખાઈ, તો કરો સગાઈ.
વાત કરનારીને વહેલમાં બેસાડવી.^૨
૨૪૯. હાટડી નાની ને હરકત ઘણી.
પૂંછખાઈનો પરિવાર. ચકલી નાની ને ફડકો મોટો.
ખાનાપીના ખેરસલ્લા, ઘિંગાણું બહોતેરાં.
ઘડીની નવરાશ નહિ ને પૈસાની પેદાશ નહિ.
વૈકુંઠે નાનું ને ભગતડાં બહુ.
ધંધો થોડો ને ધાંધલ ઘણી.

૧ જન્મકુંડળીમાં ખારમે ખાને ચંદ્ર હોય, તો હાડોહાડ વેર કરાવે.

૨ કોઈ એક સ્ત્રી ખીજ એક સ્ત્રીના વેવિશાળની વાત કરવા આવે તેને જ પોતાની સ્ત્રી-પત્ની કરી લેવી.

ઠામમાં ને ઠામમાં, હડીઓ કાઢે ગામમાં.

૨૫૦. જેણે મૂઝી લાજ, તેને નાનું સરખું રાજ.
જેણે રાખી લાજ, તેનું બગડયું ઠાજ.
સનસમાં^૧ દેવાણી તે મૂંચો.
જેણે રાખી શરમ, તેનાં કૂચ્યાં કરમ.

૨૫૧. આપું ઢોળું સાકમાં ન જાય.
એકદમ લાડવો ખવાય નહિ.
એક ઘાએ ફૂવો ન ખોદાય.
ઢોળિયે ઢોળિયે બાજું જમાય.

૨૫૨. એક દહાડે જે પર્વ, સાત વાર ને નવ તહેવાર.
દિવસના દલાક ચોવીસ ને ઠામ ચાળીસ દલાકનું.
એક રાંડ ને સો ચાંદ. બાઠા ગામમાં બે બારથ.

૨૫૩. દિવાળીનું દારૂખાનું ને પૈસામાં પત્તીતો.
એક દહાડાની ચોલા ને જનમારાની ચોલા.^૨
કરે વરો ને હિતરે બરો. ચોલા એટલી ચોલા.

૨૫૪. નાને બડકે દિવાળી ને મોટે બડકે દોળી.
એક દીવે દીવો, ઘણે દીવે દિવાળી.
નાને જમણે જમાવવાર. મોટે જમણે શંભુમેળો.

૨૫૫. વટલ્યો વટલાવે, બગડ્યો બગાડે.
તેની વગર. ત્યાં વુંબડું રહે.
એક નકટો, સો નકટો કરે.

૨૫૬. એક નસો સો દુઃખને રહે.

૧ સનસ-સમ, ઘાટ.

૨ ને.સ-મુંજણ, દિવસ.

મગનું નામ મરી ન પાડીએ.

નરો વા કુંજરો વા ।

[દ્રોણે યુધિષ્ઠિરને પૂછ્યું: ‘મારો પુત્ર અશ્વત્થામા મરણો તે વાત સાચી?’ ત્યારે તેમણે જવાબ આપ્યો: ‘હા.’ અને પછી ધીમેથી ઉમેર્યું: ‘નરો વા કુંજરો વા-માણસ કે હાથી, તે નક્કી નહિ.’ એટલે-ખેવડું ખોલવું કે સંદિગ્ધ ભાષા વાપરવી.]

ફેરવી બાંધવામાં માલ છે.

[એક જમાદાર પોતાનો ખોવાયેલો ઘોડો શોધવા નીકળ્યા. રસ્તામાં બે વાણિયા મળ્યા. તેમને પૂછતાં, એક બિન અનુભવી વાણિયો ખોલ્યો: ‘હા અમે જોયો. ઘોડો ફર નાસીને જાય છે.’ એટલે જમાદાર આજ્ઞા કરતો હોય તેમ ખોલ્યો: ‘ચાલ ખતાવ.’ અનુભવી વાણિયાએ ધીરે રહી કહ્યું: ‘ફેરવી બાંધવામાં માલ છે’ અર્થાત્ કાળિયું કાઢી નાખીને ફરીથી બુદ્ધી રીતે બાંધવામાં કાયદો છે. પેલો સમજી ગયો ને ખોલ્યો: ‘હા, હા, પેલો દોષો જાય, માથે મોટાં શિંગડાં છે.’ એટલે જમાદારે કહ્યું: ‘કંઈ અક્કલ છે કે નહિ? ઘોડાને તે શિંગડાં હોય? એ તો ગાય કે ભેંસ હશે.’ એમ ખોલી તે પોતાના ઘોડાની શોધમાં ચાલ્યો ગયો અને પેલા વાણિયાને સાથે દોડી જવાની મહેનત બચી ગઈ.]

૨૫૭. મિયાં બી નયા, એર કાયદા બી નયા.

૨૫૮. એક મ્યાન બે તલવાર.

શિયાળ તાણે સીમ લાણી ને ફૂતરું તાણે ગામ લાણી.
જણજણુનો બુદ્ધો મત, તેમાં જાય ઘરની પત.^૧

૨૫૯. બિલાડી એકવાર લાડવો લઈ જાય.

લુટાણા તે રસ્તે જવું નહિ.

એકવાર ખસા, બેવાર ખસા,^૧ ત્રીજીવાર માદરખખતા.

૨૬૦. ઠાણુ ઠાણુ હાથે ક્યું, તો કહે આરે શહેરદી ફિકર.

પંચાતિયાનાં છોકરાં બૂબે મરે.

દેશનું ડહોળે, તે ઘરનું જોળે.

૨૬૧. ઠાચા ઠાનનું, તે નહિ સાનનું.

૨૬૨. એની માએ સવાશેર સૂંડ^૨ ખાધી છે.

એની માએ શીરો ખાઈ લીરો જણ્યો છે.

એ તો ભડતાં પંખી પાડે તેવો છે.

આભને ઘોળ દે તેવો છે.

૨૬૩. મિયાં ક્યું રોતે હો, તો કહે, બંદેરી શિકલ એમી જ છે.

જળસેં આયે બાલ, તળસેં ચાલી હવાલ.

એરડો હોજે ત્યાંથી જ પાલો.

એ તો હાઈ દિવસ બેપાંદડે^૩ યથા જ નથી.

ઘાવેણુ જીતરે નહિ ને બાદરવો બેસે નહિ.

૨૬૪. એ તો પાનફૂલમાં કાઢ્યાં છે. ગર્મશ્રીમંત છે.

અમ્મલ રેશમ છે.

૨૬૫. એ મંગાળે^૪ મેશ વજવા દે તેવા નથી.

એ હાઈનું વજહર ફીરે તેવા નથી.

એના પગમાં બમરો છે.

મંગલવારે માટે ને અદિત્યવારે માંડે.

એ સોમે સાજ ને મંગળે માંદા છે.

૨૬૬. શિયાવિયા થઈ ગયો છે. જાણે તેલમાં માંખ રૂખી.
પોતિયાં જગડી જાય છે. છાશખાકજા થઈ ગયા છે.
જીવ મૂઠીમાં આવી ગયો છે. મોં ઉપર લોટ ઊડે છે.

૨૬૭. ગામ લાંગીને^૧ ચોરાસી^૨ કરવી.
એરણુ ચોરીને સોયનું દાન કરવું.
ભેંસ ચોરીને ખીલાનું દાન કરવું.

૨૬૮. એવો ભોળો કે મૂઠી જાય ગાગર ને લઈ જાય ગોળો.
ખોર આપીને કલ્લીઓ ઠાઢી જાય.
સોય આપીને દોશ' લઈ જાય.
લંગોટ દઈને પાઘડી લઈ લે.
કાલો થઈને કાંચળીમાં હાથ ઘાલે.

૨૬૯. ભૂંડામાં ભૂંડી ચાકરી. પરાધીન સ્વપને સુખ નહિ.
ખેતી સદા સુખ દેતી. ચાકરી સળસેં ચાકરી.
નોકર ખાય ઠોકર. દાસ તે સદા ઉદાસ.
ઉત્તમ ખેતી, મધ્યમ વેપાર ને કનિષ્ઠ ચાકરી.

૨૭૦. એની લાકડી ને એનો ખરડો. એનું મોં ને એનું ખાસડું.
એની મોઈ ને એનો દાવ.

૨૭૧. કાળા દાંત ને કથીરનો ચૂડો, તું કરતાં મારે રંડાપો રૂડો.
ઘણી રે ઘણી, તારી ધમકી ઘણી, લાગ્યો ત્યારે મૂળાની પણી.

૨૭૨. પાપનો ઘડો ફૂટ્યા વગર રહે નહિ.
પાપ ખીપળે ચઢીને પોકારે.

૧ લાંગીને-લૂંટીને. ૨ ચોરાસી-ચોરાસી નાતના બ્રાહ્મણોને
જમાડવા.

બહુચરાહનો ફૂકડો પેટમાં બોલે.

[એકવાર મુસલમાન બાદશાહની ફોજ શુજરાતમાં બહુચરાહ પાસે આવી ચડી. ત્યાં માતાહતા મંદિરમાં ફૂકડા રમતા હતા. ફોજના માણસોએ તે ગામના લોકોએ ના પાડવા છતાં તેમનાં દિલની સાગથી ફજવીને પશુ માતાહતા ફૂકડાને રસોઈમાં ખાધા. માતાહતો દ્રાપ થયો એટલે ખાધા પછી વજુચાર કસાકે તે ફૂકડા તે સિનિયાના પેટમાં સહવન થયા અને ‘ફૂકડેફૂક’ બોલવા લાગ્યા. આથી ફેટલાક બીન્યા, ઘણા મોંઠા પડ્યા અને ફેટલાક મરી ગયા; અર્થાત્ પાપ નસા વગર રહે નહિ.]

૨૭૩. કમજોર ને શુરયા બહોત.

જેંચ પકડ, મુલે જોર આતા હે.

મિયાં પડ્યા પજુ ટંગડી^૧ ઊઝી.

હેડમાં પગ ને મૂલે તાલ.

૨૭૪. મૂઢીએ ખસતું તો આવે હસતું.

સીધા રહી હથ ન ગીએ, આઠ રહી મૂતર પીએ.

થાકે ત્યારે પાકે. વાથું ન કરે, હાથું કરે.

૨૭૫. કમોસમનાં કંઠોડાં રવાહ આપે નહિ.

હાથી રાજદરબારે ગોબે.

નાતરામાં ધોળ નહિ ને ખીચડીમાં ગોળ નહિ.

વિવાહનાં ગીત વિવાહમાં ગવાય.

૨૭૬. કયું તેરતું કરતું મરતું.

ફૂકડમૂકડ ફેટલો બાર, તો કે એક દતાર.

કામ ક્યાં તેવું કામલું ક્યાં.

૨૭૭. છીંકતાં છીંકું પડે. તેરી બેન મેરી ખીજ પાડી.

કરવી ખેતી તો જોડ ગાડું, કરવી વડવાડ તો ખોલ આડું.

૨૭૮. ઊતર્યા અમલ કોડીના. ખીલાને જોરે વાછડું ફેદે.

૨૭૯. ભલાની દુનિયા નથી. નમે તેને સૌ નમે.

મીઠા ઝાડનાં મૂળ સૌ ખોદે.

૨૮૦. કસાઈને ઘેર કુશળ, ઘરમીને ઘેર ધાડ.

ગાંડાને ગામ, ડાહ્યાને ડામ.

હુલાલમાં હરકત, હંરામમાં ખરકત.^૧

જિસકી દાનત પાક, ઉસકે ઘરમે ખાખ.

જિસકી દાનત ખોટી, ઉસકે ઘરમે રોટી.

સતીને સાડી નહિ ને વેશ્યા પટફૂળ પહેરે.

૨૮૧. કહેતા ખી દીવાના, સૂનતા ખી દીવાના.

વાત સાંભળી તોલ કરવો.

વાત કાને આવ્યા લેગી હડી^૨ કરવી તે મૂખાઈ.

૨૮૨. વાતે પાપડ, વાતે વડી, વાતે વહુ ગધેડે ચઢી.

વાતે પાડા ગાલણુ કરવા. વાતનાં વડાં કરવાં.

વીસાશ્રીમાળીના વિચાર. જે મણુ ધીતાવડામાં બળી ગયું.^૩

૨૮૩. માંડવો ખાંધવા સૌ આવે. છોડવા કોઈ ન આવે.

૨૮૪. કંકાસથી ગોળીનું પાણી ત્રાસે. કજિયાનું મોં કાળું.

૨૮૫. કાગડાની કોટે રતન, કાગડો દહીંથરું લઈ ગયો.^૪

ઉકરડે રતન.

૧ ખરકત-સારું, ફાયદો.

૨. હડી કરવી-દોડવું.

૩ છતાં 'નાતમાં ખાખ' તળવાં છે' તેનો નિર્ણય ન કરી શક્યા.

૪ ખરાબ વર સારી અથવા રૂપાળી કન્યા લઈ જાય ત્યારે વપરાય છે.

૨૮૬. બિલાડીના પેટમાં ખીર રહે, તો એના પેટમાં વાત રહે.
કાગડાની કાંટે કં કાતરી. ચાઉયો ચોરે જઈ ચાડી કરે.
ધાંચળને વાત કરી હોય તો તુરત ચંદરવો બાંધે.
એના પેટમાં તાંદળજો છળતો નથી.
૨૮૭. પાસો પડે તે દાવ ને રાજ બોલે તે ન્યાય.
કાળ્યો વખણાય.
પડે પાસા ને છતે ગમાર. કાણની મારી ફાલ.
૨૮૮. બિપત્ર્યું તેવું નીપત્ર્યું. તલ ખાધા ને ગાં-ચીકણી ઘઈ.
લાવ મોઝો ને ચઢાવ વરઘોડો. ચંદ ચૂલા ખાઉં.
૨૮૯. ઘર બાજમાં બોયું. વાછડી વરતમાં^૨ ફૂલી.
૨૯૦. કાગડું બેસવું ને કાગડું પડવું. કાકતાલીય ન્યાય.
આંખ કૂટનારી ને ઝેંદા વાગનાર.
લાગનાર ધાય ત્યારે મેંબની ગોળી લાગે.
આંધળાના ઘાગી કોડું પડ્યું.
નાજે આવળા ને પડે સવળા.
આંધળાનો ધા પાધરો આવ્યો.

તાવડી પર ટપકારા તો તેર થયા હતા ને તમે મને નવ જ રોટલા કેમ પીરસ્યાં? સાન્નુ બોલ્યાં : ‘ચૂપ, ચાર હાથમાં.’ અર્થાત્ ચાર રોટલા પછી હાથમાં ખાવા આપીશ. હમણાં મીન રહેા.

ત્યારે તેનો પતિ ઘેર આવ્યો, ત્યારે તેણે તેને વાત કરી. ‘માનો ન માનો પણ જન્માર્થ પાસે જ્યોતિષવિદ્યાનું સારું ગાન છે.’ સસરાએ ટીકાને પૂછ્યું : ‘મારો બળદ ક્યાં જડશે? બોવાઈ ગયો છે.’ થોડીક ગયુનરી કરતો હોય તેવો રોળ કરી ટીકા બોલ્યો : ‘જાઓ, ગામને પાદર ઝાડે બાંધેલો છે.’ બળદ ને પ્રભાણે જાઓ. જોધીની ખ્યાતિ ગામમાં બહુ ફેલાઈ.

તે જ તાકડે તે ગામના રાજનો હાર બોવાયો હતો, એટલે તેણે ટીકા જોધીને બોલાવ્યા અને તે સંબંધી પ્રશ્ન પૂછ્યો. ટીકા કહે : ‘તેના જવાબ માટે વખત જોઈશે.’ જોધીને ગતે રાજમહેલમાં સુવાજા. ‘હવે મારું શું થશે’ તે ચિંતામાં ને ચિંતામાં ટીકાને જોંધ ન આવી. મધરાત પીતી ગઈ, ત્યારે તે કંટાળાને બોલ્યો : ‘નિંદરડી આવ, નિંદરડી આવ, નિંદરડી આવ.’ હવે અકસ્માત એવો બન્યો કે નિંદરડી નામની દાસીએ તે હાર ચોર્યો હતો, તે ગભરાઈ ગઈ અને છાનીમાની જોધીની પાસે આવી હાર મૂકી ગઈ. સવારે જોધીએ રાજને હાર આપ્યો. રાજએ જોધીને સારું ધનામ આપ્યું.

હવે રાજને થયું કે ટીકા જોધીની વધારે પરીક્ષા કરવી જોઈએ. એટલે તેણે ટીકાને રોક્યો. અને પોતાના હાથમાં ટીકાને રાખીને જોધીને પૂછ્યું : ‘બોલો, મારા હાથમાં શું હશે?’ જોધી અકળાઈને બોલ્યા :

‘ટપ ટપ કરતાં ગણી પોળી, ડુંગર ચાલતાં દીકા ડોળી; નિંદરડીએ આપ્યો હાર, મૂક રાજ ટીકાનો ખ્યાલ.’

અર્થાત્ તેણે જે રીતે પોળી (રોટલા), ડોળી (બળદ) અને હાર મેળવ્યાં હતાં તેની વિગત જણાવી, ટીકાનો (પોતાનો) ખ્યાલ હાલ છોડવા કહ્યું. લાગ્ય પાંસરું તે રાજ એવું સમજ્યો : ‘

હાથમાં જે ટીક મેં રાખ્યું છે, તેને છોડી મૂકવાનું જોયો કહે છે.'
રાજ્યએ જોયોને ખુશી થઈને ફરીયા બારે હનામ આપ્યું. આ રીતે
ટીકાજોયોનો-આંધળાનો ધા બધો વખત પાછો પડ્યો.]

૨૯૧. લાગ્યું તો તીર નીકર તુકો.

માર તોપ, ખુદા સન્ધ્યા છે.

દરિયામેં દોટ, રખાનેવાલા રામ છે.

સૂરદાસદી ટીકી, લગી તો લગી. નહિ તો રામધૂન
મચાઈ છે.

ભલે બીબી, માર ભૂસદો, બલવ સિંહો, બનતાં
બને તે ખરી.

બેટા, ચડ ના ગૂળીઓ.

કરતાં દુકાને આવી બેઠા. શેઠે ગ્રામ રીતે પોલીસને ચોરની ખબર આપેલી. થોડો વખત થયો ને જમાદાર આવ્યા. જમાદારે શેઠને બધી વાત પૂછી. શેઠે તેજ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો. જમાદારે પેલા શેઠના દીકરાને લાકડીનો ગોદો માર્યો. શેઠ કહે: ‘જમાદાર સાહેબ, એવું શું કરો છો? ભાઈસા’બ, દીકરો છે. એને ગોદો શું કામ મારો છો?’

જમાદાર બંનેને લઈ આવ્યો, પહેલાં પ્રમાણે જ જવાબ આપ્યો, એટલે ફોજદારે શેઠને મારવા લીધા. શેઠ કહે: ‘સાહેબ, મને શું કરવા મારો છો? દીકરો છે, આપને ચાહે સો કરો.’ ફોજદાર સમજ્યા. ચોરને શણીની સજા ફરમાવી. શેઠે તેને પોતાનું પ્રથમનું ઘોતિયું પહેરવા આપ્યું અને પોતે આપેલાં બધાં કપડાં તથા ઘરેણાં લઈ લીધાં અને કહ્યું: ‘એમાં ગભરાય છે શું? પરમેશ્વરનું નામ લઈને બેટા, ચક્ર જ શણાએ.’]

૨૯૨. કાગનો વાઘ કરવો,^૧ રજનું ગજ કરવું.

વાતનું વતેસર કરવું. રામમાંથી રામકહાણી કરવી.

૨૯૩. રાંકમાંથી રાજ કરવો. કીડીનો કુંજર કરવો.

પપ્પામાંથી પીરમહુમ્મદ બનાવવો.

૨૯૪. કાગળની હાંડી ચૂલે ચઢે નહિ.

તૂંબડાં બાંધી દરિયો તરાય નહિ.

કાગળની કોથળીમાં ઢળુ ભરાય નહિ.

કાગળની હોડીથી તરાય નહિ.

૨૯૫. થેલી સૌ પહેલી. ગામ કરતાં ઘાંચળ ઉતાવળી.

હોળીનું નાજિયેર.

૨૯૬. સો કપૂતે બાપ વાંઝિયો. દી વાળે તે દીકરા.

૧ અતિશયોક્રિતભરી વાત કે વર્તન કરવું.

છો વાળે તે છોટરા. એકે^૧ ઊજળા, છત્રીસે ખેંગાર.^૨

એકે હુબરાં, સોએ બચારાં.

બાકર^૩ બચ્યાં લાખ, લાખે બિચારાં.

સિંહુણ બચ્યું એક, એકે હુબરાં.

૨૯૭. એવો સાચો દે ત્યાં ગોલે ત્યાં ખાય તમાચો.

સાચાબોલા સારે ન સમાય.

ડાકણને મોંએ ડાકણ ન દહેવાય.

‘હે બાઈ બાડી, છાશ દેજે બાડી;’

‘લેવી તારી વાણી, તેણું છાશમાં પાણી.’

૨૯૮. દાણની ફતરી મરી ગઈ ત્યારે આણું ગામ આવડયું.

દાણ મરી ગયા ત્યારે કોઈ નહિ. જે આંખની શરમ.

આંખની શરમ મટી એટલે પારી તૂટી.

૨૯૯. માણસ ભેઈએ વસીને,^૪ સોનું ભેઈએ ઢસીને.

૩૦૦. શૂમટું ફૂટયું ને વેદ વેરી.

ગરજ સરી જમારી, શી ખરવા તમારી?

હામ વખંત દાઢી, નીકર મૂકે હાંકી.

ગરજ સરી મેરી દે મા ફાડ તેરી.

વેદ, ગૂવા ને ડાકણવાળા, આવે ચટ્ટા ને જાપ પાળા.

જમતો પડેલો ભેંસ ગાને.

ગરજ કે વાસ્તે ખુદાકુ કુસલાતી થી ?

[એક ડોશીનો એકનો એક દીકરો માંદો પડ્યો. એસડથી આરામ ન થતાં. તેણે માનના માની : 'ખુદા મેરે જેટકું' આરામ કરે, તો આભ જિતની બડી રોટી ખુદાકુ' ચઢાઉંગી. 'દીકરાને આરામ થયો. દીકરાએ કહ્યું : 'આભ જિતની બડી રોટી માની હૈ, લેકિન રોટી પકાનેકું' છતાં ગડા તવા કહાસે લાયગી ?' ડોશીએ કહ્યું : 'ગરજ વાસ્તે મેં ખુદાકો કુસલાતી થી. ']

૩૦૧. ગરજે ગધેડાને કાકો કહેવો પડે.

ગરજુ ગામનો એશિયાળો.

ગરજ બિચારી બાપડી ગરજે ગોથાં ખાય.

ગરજુ કુશકાથી સોંઘો. ગરજિયું ને દરદિયું.

ગરજવાનની અછલ જાય ને દરવાનની શિકલ જાય.

,કણકિયાની^૧ બાપડી સૌની એશિયાળી.

૩૦૨. કાળા અક્ષરને ફૂટી મારે એવો છે. કાળા કાળા મંકોડા.

પાટી ઉપર ધૂળ નાળી હોય ત્યારે ને ?^૨

રાતી એટલી ઘિમેલો.^૩

૩૦૩. મરીને માળવો ન લેવાય. કંઈ ચૂલા ઉપર ચડાય છે ?

કંઈ ચાર હાથ થાય છે ? આલને બાથ ભરાતી નથી.

કંઈ જે હાથે લાડવો ખવાય ?^૪

૩૦૪. મારવો ઉંદર ને ખોદવો ડુંગર.

મારવી આંખ ને ચઢાવવી તોપ.

૩૦૫. કીડીને કણ, હાથીને હારો, હંસને મોતી ને દેડકાંને ગારો.

૧ કણકિયો-કણક (લોટ) માગનાર બ્રાહ્મણ.

૨ અર્થાત્ અલણ છે. ૩ ઘિમેલો-એક જાતનાં જીવડાં છે.

૪ અર્થાત્ ચતી હોય એટલી ઉતાવળ થાય.

પરમેશ્વર આપી જ રહે છે.

ક્રીડીને કણ ને હાથીને મણ.

૩૦૬. મોંમાં આવ્યો દેાળિયો પાછો જાય.

કાંઠે આવેલું વહાણ ફૂળું. હાથ આવેલી ખાણ ગર્ધ.

ધન્યું સોનું ધૂળ મળ્યું. ઠરી ઠમાળી ખોઈ બેડા.

છેલો મુધયો તેનું બધું મુધયું.

૩૦૭. સૌ ક્રીડાખચોર.

કામળ શીખવે, પલ્લુ વારણ પોતાની પાસે રાખે.

તાણું ખતાવે, પલ્લુ દૂંચી કરસનછને હાથ.

૩૦૮. કુંભાર દરતાં ગધેડાં ઠાઘ્યાં. શેક દરતાં વાળોતર વધ્યા.

લાળીબણીને ઊતર્યા, શુરુછના મોંમાં મૂતર્યા.

૩૦૯. ગામડે ભેંસ ને ઘેર ઝરડકા.

પેટમાં છોકરું ને નામ પાડો 'હીરો.'

ભેંસ ભાગોળે ને છાશ છાગોળે.

૩૧૦. દન્યા અને એહું ધાન વાત્રી ન રખાય.

દીકરીના ખાપને લિંધ ન આવે.

પેટી રખાય પણ બેટી ન રખાય.

૩૧૧. કુંવારી દન્યાના સો વર ને સો ઘર.

વસ્ને ટીકાવ્યો ન હોય. ત્યાં ગુમી કાન કુંવારો.

૩૧૨. લાલક દે લાડુ ખાયગા વો પક્તાયગા, નદિ ખાયગા

વો બી પક્તાયગા.

કુંવારો કોઠે મરે ને પરણ્યો પીડાએ મરે.

૩૧૩. ગામને મોંએ ગરણું ન બંધાય.

કુંવાને મોઢે ઢાંકણું દેવાય, પણ ગામને મોઢે ઢાંકણું
ન દેવાય. જગત જિતાયું નથી.

ખલકડી હલક, કિમ્મીને બંધ કિયા હે ?

મારનારનો હાથ જલાય, પણ જોતનારની છાત્ર ન જલાય.

૩૧૪. મનમાં પરણ્યા ને મનમાં રાંધ્યા.

કુંવાની છાયા કુંવામાં જ રહે.

ઘડાનું અજવાણું ઘડામાં જ રહે.

ઢરની માટી ઢરમાં સમાય.

૩૧૫. કેળામાં ખાંડ ને મૂળામાં મીઠું. દુકાળમાં અધિક માસ.
ફળળા ઘરમાં સુવાવડ સાંઢ.

૩૧૬. રોટી ત્યાં ચોટી^૧ નહિ, ચોટી ત્યાં રોટી નહિ.

ધાનાં ત્યાં પાનાં નહિ ને પાનાં ત્યાં ધાનાં નહિ.

દૂધ ને દીકરા સાથે ક્યાંક હોય.

૩૧૭. થી વિના લૂખો કંસાર, દીકરા વગર સૂનો સંસાર.

પૂતણીન કા ઘર સૂના, વિદ્યાણીનકા હૃદય સૂના.

ઢરિદ્રી કા સખ સૂના. બાળા તેના શા દુકાળા ?

જેને ઘેર પારણું તેનું શોભે બારણું.

૩૧૮. કોઈના પેટ ઉપર પગ મૂકવો નહિ.^૨

પીઠ ઉપર મારીએ, પણ પેટ ઉપર ન મારીએ.

વહેતી ગંગામાં પગ મૂકવો નહિ.

^૧ ચોટી-ચોટીવાળા છોકરા.

^૨ રોજી ન છીનવી લેવી.

ચઢતી દેરડી^૧ પાડવી નહિ.

૩૧૯. કુંભાર રીસે જળે ત્યારે ગધેડીના ઠાન ઉમેળે.

અકમી^૨ માટી રાંડ પર શૂરો.

આઈનો ખાર આઈ ઉપર ઢાઢવો.

શોકના ખારે ધણીનો ખાટકો હગી બરવો.

દીવાની દાઝે દોહિયાને જયકાં ભરે.

નળળો સિપાઈ ઢેઢવાડે શૂરો.

૩૨૦. દોઈની હવેલી લેઈ આપણું જૂંપડું ન તોડી પડાય.

૩૨૧. ઉકરડામાં સાંઢ મૂતયો, તે શું જલ્લાય ?

દોગળે દવ હોતવાય નહિ, કૂંડે વાદળું ખસે નહિ.

ભોવાળા તોડે મડાં હજવાં થાય નહિ.

ઘોડે ગયું તે ગધેડે પાડું વળે નહિ. લોટી ઉપર ત્રચકો.^૩

મજાનાં તટ્યાં શેરે સંધાય નહિ.

ચૂંટીઓ ખળ્યે વેર વળે નહિ.

ખાલખોમના^૪ ઘાટી દુદમન ગાંતે નહિ.

૩૨૨. એ તો કાળો નાગ છંછેડવાનું ઠાન છે.

ભાધીને વેર બાલું છે. ધારાળાનું વેર છે.

ધાટી આગળ ખૂંચો છે.

દાંત ખાટા થાગ તેવું કામ છે. વાધને કૂદે મધ છે.

એ દંઈ મૂળ્યાનો માડ નથી.

૩૨૩. મોં ખાણ ને સાંધ લાગે.

- પેટમાં જેનું અન્ન પડયું, તે કોક કાળે ફળદાયકા.
કોળિયાનું માર્યું નીચું જુએ, ડાંગનું માર્યું ઊંચું જુએ.
૩૨૪. ખાધે રાજના ભંડાર ખૂટી જાય. બેઠાથી બેગાર^૧ ભટી.
૩૨૫. અનેનાં તો તનેનાં.
પેટમાં ન મળે રોટીઆં, સળ ખાતાં ખોટીઆં.
૩૨૬. છાશ લેવા જવું ને દોણી સંતાડવી.
નાચવા જવું ને ધૂમટો તાણવો.
માગણ ને મોનો મોળો.
શોખને અને શરમને બને નહિ.
૩૨૭. મરતો નથી ને માંચો મૂકતો નથી.
મેલડીનો ચેપ. ચીકણો ચુંદ જેવો.
૩૨૮. થોડી પાછળ વહેરું.
ખિસકોલી હાલે, ત્યારે પૂછડી પણ હાલે.
ખાવો નાચ્યો, એટલે ખાવલી પણ નાચી.
મિયાં બોલ્યા ત્યારે દાદી પણ હાલી.
સોય પાછળ દોરો.
૩૨૯. ખોટો તોપણ ગાંઠનો રૂપિયો. લાગ્યું તો થે ભર્ય.
થેલો તોપણ પેટનો દીકરો. ખાંકો પણ માંકો.^૨
- [એક મારવાડી પોતાની મૂછનો વાળ ધરેણે મૂકી રૂપિયા વ્યાજે લેવા ગયો. શાહુકાર કહે : ‘આ વાળ વાંકો છે.’ ત્યારે મારવાડી ઉપરની કહેવત બોલે છે; અર્થાત્ વાંકો વાળ છે, પણ મારી મૂછનો વાળ છે. તેવું તેનું અભિમાન જોઈ શાહુકારે લાખો રૂપિયા આપ્યા અને તે થોડા જ વખતમાં વ્યાજ સાથે પાછા પણ આવી ગયા.]

૩૩૦. જેને કોઈ ન પરણે તેને જેતરપાળ પરણે.
 નકટીનો વર લેગી.
 તલનું ઘરાઈ ઘાંચી. લાકડે માંદડું વળગાડવું.
 ખુદાને બનાઈ જોડી, એક અંધા ચોર દુશ્મરી ખોડી.

૩૩૧. મણવું માથું જલે, પણ નવટાંકનું નાક ન જશે.
 ઠાળ જાય પણ કલંક ન જાય.
 ઠાળ જાય ને કહેણી રડી જાય.
 વે પાણી મુલતાન ગયાં.^૧

૩૩૨. ગોપાલાઈની ગોપવણી ને પાગ બાંધે ઉપરણી.
 વાહ વાહ રે! મિયાં બાંકે, દગલીમેં સો સો ટાંકે.
 ધધિર મત આઈયો, બાઈ, ઓજડત્રી બીણિયાં ધાસ
 કાટતી હે.

‘આજ સેવો ખાધી છે’ કટ્ટી દિવેટ આવી ગયા.

[એક ધસાઈ ગ્રેણા ગરાચિયા પાસે મૂકે ચોપડ્યાનું તેણે પણ નહિ. એટલે દીવામાંથી દિવેટ લઈ મૂકે લગાવ્યું. આમેં દિવેટ આવી તે મૂજમાં ગોંટી રહી. બહાર નીકળ્યા ત્યારે સામા ગળનાર માણને પૂછ્યું : ‘આ શું ચોટકું છે?’ ત્યારે ઉપર પ્રમાણે જવાબ આપે, પછી સમજા માટે દિવેટને પણ સેવનો તાંતરો રાટ્ટી, બાઈ જતી પડી.]

૩૩૩. ગધેડા પર અંબાડી, પીંડોર^૨ ઉપર ટીપણી.
 મૂજ ઉપર સીંચકું.

૩૩૪. ગાય દોડીને દુતરીને પાણું. દુધાત્રે દાન કરડું.
 ગધેડા આગળ પ્રો બેળાવવી. ગેહીને વાવવું.^૩

૩૩૫. ગમે તેમ સૂચો, ગાં-ખાટલા વચ્ચે.
નાચીખૂંદી પગ સામે બેવું.
ગાયનાં શિંગડાં ગાયને ભારે.
હરીફરીને હડકે^૧ હાય.
તાણ્યો વેલો થડે જાય.
૩૩૬. દેખાય છે ગરીબ પણ બહાર છે એટલો લોંબમાં છે.
દેખાય છે દેડકો પણ માંહેથી કાળો નાગ.
ગરીબને ગાં-માં દાંત હોય.
દૂંકી ગરદન, કમ પેશાની, હરામજદેકી ચે નિશાની.
૩૩૭. ગરીબનું ખાય તેનું સત્યાનાશ જાય.
ગરીબના પૈસા તે લોહીના ઘૂંટડા.
ગરીબને મારે તેનું જાય આડે ખારે.
૩૩૮. ઢોરના ચાવ્યામાં ફૂચો રહે, પણ લોકના ચાવ્યામાં
ફૂચો પણ ન રહે.
ઘંટીના ગાળામાં બચે, પણ લોકના ચાવ્યામાં ન બચે.
કંચાયા સારા પણ વંચાયા ખોટા.
૩૩૯. ગરીબ ગમારમાં બપે. પૈસાદારની શરમ પડે.
ગરીબ ખોલે તે ટપલા પડે ને મોટા ખોલે ત્યારે
તાળીઓ પડે. મોટાંની પાંચશેરી ભારે.
સારાને સાગમટે^૨ નોતરાં, ગરીબને કોઈ ગણે નહિ.
મોટા કહે મોવાળાની ભાણ, શ્રોતા કહે સૌ-
હાણ હાણ.

૧ હડકે-પૈસાનો ગલ્લો.

૨ સાગમટે-સહકુટુંબ.

૩૪૦. ફાટેલે લૂગડે ને ઘરડાં માળાપે લાજ શી ?
ગરીબી કંઈ શુનો નથી.
૩૪૧. મનવિનાનું મળવું ને બીતે બીતે બટકાવું.
મન હોય તો માળવે જવાય.
૩૪૨. લગ્ને લગ્ને કુંવારો.
તળાવે તરચ્યો ને વેળાએ બૃષ્યો.
૩૪૩. ગામ હોય ત્યાં ઢંઢવાડો હોય.
ગામ હોય ત્યાં ઉઠરડો હોય. રંધાય ત્યાં ગંધાય.
૩૪૪. જનમાં કોઈ જાણે નહિ ને હું વરની ફાઈ.
નહિ ત્રણમાં. નહિ તેરમાં ને નહિ છપ્પનના મેળમાં.
પાદર સૂકું ને ગિરદારા શા ?
ગાડા તણે ફતરું, તે જાણે બધો બાર હું તાણું મું.
ટિટોડી પગ ઊંચા રાખીને સૂએ, તે જોમ પારે છે દે
આકાશ મારા પગ પર ચાલે રતું છે.
દાતાજી દરતાં ટોકું દલાવ્યું, તે જાણે મને માનીતી ગણી.
૩૪૫. મરદની ગીરદ^૧ સારી, નામદનો કાંપડો ખોટો.
ધણી ધારવો તો મીંગો ધારવો.
દામી વગર દરવાજો તૂટે નહિ.
પારો ભોંયમાં દાટો પાડુ ફાટીને નીકળે.
૩૪૬. હાથારીશું^૨ દવ બાળે ને પાળનારનો બલ જાળે.
૩૪૭. માય-જરસંગા વાડા હોય, સિંદુના નહિ.

૧ ગીરદ-ગીર્દ-ગરદ, રત.

૨ હાથારીશું-હેમાવરશું, માંચ જેવું.

સિંહને સંગાય નહિ, મહાત્માને મઠ નહિ.

ખરા સંત તે રમતારામ.

૩૪૮. રામની રક્ષા ને ભીમનો દોરો. સદકે જાઉં.^૧
ચાંદો-સૂરજ તપે ત્યાં લગી તપો. જુગજુગ છવો.
ના મા, તારી સો ખલા જા.

૩૪૯. ગાંઠનું ખાવું અને ગાંડા સાથે જવું.
ખાવાનાં ગોખરું ને માંહે ઠાંટા.
ગાંઠનું ગોપીચંદન શુભાવવું.

૩૫૦. હાથીએ હાથી લડે ને વચ્ચે આડનો ખો.
પાડે પાડા લડે ને આડનો ખો.
મોટા લડે ને રાંકની ખરાખી.
તાંખા-પિત્તળનાં ઠામ અથડાય ત્યારે ગોભો પડે.
માટીનાં અથડાય તે ફૂટી જાય.

૩૫૧. ગોળ નાખે તેવું ગળ્યું થાય.
હાથ મીઠો કે હાટ મીઠું ?
જેવી તારી ઢાલકી, તેવો મારો તંખૂરો.
જેવાં ભાઈનાં મોસાળાં, તેવાં બેનનાં ગીત.
જેવા મિયાંના કેદરા, તેવો ખૂનો વધાર.
પસલી ભાઈની ને આશિષ ખાઈની.

૩૫૨. શ્રી વગર સૂનો સંસાર. સૂનું ઘર શ્યામા વિના.
ઘરનું ઢાંકણ નાર.

૩૫૩. દરિયામાં રહેવું ને મગરમચ્છથી વેર

^૧ મીઠડાં કે ચોવારણાં લઉં.

ગામમાં રહેવું ને પટેલથી વેર.

ખત્રીસ દાંત વચ્ચે છબને દાંતથી વેર.

૩૫૪. છતે પેસે લિખારી. કુંભાર સાજે હાંટલે રાંધે નહિ.

ફૂકડી માતી^૧ થાય તેમ પૂંક સાંકડી થાય.

ઘેર ઘોડો ને પાળો જાય.

ઘેર ફૂલણું ને લૂણું ખાય.

૩૫૫. કળિયાનું મૂળ હાંસી, રોગનું મૂળ ખાંસી.

હસવામાંથી ખસવું થાય. મશ્કરીની ખસકરી.

મશ્કરીના દડા થાય.

૩૫૬. બીટલુ બિત્તાડી.

૩૫૭. ઘર માંડયું કે ટકાની તોલડી તેર વાનાં માગે.

માંદાની મુવાવડ, હજાર ચીજ લોઈએ.

ઘર ઉખેળી લુઓ ને વિવાદ માંડી લુઓ.

૩૫૮. ટાંઢે પાણીએ ખસ ગઈ.

ટંડ મૂઓ ને આમડછેટ ટળી.

વાએ કમાર દેવાઈ ગયાં.

એક કાગડો મરે ને સો ગાયોનાં જિંજ કરે.

ભૂડો મૂઓ ને લાવટ^૨ ગઈ.

૩૫૯ ઘર દેખી પગ લેરમાં કિપટે. ઘર મરતીનો છેડો છે.

ઘર ગયાનો ટોડો છે.^૩

ઊંટ મરે ત્યારે મારવાડ સામું જુઓ.

પાંચ કોસે પાળો વસે, દસ કોસે અસવાર.

કાં તો નાર કુભારજી, કાં તો કંથ ગમાર.

૩૬૦. ઘરમાં ટકાના ત્રણ શેર ને ખહાર તિસ્મારખાં.
મુઠ્ઠાંની દોડ મસ્જિદ સુધી. પાણિયારાના મુનશી.
ઘરમાં કંઈ ચાલે નહિ, ખહાર ખળે તલવાર ખાંધે.
પટેલની ઘોડી પાદર સુધી.

૩૬૧. ઘરડાં વિના ગાડાં ન વળે.
જેના ઘરમાં ઘરડું નહિ, તેનું ઘર ગધેડે ચડે.

૩૬૨. ગોર પરણાવી આપે, કાંઈ ઘર ન માંડી આપે.

૩૬૩. ઘરડી ગાય ગોરને આપો. બળતું ઘર કૃષ્ણાર્પણુ.

૩૬૪. ઘરડો થાય પણ ચસકો ન જાય.
હાલ જાય, હવાલ જાય, ખંદેકા ખ્યાલ ન જાય.
જીવ કંઈ ઘરડો થયો છે ?
ખુટ્ટી ઘોડી લાલ લગામ, ચઢનેવાલા મેં જવાન.

૩૬૫. ઘી ક્યાં ઢળ્યું, તો ખીચડીમાં.
લપસ્યા તો યે ગંગામાં. ઢોર ગયું તે ધણીને ઘેર.

૩૬૬. એક તરફ રામ, એક તરફ ગામ.
અરધમાં રામ ને અરધમાં ગામ.
સો દહાડાની પાવસ,^૧ એક દહાડાની વાવસ.^૨
હાથીને હૈયાને સમું, તે ગધેડાને ગળાબોળ.

૧ પાવસ-પાવૃષ્ટ, વરસાદ. ૨ વાવસ-વા વાય તે, ઉધાડ; અર્થાત્ સો દહાડા સુધી વરસેલા વરસાદનો ભેજ જમીનમાંથી એક દહાડો ઉધાડ નીકળે તો જતો રહે.

મિયાં ચોરે મૂઠે ને અલ્લા ચોરે જાટે.

શ્રીમાનનો કચરો તે ગરીબનો પેટવરો.^૧

૩૬૭. ધણી-ધણિયાણી રાણ, તો ક્યા કંદે મિયાં કાણ ?

ધી-ખીચડી એકનાં એક, પાપડ જેઠા દેખ.

દહાડે આવે ઠાંગે ને રાતે એકનાં એક.

ખીખી લડતી હે, ઝઘડતી હે;

લેક્ટિન ઘરફી ખખર રખતી હે. વૈદ્યાંધીનું સન્નિધારું.

૩૬૮. ઘેરઘેર માટીના ચૂલા. ખધાંનાં ઘર ગારે લીપેલાં છે.

૩૬૯. ઉંદર ઘરઘરના પડોણા. ચેલીનાં ઘેરઘેર આસરાં.

૩૭૦. મજખીચૂસ. તેલમાં માખ પડી હોય તે નીચોવે.

પાઈને માટે મઠ્ઠે લાય. દમડી માટે દમજુ લાય.

પાઈ માટે નિવાડે આગ મૂકે.

ચમડી તૂટે પાજુ દમડી ન છૂટે.

૩૭૧. ખાપરો દોડિયો બે બાઈ.^૨

ચંદુમંડુની જોડી. ચોરનો બાઈ ગંદી છોડ.

સિદ્ધ ને સાપક થઈ સુલક મૂંઝો.

વાડીમાં પેચી નાખવે નીકળે તેવો છે.

એકબીજાને પગે બાંધી જાડે એવા છે.

૩૭૨. અણબોલાઓ બોલે તે તણખલાની તોલે.

સોબલ લેઈ ને આસરે ગદને નેવાં જાતી કિમી રૂડી.^૩

સોનાની જાલ પાણીમાં ન નાખવી.

શેઠ આવ્યા, તો કહે નાજો વખારે.
સલામ બળવી, તો કહે ધર દો છપ્પર પર.

૩૭૩. આગ જલે તો જલકું કહું,
જલ જલે તો કિસકું કહું?
વાડ ચીલડાં ગળે, તો ધણીને શું પાકે?
રાત્રી થઈ લૂંટી લે, તો રૈયત કોની આગળ જઈ કહે?
રક્ષક થઈને ભક્ષક થાય,
તે દુઃખ કોના આગળ કહેવાય?
હેતુ શત્રુ થયો, બાપ ભીની વેરી થયો.
સાંકીમાંથી સાપ થયો.^૧

૩૭૪. મનસા ભૂત ને શંકા ડાકણ. પહેમનું ઓસડ નહિ.

૩૭૫. (સ્વાભાવિક વેરવાળી બેલડીઓ)
આદિ વેર ભેગી ને જતિ, આદિ વેર વેશ્યા ને સતી.
ભેગીને ને ભોગીને વેર. ભગત-જગતને વેર.
ફડાને ને બૂંડાને વેર.
આદિ વેર ઘંટી ને ઘઉં, આદિ વેર સાસુ ને વહુ.
સાચને ને જૂઠાને વેર. 'હા' ને 'ના'ને વેર.
ચોર ને શાહુકારને વેર, ઉંદર-ખિલાડીને વેર.
સૂમ ને દાતારને વેર. ચોર ને ચંદ્રમાને વેર.

૩૭૬. પહેલે કોળિયે મલ્લિકા. ચોરીમાંથી દાંત કચડવા.^૨
જવું જગન્નાથ ને થાક્યા પાદરમાંથી.
આ સંઘ કાશીએ ન પહોંચે.

૧ હેતુ-હિતૈષી. આ ત્રણ પ્રકારનાં દુઃખ કોની આગળ જઈને કહેવાં? ૨ અપશુકન થાય,

‘શ્રીગણેશાય નમઃ’માં જ ડબકો.

૩૭૭. બ્રહ્મા આગળ વેદ લખવા.
ચૌદ બણે, તેને ચાર બળુનારો યુ’ શીખવે ?^૧
૩૭૮. છટુંદરનાં છ ચે સરખાં. રાંદે જગ્યાં બધાં બરાબર.
ટંકથાળી રૂપિયા બધા બરાબર.
કોઈ કોઈનામાં વિજામણુ માગે તેમ નથી.
એક વાળાના ત્રણ કટકા, તેમાં દાળો ને ગોરો કયો ?
એકેયમાં મણા નથી. એક નિંભાડાનાં ઠામ.
એક ખાડાનાં ગરૂડિયાં. એક નિશાળે લગુલા.
૩૭૯. અવળચંડી રાંડ જેવો.
છાનોમાનો આવજો, તો દહે જીટે ચડીને આવીશ.
ઊધી ઈંટે ચંપાવનારો.
૩૮૦. છાસમાં માખણુ બધ ને વાંટુ ફૂવડ કહેવાય.
ગાંઠેથી ગરજ બધ ને દોઢમાં રાંત્રી ધાય.
૩૮૧. ઓળખ્યા પછી નવ ગળતા નમરદાર.
ઓળખીતો ત્રિપાઈ બે ધપ્પા વધારે મારે.
દેમ લુટાણા, તો કરે ઓળખીતા મળ્યા.
ગોરછ વંડું યુ’, તો દહે તારા યુજુ બળું છું.
૩૮૨. (ત્રણ વસ્તુઓનો સમૂહ)
જગીન, ભેડ ને વર, એ ત્રણ ઠગિયાનાં ઘર.
શિંગ, ટાંડી ને પોપટો, એ ત્રણ જાતનાં જનાજ.
ફૂંટ, માર ને ઘરુરકો, એ ત્રણ જાતનાં વાળિંત્ર.
ઉપત્તિ, રિવાજ ને પ્રલય, એ ત્રણ જગતના ખેલ.

થાન^૧ એટલાંને કાન, મીડાં તેને ઇડાં.
ઘા, વા ને ઘસરકો, એ ત્રણ જાતનાં વાળ.
ફરતું, ચરતું ને તરતું, એ ત્રણ જાતનાં વાહન.
ધાર, અણી ને ધુબાકો, એ ત્રણ પ્રકારનાં હથિયાર.

૩૮૩. જિસકે તડમેં લડું, ઉસકે તડમેં હમ.
જ્યાં મળી રોટી, ત્યાં પડ્યા આળોટી.
જ્યાં આવલકા દાણા, વહાં બહેકું જના.
જિસે જમણુવાર તીસે વાલીડો તૈયાર.

૩૮૪. સવાયા^૨ના સો સમ. શેર મગદળના શાહેલી.
ચોરની 'ના' ને છિનાળવાની 'મા' એ બંને ખરાખર.
સમ ને સુખડું ખાવા જ ક્યાં છે.
જુગારીનાં સોગન જૂઠા.^૩

૩૮૫. મમ્મમ્મનું કામ છે, ટપટપનું શું કામ ?
પાડાપાડીથી શું કામ ? બળી^૪ ખાધાથી કામ.
કરતા હો તે કરો ને છાસથી દોણી ભરો.

૩૮૬. કોઠી હશે તો ઢાંકણું ઘણું ચે મળશે.
જીવતો નર ભદ્રા પામે.
શિર સલામત તો પધડી બહોત.
જિયેગા નર, તો ફિર બસવે ઘર.

૩૮૭. જીભને વારળે, નીકર જીભ દાંત પડાવશે.^૫
જીભ કરે છે આળખંપાળ ને ખાસડાં ખાય શિરકપાળ.

૧ થાન-સ્તન. ૨ સવાયા-પૈસા. ૩ એમ જૂઠા સમજે છે.
૪ બળી-મલાઈ. ૫ માર ખવડાવશે.

૩૮૮. જે કોદરે કાળ બિતયા, તે કોદરે મીઠા ચઢ્યા.^૧
છતના ચાળા. મળતર વગર ચણતર નહિ.
છત છાની ન રહે. બકરકુદીઓ બધી મળતરની.
મળતર પતરાજની મા.
૩૮૯. જેને ગાડ બેસીએ તેનાં ગીત ગાઈએ.
ધંટી એનાં ગીત.
શેઠ કહે પશમની ભાણ, તોપણ કહીએ 'હાણ, હાણ.'
'ભાંટ બિલ્લી લે ચલી' તો ખી 'હાણ, હાણ' કીજીયે.
જેનો ખાઈએ કોળિયો, તેનો વાળીએ ઘોળીઓ.^૨
રહેવું ત્યાં વહેવું.^૩
૩૯૦. ધાન ખાવું ધણીનું ને ગીત ગાવાં વીરાનાં.
રહેવું કૌશભાં ને જય વાંચવી પાંડવની.
૩૯૧. જા બિલ્લી કુત્તેકુ માર. પડોળા પાસે સાપ જતાવવો.
જા બિલાડી મોલામોલ. પારકાં કામ શીયાં.
આજ વગર ઠાંગ લાગે નહિ. પેટ વગર ઠેસ નહિ.
૩૯૨. ચપટીમાં ઉડાવવું. બિંદાં ભણાવવાં.
પાણીમાં બાચકા બસાવવા. વીસલાને મારે ચઢાવવું.^૪
૩૯૩. જેના દીકા ન મૂઝ્યા, તેના માર્યા શું મરશે ?
મોઢા ઉપરથી માંખ બિઠતી નથી. માંચીનો માંકણ.

૧ ખીજું સારું સ્થાનન મળવાથી કહે કોદરને કાંઈ ચઢવું થયું છે. ૨ કોળિયો વાળવો-નવું કરવું. ૩ વહેવું-વેવું કરવું. ૪ ધીસલો-લજ. સંપ વહેરે પેતીનાં સાંટી. ધીસલને સારું સ્થાન ન દોષ નથી માનું સાહે નહિ; અર્થાત્ પોરા મારું પતરાજી મરકરી કરી.

- ગ્રેકચો પાપડ ભાંગે તેમ નથી.
દાંતે દહીં ચાવે તેવા છે.
તણખલું તોડીને બે કરી શકે તેવા નથી.
૩૬૪. રોગ આવે થોડાવેગે ને જાય ડીડીવેગે.
દુઃખ આવે ત્યારે સામઠું ને જાય ત્યારે કટકેકટકે.
૩૬૫. ઠાગજ હોય તો ખાંચ લઉં, કરમ ન ખાંચ્યો જાય.
કર્મ વંચાતાં હોત તો જોપીનાં રાંડત નહિ ને
વૈદનાં મરત નહિ. ઢાંચ્યાં કરમની ખજાર ન પડે.
કરમ કરે તે ન કરે મા ને ખાપ.
તદખીર નહિ ચલતી તકદીર કે આગે.
ઉદ્યોગ કરો લાખ પણ કરમ વગર ખાખ.
૩૬૬. લિખ્યો હે લલાટ લેખ, વામે નહિ મીનમેખ.
છઠ્ઠીના લેખ. તુલસી રેખા કર્મડી મેટ શકે નહિ રામ.
હાથમાંથી લઈ જાય, પણ નસીબમાંથી દોઈ ન લઈ જાય.
૩૬૭. જેવો માએ જંણ્યો તેવો.^૧
પહેરવાને પૃથ્વી ને ઓઢવાને આભ.
૩૬૮. નાનો તોપણ રાઈનો દાણો. ભાંજ્યુંભાંજ્યું તોયે ભર્ય.
દોઢાં તોયે સાગનાં લાકડાં.
નાનું તોપણ મિંહનું ખન્યું.
વાંદો તોપણ વહનો રોટલો.
હાથી પાણી પીએ, તોપણ ઠીંચણ સમા પાણીમાં પીએ.
૩૬૯. ઠોકરો ખાતાં હોશિયાર થવાય.
લાખ ખાય, ત્યારે લાખનો થાય.

ઘાટઘાટનાં પાણી પીએ, ત્યારે ઘડાય.
 બત્રીસ ગોદા ખાય, ત્યારે બત્રીસલક્ષણો થાય.
 ઘણા ટકોર ખાય ત્યારે પાકો થાય.
 બહાર ફરે તે બાજદો^૧ થાય.

૪૦૦. ખડને ગાઠે ગોળપાપડીનું લાતું ન હોય.
 મસાણિયા લાડુમાં એલચીની ગંધ ન હોય.
 ખાતરના ગારા સાથે ચોપઢાર ન ચોલે.
 અંખાડીમાં બેસી છાણું ન વિણાય.

૪૦૧. સોરંગી^૨ જેમ ફૂટે, તેમ રંગ ઢાટે.
 ઢોલ જેમ ફૂટે, તેમ અવાજ ઢાટે.
 કાઠી, કપ્પડ ને કેળાં જૂંતાં શુભ દે.

૪૦૨. કાંઠી પિટાવીને ઠહું છે. ચોરે બેસી સમજાવું પાડી છે.
 તાળી પાડી દોપ દેખાડી ઠહું છું દહાડી દહાડી.

૪૦૩. તારા જેવા તો એના ખિસ્સામાં પડ્યા છે.
 તારા જેવા તો એના પેટમાં ગલૂડિયાં રમે છે.
 તારા જેવા તો એના પેટમાં દરમિયાં છે.

૪૦૪. રાંદ, મારો રોટલો ને ઘટતાં બાચો.
 લાખ વાતની એક વાત. ઝાઝી વાતે ગારાં બરાય.
 તેં ક્યાં રાવણની દાણૂ માંડી ?
 મી ખીચડીના અક્કર બે. લાંબી પરટ^૩ દોણૂ જાંભળે ?

૪૦૫. પંચ માખાપ છે. પન્ન મારો ખીલી ખસે નહિ.
 ખસે ખાડા પન્ન ન ખસે ઘાડા.^૪

થવાનું હશે તે થશે, પણ કાશી કેવળિયાને જશે.

તોળે^૧ ઘોડો હતો. મોળે^૨ બોલ ન હતો.

થે^૩ ડગાં, પણ ધં ના ડગાં.^૪

સો તારી રામદુવાઈ ને એક મારું ‘ગિંહું.’

તેરી બાવડી^૫ હતો, મેરી હઠ ના હતો.

૪૦૬. નરમ-ગરમ થઈએ ત્યારે મેળ આવે.

નમતી દોરી તો મૂકવી પડે.

કડવો ધૂંટડો ઉતારવો પડે.

ગરમેગરમ લેગા થાય ત્યાં ગાળ ગિરો.

૪૦૭. ગાઈઓ^૧ વહાં તક ગાઈઓ, ફિર અંપા દેકે જઈઓ.

સાસુ શિખામણુ દે, ત્યારે વહું કીડીઓ ગણુ.

કાન તળે કાઢી નાખવું.

વાત કરવા માંડે, ત્યારે આકાશના તારા ગણુ.

વાંસનળીમાં ફૂંકે.

૪૦૮. તેરા તેલ ગયા, મેરા ખેલ ગયા.

તારી વાત ગઈ, મારી રાત ગઈ.

તેરા બોલ ગયા, મેરા તોલ ગયા.

૪૦૯. જેનો આશુ^૧ આંધળો, તેનું કટક^૨ ફૂવામાં.

ઉસ્તાદ બેસે પાસ, તો કામ આવે રાશ.^૩

૧ તોળે-તારો. ૨ મોળે-મારો. ૩ થે-તું, ૪ ડગાં-ડગું, હટું. ૫ બાવડી-વાવડી, વાવ. ૬ ગાયન સંભળાવવા આવનાર ગવૈયાને વાણિયાએ કહેલું; અર્થાત્ તેને ગાયનમાં રસ ન હતો. સાંભળવાની મરજી ન હતી. ૭ આશુ-આગેવાન. ૮ કટક-લશ્કર. ૯ રાશ આવે-રસતે ચઢે.

ગુરુ આંધળા, તેના ચેલા લીંત.

૪૧૦. જેનો અહીં અપ તેનો ત્યાં^૧ અપ.

જે જગતમાં લલો કહેવાણો, તેનો વાસો સ્વર્ગમાં.

૪૧૧. એક આપે ને બીજો વારે, તેને ઘાલો જમના ખારે.

તેલ બાળનારનું બળે ને મશાલચી પેટ ફૂટે.

દાતારી દાન કરે ને લાંડારી પેટ ફૂટે.

પારડી ગાય, પારકું ખાય, જે હાંકે તેનું સત્યાનાશ લય.

વાવનારાનું વરે ને રંધવારાનું^૨ પેટ બળે.

અન્ન તેનું પુણ્ય, રાંધનારને ધુમાડો.

૪૧૨. માળી રૂઝો ફૂલ લેશે, કંઈ ચોટલી તો નહિ લે ?

૪૧૩. પ્રભુ જે કરે તે સારા માટે.

શૂળીનું દુઃખ શૂળથી ટળ્યું.

૪૧૪. બોલે નહિ તે બોળી ખારે.

ચોડાબોલો ને ધાંલલાકેરો. મોળું દટ્ટીં દાંત પાડે.

ટાડુંટાડું બોલે તે કાળજી કારે.

બોલે તેનું પેટ દખાય. છાની છરી છેતરે.

ચોડાબોલો છતી લય ને બટુબોલો વેતરી અય.

૪૧૫. સઈનો દીકરો હવે ત્યાં સુધી સીવે.

હવ્યા ત્યાં સુધી વહા.^૩

મરતાં સુધી નાથ કાઢી નહિ.^૪

બાંધી બેટે મયા.^૫

૧ ત્યાં-અર્થમાં. ૨ રમણનો-રસોમળો. ૩ બાદ વહો.

૪ મરતા બચવાના નાથમાંથી નાથ કાઢી, તેને સ્વલ્પમ અપમાતમાં

આવે છે. ૫ મરતાં સુધી હમ્મર ફેલેલ રહી.

૪૧૬. વર રહ્યો વાસી ને પહેરામણી ગઈ નાસી. દાદીના દોઢસો ને ચોટીના ચારસો. રાઈના પાડ^૧ રાતે ગયા.

[એક વાણિયાના ઘરમાં ચોર ભરાયો. વાણિયાએ તેને જોયો. તેણે પોતાની સ્ત્રીને જગાડી કહ્યું : ‘રાઈ ભરી રાખી છે તે કાઢ. કાલે રાઈના ભાવ ખૂબ વધી જવાના છે.’ રાઈનો મોટો દગલો કર્યો ને બંને ઘણી-ઘણિયાણી ખીજ ખંડમાં સૂઈ ગયાં. ચોરે નષ્ટું : ‘વાણિયો જાગી ગયો છે એટલે દરદાગીનો લેવાશે નહિ. પણ ભાવને આ રાઈ લઈ જઈ’. કાલે સારો ભાવ જીપજશે ને પૈસા સારા મળશે.’ એટલે લૂગડે બાંધી પાંચ મણ રાઈ લઈ ગયો. ખીજે દિવસે સવારે વાણિયાએ પોલીસને ખબર આપી રાખેલી. ચોર તે વાણિયાની દુકાને જ રાઈ વેચવા આવ્યો. તેણે રાઈનો ભાવ પૂછ્યો. વાણિયે કહ્યું : ‘રાઈના પાડ તો રાતે ગયા.’ એટલામાં પોલીસે આવી તેને પકડી લીધો અને જેલમાં પૂર્યો.]

૪૧૭. હુંખનું ઓસડ દહાડા.

૪૧૮. હુનિયા આંધળી નથી. હુનિયા દીવાની છે.

૪૧૯. હુનિયા બૂકતી હે, બુકાનેવાલા આહીએ.

૪૨૦. બૂંડો બૂંડાનો ભાવ ભજવ્યા વગર ન રહે.

પોદળો પડ્યો તે ધૂળ લઈ જીખડે.

બૂંડી રાંડે બમણો વરો.

કસ્તૂરીમાં રંગ નહિ, બૂંડીમાં ઢંગ નહિ.

ખોડી ખિલાડી અપશુકન કર્યો વગર ન રહે.

૪૨૧. કમાઉ દીકરો કુટુંબને વહાલો.

હૂઝણી લેંસની પાટુ સારી લાગે.

ગોળ ખાય તે ચોકડાં ખમે.

૪૨૨. ધુમાડાના બાચકા.^૧
 પાણીમાં લીટા. મૃગજળ. ઝાંઝવાનાં જળ.
 આદ્યાશકુસુમવત. ગોદડે ગાંઠ.^૨
 પાણીની ગાંસડી બાંધવી.
૪૨૩. ધ્રુવના અક્ષર. જડળે સલાખ. અઢે સો.
 તેલનું ટીપું ને હીરની ગાંઠ. લોઢેલી ને પટ્ટેળે ભાત.
 એમાં મીનમેળ નહિ. કંકુચોખા ચોટી ગયા છે.
૪૨૪. ધૂળગળ સારું વેર કરવું.
 દાયરી^૩ સારું વિવાડે બગાડવો.
૪૨૫. ધોળીના ઘરમાં ખાતર પડે, તે ઘરાકનું બાથ.
 નાગા ઉપર ઉઘાડો પડે. હુશ્રે તેનું જશે, હું
 તો મંગળ ગાઉં.
૪૨૬. માંસ ખાઈ હાડકાં ફોટે ન બંધાય.
 દેશ છૂતી દેશવાળે ડોઢે ન બંધાય.
 સૌ સ્ત્રીવાળા છે. બાચડીને બગલમાં મારીને ન ફરાય.
૪૨૭. ધણીની માનીતી ઢેરી ગામ અલડાવે.
 દાણની ભેંસ આખા ગામનાં ખેતર ભેળે.
 જેનો ધણી કાઢ્ય, તેનો સૌ સાધ.
 વધ્યો સાંઠ મારી ઉછાળે.
૪૨૮. માગે સો ત્યાગે ને ત્યાગે સો વ્યાગે.

૧ બૂદા દેખાવાળો—સરવરની વસ્તુ.

૨ તેમાં કંઈ બંધાય નહિ.

૩ દાયરી—મીઠા વડેની સરવરી.

નમે તે પ્રભુને ગમે. અક્કડ ઊડી જાય, રૂળ^૧ ખૂળ કી ખૂળ.
ન ખાય તેને 'ખા, ખા' કરે, ખૂળ ખાય તેને આધો કરે.

૪૨૯. ઉધારની માને કૂતરા પરણે.

રોકડા આજ ને કાલ ઉધાર.

ઉધાર તો કહે 'ઓ' ને ખૂણે બેસી રો.

નગદ તો કહે 'છ,' ખા ખીચડી ને ઘી.

૪૩૦. ખાલી હાથે આવ્યા ને ખાલી હાથે જવું છે.

આવ્યા ખાંધી મૂડીએ, જવું ખુલ્લે હાથ.

ખા ગયા સો ખો ગયા, ખિલા ગયા^૨ સો ખો ગયા.^૩

હાથે તે સાથે, પૂંઠે તે જૂઠે.

મૂઆ પછી પુણ્ય, તે સઘળું શૂન્ય.

નાગા આવ્યા ને નાગા જવું છે.

૪૩૧. માયાને ભય, કાયાને નહિ.

નાગાને લૂંટાયોનો શો ભો ?

ખાવો ઊંચો ખગલમાં હાથ ને જ્યાં પડ્યા ત્યાં જગત્તાથ.

વોળાવિયા વગર બે આલે-તૂંબડું^૪ કે શિંગડું.^૫

વાંઝિયાંનાં હોય તો મરે !

૪૩૨. સુખડ ઘાસે, ઓરસિયો ન ઘાસે.^૬

ખજિયા સાથે ખાથ, તે નખખો ઘાસે.

૧ રૂળ-ચિયા તથા પાનખાજરીનું ઘાસ, સખત પવન વાય, ત્યારે તે નમી જાય છે; પરિણામે તે ઊડી જતું નથી, પણ વધે જ જાય છે. ૨ ખિલા ગયા-ખીજને ખવડાવી ગયા. ૩ ખો ગયા-આવતા જન્મ માટે વાવી ગયા. ૪ તૂંબડું-આહાણુ. ૫ શિંગડું-ખાવો, જે આરતી સમયે ફૂંકવા માટે શિંગડું રાખે છે. ૬ ઘાસે-ધસાય.

ઝખોલ ઝખોલ ખાય. હુવામાં દિલ્લા બાંધવા.
 દરિયો બધો વાળી ઘેર લાવવો.
 ગગન સાથે વાતો કરવી.

૪૪૩. પહેલો તે પહેલો, બૂટો તે ઘેલો.
 પહેલાને પાણી, પાછલાને કાદવ.
 પહેલાને પ્રસાદ, પાછલાને એઠ.
 પહેલાને પતરાળી સવાની, પાછલાને પાઈની.

૪૪૪. પંડ રજે તે પેટ ભરાય, ધન રજે તે દગલો થાય.
 નાણું નાણાને લાણી લાવે, રજે તો રાટલો મળે.
 દરિયો કે દરબાર કે કોઈ ઘર ભવ, કે કોઈ બિચાર ભવ.

[પૈસો મળવાના-ઓચિંતા ધનિક થવાના ચાર ઉપાય છે :
 ૧. દરિયાપારના વેપાર ખેડે, ૨. કાં તો દરબારમાં સન્મની સાકરી
 કરે, ૩. કોઈ ચોરીના કે ચાંડીચાંડના પૈસા ધરી અથુ દોય-મૂઠા
 અથુ દોય, તે બૂલી ભવ કે અણીએઈને પાછા ન આવે, ૪. કોઈએ
 ઘરમાં ધન દાટ્યું હોય તે બૂલી ભવ, તેના વારસદારો પશુ બૂલી
 ભવ અને વેચાતું લેનારને તે ચર મર.]

૪૪૫. પરાણે પ્રીત થાય નહિ.
 બાંધ્યા કલૂણીએ (અથવા ખેડુએ) ગામ વસે નહિ.
 જળરહસ્તોનો સોદો નબે નહિ.
 મારીને સુસલમાન કરવો. તેમાં કાલ નહિ.
 પરાણે ખુલ્લુ થાય નહિ. ખુશીનો સોદો, તે દાર્દીનો કોદો.

૪૪૬. વાજતું-ગાજતું માંડવે આવશે.
 કુટાતું-કુટાતું એની મેજે કેડાણે આવશે.
 સૂરજ કંઈ છાખડે લાંબો રહે નહિ.

ચંદ્ર બીજનો નહિ, તો ત્રીજનો ગણાશે.

૪૪૭. સો સિક્કારસ ને એક મૂળાપાણી.

પાઘડી ભેંસ ચાવી ગઈ.

[કંઈ એક ન્યાયના અધિકારીને એક માણસે પોતાના લાલમાં ચુકાદો આપવા બદલ પાઘડી આપવાની કહેલી. સામાવાળાઓએ ત્યાર પછી અધિકારી પાસે જઈ ભેંસ આપવાનું નક્કી કર્યું. ચુકાદો પેલા બીજ માણસના લાલમાં ગયો; એટલે પહેલા માણસે અધિકારીને પૂછ્યું : ‘સાહેબ, આમ કેમ કર્યું ? પાઘડીની તો શરમ રાખવી હતી !’ ત્યારે સાહેબે જવાબ આપ્યો : ‘પાઘડી ભેંસ ચાવી ગઈ.’ અર્થાત્ વધારે લાંચ આપે તે ફાવી બન્ય. સિક્કારસ કરતાં લાંચ જલદી કામ કરી આપે.]

૪૪૮. હેવાતણુનો^૧ ઉધારો, રંડાપો રોકડો.

વાળી ઘડાવતાં વાર, નાક કાપતાં શી વાર ?

૪૪૯. પાવૈયાને પાનો ચઢે નહિ. ફ્રાસીની ફ્રાજ સાંભળી નથી.

ખદડા ખાંડે વઢ્યા બણ્યા નથી.

પાવૈયા ઝાટકે આવ્યા બણ્યા નથી.

૪૫૦. દિગંબરના ગામમાં ઘોખીનું શું કામ ?

પાવૈયાના ગામમાં વેશ્યાએ કરી હુકાન.

૪૫૧. ભાલમૂળા કંઈ શાકમાં લેખું ?

ઘેંસનું ખાણું ને બદામનું નાણું.

મૂળાપણી કંઈ ઝાડમાં લેખું ?

શકરકંદની બુકલી. રેંછપેંછના હિસાબ કોણ ગણે ?

૪૫૨. પૂછતા નર પંડિત. પૂછતાં પૂછતાં લંકા જવાય.

પૂછતાં તો પૂને જવાય.

શુરુ દત્તાત્રેય ચોવીસ શુરુ કરી સિદ્ધ થયા.

૪૫૩. પૂંઠ પાદશાહની.^૧ હાથી પાદજી ઘણું કૂતરાં ભસે છે.

૪૫૪. હવનમાં હાડકું. દેવ સોનાના પલ્લુ ગાં-પિત્તળની.
સોનાની થાળીમાં દોહાની મેળ. લગનમાં વિધન.

૪૫૫. 'ધોલકા, ધોલકા' ક્યા કરતે હો, ચાર ભાઈ મિલકે
જેઠે વહાં ધોલકા. જ્યાં બાદશાહ ત્યાં બજાર.
જ્યાં દેવ ત્યાં જત્રા. જ્યાં મામો ત્યાં મોચાળ.
ગાયો વાળે તે ગોવાળ. અઠેઈ દારકા.^૨

૪૫૬. દાગડો આળું જોઈ જસે.
પારછી નિંદા કરનાર છિદ્ર શોધે.
માંખ મલિન વસ્તુ પર જસે.
દાગતણું કુકુંળ, તે પરનાં ચાંદાં જુએ.

૪૫૭. આપબહાઈ હાંકવી. વરને દોળુ વખાણે? વરની મા.

૪૫૮. ઘરના ભૂવા ને ઘરના જંઘડિયા.^૩
પોતે દાત્રી, પોતે ફરિયાદી ને પોતે ન્યાય ચૂકવે.
માંડવે ગાઓ દે જાનમાં ગાઓ.^૪
ગદો ચોર ને ગદાની મા ત્રાશી.
એ ભગવાન એના એ. વરની મંડળી ને બાવો મદંત.

૪૫૯. પોતું દેખી સૌ પેસે. ફાટલાં ખાત્રણમાં સૌ પગ વાલે.
ફૂટેમેં પાંક, તૂટેમેં શિર, બિચમેં મેરા ચાંદભાઈ.

૧ પૂંઠ પાદજી પાદશાહનું પદ લેઈ મૂકે છે.

૨ અઠેઈ-અઠી જ. મારવારી દોહ. તે દોહ વાપરે છે.

૩ જંઘડિયા-ગ્રહણિયા. ૪ અર્થ પોતે જ.

૪૬૦. ફાઈની ખારેક આંખ કાઢે.^૧
શ્રાદ્ધની ખીર પાટણે વળગી આવે.
વિવાહ વેચાતો ને શ્રાદ્ધ ઉછીનું.^૨
૪૬૧. મોટા બાપના દીકરા, ઘરમાં ન મળે દીકરાં.
મોટાં ઘર તે ભૂતનાં દર.
મોટાં ઘર તે વાસીદું ન વળાય ને દીવા પૂરા ન થાય.
ઓઢી ફરે હુશાલા, ઘરમાં હોય કસાલા.^૩
૪૬૨. એક નાવનાં છડિયાં. સૌનું થયે તે વહુનું થયે.
સૌગત તે વહુગત. શોકનાં હારે ભાંગવાનાં. (ખલૈયાં)
રૂખવું કે તરવું સાથે.
૪૬૩. ડેરેડેરે મીર.
બધા પાલખીમાં બેસે, ત્યારે ઉપાડનાર કોણ?
હું રાણી, તું રાણી, કોણ ભરે બેઠે પાણી?
સૌ ઘોડે ચઢે, ત્યારે આગળ કોણ દોડે?
૪૬૪. બળતામાં ઘી હોમવું. વાયડો ને વળી વા દીધો.
કળિયો ને માંહી વધાર મૂક્યો.
ઝાઝે શૂળે ઝાઝી ઝાળ. ચડાઉ ને વળી ચડાવ્યો.
ધા ઉપર લૂણ છાંટવું.
૪૬૫. 'મોઢે 'ના, ના' ને પેટમાં 'હાશ, હાશ.'
મનમાં હાસું ને આંખમાં આંસુ.

૧ કારણ કે વધારે કિંમતી બદલો આપવો પડે.

૨ શ્રાદ્ધનું નોતરું આપે તેને આપણે પણ નોતરું આપવું પડે.
ને વિવાહમાં જમવા જઈએ તો આપણે પણ જમવા બોલાવવા પડે.

૩ કસાલા-કુઃખ.

- મનમાં ભાવે પણ મૂંડી હતાવે.
અડીજના બંધાણીનો ને બાયડીનો એક સ્વભાવ.^૧
માથે લઈને મૂકવા બાયને 'રહો રહો રાંદેલ' ગાતી બાય.
૪૬૬. ઘર વેચીને તીરથ દરવું. નાગા ઘઈને ચંદરવો બાંધવો.
રંગ હો નરુંકું કે કૂંકે દિયા ઘટુંકું.
લાહીલોહીને વરઘોડે ચઢ્યા.
૪૬૭. બાયની દોલત પર તાગડધિત્તા.
બેકું બાય તે એકું બાય.
૪૬૮. બીખ, લારો^૨ ને બજાર સવારમાં સારાં.
એક પહોરની બિદા, સાત પહોરનું સુખ.
૪૬૯. હિસાબ દોડીનો ને બક્ષિસ લાખની.
દેવુદેવું વહેવારે. ભૂતનો ભોગવટો હોય નહિ.
૪૭૦. કહવું એસડ મા પાય.
મીડા બોલથી લેવાય, તેની વાત ખાડે બાય.
૪૭૧. માગવું ને મરવું બરાબર.
માગતાં સૂમને દાતાર કહેવો પડે.
માગનાર પાણીથી પાતળો. માગણ તરથી^૩ દુગવો.
માઝ્યાં તો સુકતાકુળ મળે, પણ લીખને માથે ભડ.^૪
૪૭૨. રાજ દાને ને પ્રજા સ્નાને.^૫
સકમીની છબ ને અકમીના ટાંચિયા.
યજ્ઞમાનની છબ ને ઝોરના ટાંચિયા.

૪૭૩. ફૂલ નહિ ને ફૂલની પાંખડી.
નાહ્યા તેટલું પુણ્ય. (ગંગાદિકમાં)
૪૭૪. નામ રહે ગીતડે કે ભીંતડે.^૧ સુરતમે^૨ ફીરત^૩ ખડી.
૪૭૫. મળ્યા ત્યારે મીર, ના મળ્યા ત્યારે ફીર;
ને મરે ત્યારે પીર.
આવે ત્યારે ગદબદિયાં, જાય ત્યારે સાંસા.
૪૭૬. ચોડામાં જોડું.^૪ વાડકીનું શિરામણ.^૫
ચોરમાં ચોર પડ્યા. વાસી રહે નહિ ને કુત્તા ખાય નહિ.
૪૭૭. ઘરમાં જોલે ડોકરાં, ખડાર જોલે છોકરાં.
૪૭૮. રાજપૂત ને ગરજપૂત. રાજની કૃપા તે ઠીકરે રૂધ.
રાજ, વાજ ને વાંદરાં, જેમ ભમાવે તેમ ભમે.
કેવલિયા કિસીકા કાકા બી નહિ ને મામા બી નહિ.
રાજની માયા ને તાડની છાયા.
ગરાસિયા ને ગાં-એક દી ન ધોઈ તો ગંધાય.
૪૭૯. પરમેશ્વર સખરમાં રાજી છે.
પરમેશ્વરને ત્યાં ધીના દીવા બળે છે.
હક કર, હુલાલ કર, દિલમે સખર કર.
૪૮૦. જેવો માલ તેવું મૂલ. માલ રહ્યો વાસી, મૂલ ગયું નાસી.
૪૮૧. કોને લેવું છે ને કોને દેવું છે ?
આપ્યું વાણીએ ને ખાધું વ્રાણીએ.
૪૮૨. ખાંડા ગામમાં બે તેરસ. નિખંધી નાતમાં તેર પટેલ.

૧ કવિતા કરવાથી કે મોટાં મકાનો ચણાવવાથી. ૨ સુરત-૩૫,
૩ ફીરત-કીર્તિ. ૪ જોડી ગયા, લૂંટી ગયા. ૫ કેટલું માય ?
અર્થાત્ થોડું.

બાર લેયા ને તેર ચોકા.

૪૮૩. પૂંજિયાની મા ગૌરાટ ઊઝવી રહી.^૧

માધુડો મૂઓ ને ગોઠડી પરવારી.

પુરુષ ગયો એટલે ઘર ઉઘ્ઘડ.

પુરુષની માયા ને મરઢની છાયા.

૪૮૪. પારકે મોંએ પાન ચાવવું.

પરવસુ પરિયાણે, આપવસુ એકે નહિ.

તીતરને મોઢે શુકન.

ધણીવસુ ઢોર, ઢોચે નાથો કે દોઢાળીએ.

૪૮૫. સત્તા આગળ શાણપણુ શા કામનું ?

સો તારી દલીલ, એક મારો હુકમ.

પીઠ સળદી તો પુરુષ બળિયો.

૪૮૬. ગોળે માથું ચોપટી ખાઈ જવું.

આવળે અંચે મૂંડવો. ટોપી પહેરાવવી. લંધી^૨ બેસાટવી.

૪૮૭. લોખી શુરુ ને લાલચુ ચેલા, દોનું નરકમે' ઠેડ'ઠેડા.

રેવડીવાળો ને ગરેડીવાળો એકલા થયા.^૩

૪૮૮. લખતી પડ્યા, તો કહે દેવને નમસ્કાર કયો.

સોલ આઘ્યા, તો કહે જડા ચયા.

નાકદદા તો કદા પળુ શી તો ચદા.

સંઘ્યાં એટલે દારેપગે દુગર્વા ચયાં ને ધણીનાં

એગિયાળાં મટ્યાં.

૧ મરજુ કે ઉપગ્રસ્ત ન રાખી કરો.

૨ લંધી-મરજુપણને લાલિયાં રેવાવનર ખાઈ.

૩ એકબીજાનો માલ વખાણી પરકને રો.

નોતરું આવશે તો જમવા જઈશું, નહિતર એ વટવેલાને
ઘેર કોણ જાય ?

ધખો વાગ્યો, તો કહે ધૂળ ભીડી ગઈ.

ખાવા, ગાયો બહુ થઈ, તો કહે દૂધ પીયેંગે.

ખાવા, ગાયો મરી ગઈ, તો કહે છાણમૂતરની ગંધ ગંધ.

૪૮૯. ઉછેદિયાના આઠસો વારસ.^૧ નજોદિયાના નવ્વાણું ધણી.
ગીઆળ ગયું^૨ તેનું ઘર પીંનાણું.

૪૯૦. મૂંચો વર ને બળી જાન.

લોહું જાણે ને લુહાર જાણે. ચોરની માને ભાંડ પરણે.

૪૯૧. લાખની પાણુ.

ઉધારે હાથી બંધાય, પણ રોકડે બકરી ન બંધાય.

ભાંય પડ્યા બમણા. ભોરના બમણા.^૨

૪૯૨. વ્યાજને થોડો ન પહોંચે. વ્યાજને વિસામો નહિ.
એક રામે લંકા લીધી, તો ઝાઝા રામ^૩ થડે ત્યાં શું
ખાકી રહે ?

વ્યાજમાં રાજ દૂબે. વ્યાજ લલલલાની લાજ મુકાવે.

વ્યાજના થોડાને કોઈ ના પહોંચે.

૪૯૩. સુયાણી આગળ પેટ છુપાવવું નહિ.

વૈદ ને ગુરુ આગળ જૂઠું મોલવું નહિ.

જિસકે હાથમેં દોરી, ઉસકી ક્યા ચોરી ?

૪૯૪. ચોરકું ખુદા સલામત રખે.

૧ ગીઆળ ગયું-ઉછેદિયું થયું. ૨ ધૂળ ભળે એટલે દાણાનું
વજન થાય; કારણ કે ભોર દાણા સાટે ઘેરઘેર વેચે એટલે બમણા
થાય. ૩ રામ-આનો.

ઇનકે લિયે સિપાઈકી રોટી હે.

સારા માણસના ઘરનું વગોણું, જગતને જોણું.

માંખ જુએ ચાંદુ ને વૈદ જુએ માંદુ.

હરકતમાં ઝરકત ને ફરેતે કાયદા.

[એક નાગર ગૃહસ્થ પોતાના તાળાના સિપાઈને પોતાના ઘેર લઈ ગયો. બે દિવસ સંવત્સરી ને શ્રાદ્ધ હતાં, એટલે મિયાને પજુ લાડુ ને દૂધપાક મળ્યા. મિયાંએ નમાઝ પઢીને ખુદા પાસે દુવા માગી : 'યા પરવરદિગાર, ઇનકે ઘરનું કાયમ રહેવે નિનનિન શ્રાદ્ધ સમસરિયાં; મિયાં મોડું ખાવે, ઓર ખાવે ખીરપૂરિયાં.']

૪૯૫. તીથે સૌ મુંડાય. દરમાં સર્પ પાધરો, બીજે વાંકોચું દો.

૪૯૬. ચેત્ર ચંદ નહિ, વૈશાખ ઊતરે નહિ.

રંગ છે એકરંગાને, લિનાયત^૧ છે દોરંગાને.

ઉનાળે રાતા નહિ ને શિયાળે માતા નહિ.

ઉનાળે સૂકા નહિ ને ચોમાસે લીલા નહિ.

૪૯૭. પાણી, તારો રંગ દેવો? જેમાં બળું એવો.

વાગે તેવું નાચે. કાકીડાના જેવો હૃદયરંગી.

ગોકુળમાં ગોકુળદાસ, મથુરામાં મથુરાદાસ.

૪૯૮. શીરા સારુ આવડે ચવું.^૨

૪૯૯. શેઠની ગાં-કાદવી ચર્ધ ને પંપાળીને ચોટી દરી.

વાંદરાનો ઘા, જે આવે તે ખોતરે.

ઝૂમડું બહુ કોચાય, તે બરનીંગળ થાય.

ચોળીને ચીકણું દરવું.

૫૦૦. મારવો તો ખીર મારવો.

મારવો તો કાચી ને લૂંટવો તો ભંડાર.
પરણું તો પત્તિની ને પહોંચવું તો દરબાર.
ચકલાં શાં ચૂંચવાં ?
ચીરવો તો પાટડો ચીરવો. દેડકાં શાં ડાંતવાં ?
એક રાંપ ભાંગવી, તે હજારો સોયો થાય.

૫૦૧. સોમાં શૂરો તે એકેમાં પૂરો નહિ. સળ બંદર દે વેપારી.
સળમેં મેરા લગતા હે. મિંચાભાઈકા આધા દાના.

૫૦૨. સૌ કહે બાપડી, પણ કોઈ ન સ્ત્રીવે કાપડી.
સૌ ભવું મનાવે પણ આંધણમાં ચોરવા કોઈ ન આવે.
સૌ કહે 'આઈ-માઈ,' પણ કોઈ ન આપે પાઈ.

૫૦૩. બાંધવ હોય અબોલણા, તો ય પોતાની બાંધ.
હાડ કસે ને લોહી તપે. લજ્યા તો યે એક લોહી.
સગપણ સોનું ને પિત્તળ પ્રીતડી. ભીડ પડે ત્યારે ભાઈ.
એક મગની બે ફાડ. તન વગર તપે નહિ.
ડાંગે માર્યાં પાણી ગુદાં ન પડે.

૫૦૪. જળ તેવાં મચ્છ. પડાઈ^૧ પ્રમાણે પૂછડું.
લાકડા પ્રમાણે પોલ.

૫૦૫. લિખકે દે, લેકે લિખ. આંગળીને ટેરવે બધો હિસાબ.
ભીંતે નામું, જોડાને તળિયે નામું, તેને બધું નકામું.
સંભારીને નામું લખે ને ઉઠે ચડીને ઉઘે.

૫૦૬. ભણે તેની વિદ્યા. મારે તેની તલવાર.
ભણે તેના ભગવાન. પાળે તેનો ધર્મ. જેડે તેનું જેતર.

૫૦૭. આગળ દોડ ને પાછળ છોડ.

ભણીભણીને મહેતાજીને સોંપવું. ભણવું ને જૂલવું.
ગઢ ચળાતો જાય ને પાછળ પડતો જાય.

૫૦૮. ઊંને પાણીએ ઘર ન બળે.

સાસુવહુના કનિયા તે ખીચડીને ઊભરો આવે ત્યાં સુધી.

૫૦૯. જૂંડું લાવે નહિ ને રૂડું તાટડે આવે નહિ.

નાની-મોટી ઢરતાં કુંવારા રહ્યા.

લુગત જોડું મળે નહિ ને મનની હોંશ ટળે નહિ.

૫૧૦. કીડીનું ઢટક, એક ચાલી એટલે બધી ચાલે.

ઘાડરિયો^૧ પ્રવાહ. દોકોમાં ગતાનુગત.

૫૧૧. મન વિના મળવું ને હેત વિના હજવું નકામું.

હેતના હુશકા સારા, પશુ કમનની કમોદ ખોટી.

મન વિના મળવું ને બીંતે ભટકાવું.

આહેતેના ચાકર ચર્ચરૂંએ, અનચાહતને ધાર નવર્ચએ.

૫૧૨. ગાંઠે પૂરો ને જોલવામાં શૂરો.

જેના હાથ લાંબા, તે બધે પહોંચી વળે.

જેને ખબરે ખીલા હેઠ, નવરો નવ્યાલું દોડી (સોનામહોર).

પાંચે પહોંચે રાખરો તે ધારું ઉતારે.

દામ ને હામવાળો આહે તે ઢરે.

૫૧૩. ચોરાનું નખખોદ જાય નહિ.

દોળીલાઈનો દૂવો, એક મેલી ને બીજો ડોલો.

મકની ગાદીનો વંશ જાય નહિ.

૫૧૪. તરમાં તર લાગુતર. વિદ્યા નરનું નૂર છે.

૫૧૫. ધૂળધાણી ને વાપાણી.^૨ મૂળા નહિ ને પાછા યથા.

જે અર્ધ મણે મણનું મણ. કચરાનો ભાઈ પૂંજે.
મેલ કંરવતિયા કરવત કે પાછા મોચીના મોચી.
મણમાં આઠ પાંચશેરીની ભૂલ. મૂચા નહિ ને ભૂત થયા.
ભુલાશાનાં પાંદડાં. કાંત્યું પીંજ્યું કપાસ.

૫૧૬. મા મૂળો ને બાપ ગાજર, તેના દીકરા સમશેર બહાદુર.
ઢાલ્ય લેળી થાય ત્યાં કોણુ ધિંગાણું કરે ?
બાપે ભારી ચૂઈ ને બેટા બરકંદાજ.
આઈ તેલી, બાપ તંબોળી, બેટે હુવે સુજનઆલી.
વાળું એકડું થયું, ત્યાં વિવાહની વરસી.
મા ભઠિયારી, બાપ કલાલ, તેના દીકરા લાલમલાલ.

૫૧૭. ડાહ્યા બોલે તે બાકી રાજે.
તળાવ બંધાવે તે ઓગાન^૨ રાજે.
ગામને ગઢ બાંધે, તે નાકાબારી રાજે.
ચોરણો સિવડાવે, તે મૂતરવાનો માર્ગ રાજે.

૫૧૮. ધૂળથી કાંકરા સારા. પથ્થરથી ઇંટ ફૂણી.

૫૧૯. હજી તો ‘શ્રીગણેશાય નમઃ’ છે.
પાશેરામાં પહેલી પૂણી. હજી તો ગણેશનો વેશ છે.^૩
હજી તો સોળે સોગડી કાચી છે.
હજી તો ઘડો થાય છે, તોલ બધો બાકી છે.
હજી તો ધર ઘડી ને ધર દહાડો છે.

૫૨૦. જો થાય જતિ તોપણ છૂપે નહિ, કરમની રતિ.
કર્મ છૂપે નહિ લભૂત લગાયા.

૧ ચૂઈ-ગંદરી. ૨ ઓગાન-છલાછલ ભરાયેલા પાણીને વહી જવાનો માર્ગ. ૩ લવાઈમાં.

ભાગ્ય જંગલમાં મંગલ કરાવે.

સોનાની રતીનું મૂલ, પણ કરમની રતીનું મૂલ નહિ.

પર૧. માથાના વાળ પગે લોહ્યા, પણ એક ટળી જે ન થયો.

પગચી દરી ગ્રાણ ગયો પણ પડ્યો નહિ.

ઝોળાનણાં ઘણાં કર્યાં, પણ હુદે હરિ ન વસ્યા.

માખણ લીધામાં મણા ન રાખી, પણ દૂણો ન થયો.

દાદીમાં હાથ ઘાલ્યા પણ વખો નહિ.

દાંતે તરણાં લીધાં, પણ દયા આવી નહિ.

મેંમાં ખાસડું લઈ પગે લાગ્યો, પણ મહેર આવી નહિ.

પર૨. માથું સોંપ્યા પછી નાકટાનની અધીર શી ?

ચોટલી સોંપ્યા પછી ફાંદાં શાં મારવાં ?

પર૩. ભુવાન વહુ ને ખુદો લાડો, એનો રોજ ભીડીને બવાડો.

બીબી થાય મિયાં ભેગ, ત્યારે મિયાં થાય ઘોર ભેગ.

ખુદાને ખાયડી પરણાવવી ને મડાંને મીંદળ ખાંધવું.

પર૪. નસીબ દોષનાં વેચી ખાધાં છે ? એક નર ને સો હુન્નર.

આ હે તારી આકરી ને હે તારી લાકડી, ભાગ્ય તું

લઈ ગઈશ ? આ હે તારી છાલી, હું તો મારે ચાલી.

એક દાર ખંધ, હુન્નર દાર ખુલ્લાં.

પર૫. દેનેકું લક્ષ્મ, દેનેકું પથ્થર.

જમવામાં શૂરાપરા, જમાડવાનું નીમ.

આપવાની આખડી, દેવાની મોટળ.

આપવામાં સીકટ, દેવામાં વિકટ.

ખાતે ખજરદાર, જમેપાટ બહું નહિ.

દમવીટા તેલ ચાલીએ, તો કહે હમ જન્મકે દીજરે દે.

૫૨૬. (વસ્તુઓ શેનાથી બગડે તે વિષે)
 શાક બગડ્યું તેનો દિવસ બગડ્યો.
 અથાણું બગડ્યું તેનું વરસ બગડ્યું.
 ખાયડી બગડી તેનો ભવ બગડ્યો.
 જીવાની બગડી તેનું જીવતર બગડ્યું.
 દીકરો બગડ્યો તેનું કુળ બગડ્યું.
૫૨૭. કુદ્દામાંથી હિંગ જાય, પણ કુદ્દું ગંધાય.
 આંચો હોદો જાય, પણ માર્યો ગોદો ન જાય.
 કરનો કરનારો જાય, પણ કર રહી જાય.
 માર્ગ કરનારો જાય, પણ શેરડો રહી જાય.
 કાળ જાય ને ઢહેણી રહે.
૫૨૮. સાસરે સમાય નહિ ને પિયેરમાં કોઈ ચાહે નહિ.
 લક્ષણના લાલા ચરડા^૧ છે. જોલવામાં ચોકડું નથી.
૫૨૯. વાડ વિના વેલો ન ચડે. વગ ઠરે પગ.
 સિક્કારસડી ગધ્ધી તેજકું^૨ લાત મારે.
 પક્ષે પાંડવ જીત્યા. ઢાલ હોય તો આડી ધરાય.
 વગે પીરસણું, વગે ન્યાય, વગ ન હોય તે પાછો જાય;
 વગે વાવણાં, વગે દ્રુવા, વગવિનાના કુંવારા મૂઆ.
૫૩૦. માણસ-માણસમાં આંતરો, એક ઝવેર તો ખીન્ને કાંકરો.
 પાંચ આંગળીઓ પણ સરખી નથી.
૫૩૧. દૂવડના મેલ ફાગણ મહિને જીતરે.^૩
 દૂવડ રાંડને ફળીમાં ઉકરડો.

૧ ખરાબ. ૨. તેજ-વોડો. ૩ કારણ કે તે શિયાળામાં નહાય નહિ.

કૂવડ નારી, બિઠે અમુરી,^૧ આંખો ચોળે,
મુખે પહોળે, બડબડ કરતી બારે ઘડી.

કૂવડનું ઘર તે કૂકડાનો ખડો.

કાલી કુત્તી મરતે મેરી ખીચડીમેંસે સ્વાદ ગયા.

[એક મિયાં સરદારની દેવડી પર નોકરીએ રહ્યા તે રોજ હાંલ્લીમાં ખીચડી રાંધીને ખાય. તે એટલા બધા આળસુ કે દોઢ દિવસ તે હાંલ્લી ધુએ જ નહિ. રોજ ત્યાં રહેતી કાળી કૂતરી રાતે આવી, વઘેલી ખીચડી ચાટી બચ ને તે રીતે જ હાંલ્લી સાફ થાય. ખીજે દિવસે ઘોયા વગર જ મિયાં તેમાં ખીચડી ઓરે. ઘણે વરસે બ્યારે કૂતરી મરી ગઈ, ત્યારે હાંલ્લી સ્વચ્છ ન થઈ. પરિણામે બેત્રણ દિવસમાં જ તે ગંધાઈ બિડી. ત્યારે મિયાં ઉપરનું વાક્ય બોલે છે.]

પૃ૨. જુવાનીમાં રળ્યું ને રાતનું દળ્યું.^૨

શિયાળાની ખેડ ને જુવાનીનો દીકરો.

ચોમાસાની ખેડ, શિયાળાની ચાખડી, ઉનાળાનો

ડગલો, એ અછતનો ઢગલો.^૩

પૃ૩. લંકાની લાડી ને ઘોઘાનો વર.

કોની લાડી કોનાં દેરાં આરશે ?^૪

ક્યાંની રાણકદેવડી, ક્યાંના દાવલ પીર ?

ક્યાંનો જીવલુ કમાલિયો ને ક્યાંનો માધો પીર ?

પૃ૪. શેરડી પાછળ એરડી પાણી પીએ.

ખીચડી લેશું ઢોકળું બકાય.

પૃ૫. મથુરાનો પેંડો^૫ ન્યારો. જમાલની માનો જુદો ચોતરો.

૧ અમુરી-મોડી. ૨ જરૂર પડે કામ આવે. ૩ તે વખતે નકામાં. ૪ આરશે-જુઠારશે, પૂજશે. ૫ પેંડો-માર્ગ.

ત્રીજું તડ ગંગાદાસનું. બાર પૂરણિયા^૧ ને તેર ચોકા.

૫૩૬. પંડિતકું પૂરવ ભલી, જ્ઞાનીકું પંબળ;
મારવાડ ભલી મૂર્ખકું, કપટીકું ગુજરાત.

૫૩૭. પૂછડે જતાં ફેણ માંડી.
પોર મૂર્ધ સાસુ ને ઓણ આવ્યાં આંસુ.
ગાળ દીધી પોર ને રીસ ચઢી ઓણ.
શેઠે આવી શિરામણ માગે.
રહીરહીને જાગે, ત્યારે ખોળે ખીચડ માગે.

૫૩૮. મરે તો મિયાનું ને જાય તો બારગીરનું.
પરબારું ને પોણાબારું. શુભાસ્તાને ખીંટીએ પોતિયું.
ધોળિયા, ધાડ આવી તો ઢહે ધણીને ઘેર.
આપણે સ્નાન કે સૂતક કંઈ નહિ.
દેશે ફવાળો ને પીટશે પીંબરો.
કોના બાપની ગુજરાત ?
ઉધવકા લેના નહિ ને માધવકા દેના નહિ.
નહિ હિંગ કે કટકડી. સાથીના^૨ રોટલામાં ગેરુ^૩ નહિ.
હીમ, ખીમ ને દિવાળી.
નાત નાતનું ખાય છે, મુસાભાઈનાં વા ને પાણી.

[મુસાભાઈ ગરીબ હતા. બધા તેને નાત જમાડવાં મહેણાં મારતા. તે તડવી હતા એટલે એક દિવસ નાતનાં વાસણ વેચીને સરસ જમણુવાર કરી. નાતીલા રસોઈ વખાણુવા લાગ્યા, ત્યારે તે ઉપરના શબ્દો બોલ્યા. પછી નાતીલા ખીજ જમણુવાર થવાની

૧ પૂરણિયા-પૂર્વના લેયા. ૨ સાથી-ખેડૂતનો નોકર.

૩ ગેરુ-ધઉંમાં થતો ગેરુ નામનો રોગ.

હતી, ત્યારે તેમની પાસે વાસણ માગવા ગયા. તેમણે કહ્યું: ‘મેં નહોતું કહ્યું કે તમે સૌ તમારું જ જમો છો, મારાં તો માત્ર વા અને પાણી છે?’]

૫૩૯. વિવાહનો હરખ સૌને સરખો.

પરણ્યાનો, પટલાઈનો ને પંડિતાઈનો દોડ સૌને હોય.

વિવાહ સમાન હરખ નહિ ને મૂઝ્યા સમાન શોક નહિ.

૫૪૦. વિવાહ વીત્યો ને મોડ થાંભલે.

વિવાહ, સિવા ને પછી હડકવા.^૧

માણે વિવાહ ને મૂંડે^૨ વિવાહ.

૫૪૧. વરને પરણ્યાનો લાલ, તો જનૈયાને જમ્યાનો લાલ.

તમને અમર ઢળશે, તો પવનનો લહેરખો અમને પણ આવશે.

પડોશીનું સારું હોય, તો આપણને પણ લાલ મળે.

૫૪૨. પરણ્યા નહિ હોઈએ, પણ જાને તો ગયા હોઈશું.

ઘેર ઘાલો ઉઠાડી નથી, પણ ઘાલે તો બેઠા હોઈશું.

લણ્યા નથી પણ પાટલા ઉપર ધૂળ તો નાખી હશે.

૫૪૩. અડતાળીએ સંસ્કાર થઈ ગયા છે.

ઘણા સાકા ઓળાંડેલ છે.

આ ફૂલે ઘણી ઘેડો ફૂટી છે.^૩

ઘડિયાં પિતળિયાં વાગી ગયાં છે.

૧ વિવાહ પછી ખર્ચ જલ્દી થયું હોય એટલે ગરીબાઈ ને પછી દાંતિયાં. ૨ મૂંડે-ખર્ચ કરાવે. ૩ ઘેડ-ઘટમાળ-દોષ કાઢતી વખતે અનેક ઘડા બાંધવામાં આવે છે તે માળખું, રહેંટ.

[એક જિંટ ખેતરમાં ખાવા પેકું. રખેવાળે થાળી વગાડવા માંડી. ત્યારે જિંટ આ ત્રાગ્ય બોલ્યું; અર્થાત્ મારી પીડ ઉપર ત્રાંબાળુ ગડગડી ગયાં છે, ત્યાં થાળીનો શો દિસાવ ?]

૫૪૪. બાદશાહ : સળસે અરઘા દિન કોનસા ?

ખિરબલ : જિસ રોજ દસ્ત ખુલાસા હોવે, વો દિન અરઘા. એક ભોગી, જે ભોગી ને ત્રણ રોગી.^૧
સૂંઠ, સંચળ ને કાંચકો, જે ખાય તેને આવે નહિ આંચકો.
ખાવું તો તોળી-તોળી, પીવું તો ઘોળી-ઘોળી;
સૂવું તો રોળી-રોળી, એ ઓસડ ને એ ગોળી.

૫૪૫. સાદા રાયબદા.^૨

જેની ખોરાકી પોષાકી સાદી, તેને મળે સવામણની ગાદી;
પણ જેને વહાલો શૂંગાર, તેમાં ક્યારેક ભીડે અંગાર.

૫૪૬. પેટનો બળ્યો ગામ બાળે.

દીપકના બળેલને મલાર ઠારે.^૩

૫૪૭. વિવાહની વરસી કરવી. આખાના ભરડ્યા કરવા.

અડદ, મગ જેમતેમ ભરડી નાખ્યા.

નાળને બદલે બીજું વધેરવું.

૫૪૮. મા મૂર્છ એટલે બાપ વેચ્યો.

ઔરમાન મા તે માથાનો ઘા.

મા તે માયો ને બાપ તે ખાટલાનો પાયો.

માના રંટિયામાં સમાય, બાપના રાજમાં ન સમાય.

માને પાનો ચઢે, બીજને નહિ.

૧ એટલી વાર દસ્તે જવું પડે તો. ૨ રાયબદા-સારું.

૩ એ રાગનું નામ છે.

વાટે જતાં વિધન વળગ્યું. લોગ લાગ્યા તે અપાસરે ગઈ.^૧

૫૬૪. જોષી, ડોશી ને વટેમાર્ગ, એ ત્રણ ફેકટિયાં.
વૈદ, વેશ્યા ને વકીલ, એ ત્રણ રોકડિયાં.

૫૬૫. કડી ઉપર તાણું નહિ ને, લાડુ ઉપર વાણ નહિ.
ડગલા ઉપર શાલ નહિ ને બખ્તર ઉપર ઢાલ નહિ.
મઠને એતર માળો નહિ, બાંદરનો ઉચાળો નહિ.
ઘેલીને ગવાળો નહિ, કુંવારાને સાળો નહિ.
બ્રાહ્મણને ઘેર પાળો^૨ નહિ, નાગર બચ્ચો ઢાળો નહિ.
ચાટવામાં ફાડ^૩ નહિ ને ઘરજમાઈને લાડ નહિ.

૫૬૬. બાળક છેડીએ પ્રીતથી રમાડવા, તે સામા આશિયાળા
કરે. (રડીને)
ગાંડા, ગાંડા, શું હસ્યો, તો કહે તું હસ્યો એટલે હું
હસ્યો !

૫૬૭. પેધ્યો આવે પરાણે ને લપકે આવે ઢાર.
બ્રાહ્મણ સો ગાઉની જોય કરે, તે દક્ષિણની લાલચે.
લેંસ જાળમાં મોહું નાએ, તે લીલાંને લરેંસે.

૫૬૮. પેટનું પેટ, તે પહોંચાડે ઠેક.
પેટના કીડા પેટને ફેલે.
ચોરની મા ઠોઠીમાં મોં ઘાલી રુએ.
હૈયાના બળ્યા, હાથકાથ. કહેકાણે ગૂંમડું ને સસરો વૈદ.^૪

૫૬૯. (શ્રી સંબંધી કહેવતો)

૧ ઉપવાસ કરવો પક્ષો.

૨ પાળો-દંડ વસુલ કરનાર.

સિપાહી. ૩ ફાડ-ફાયર.

૪ તેને કેમ બનાવી શકાય ?

ઉકરડે ઝોરી,^૧ માટીખાણે આખી ને નદીએ નાગી.
ભાણે ભોગ ને કપાળે શોક.^૨

નાથું નાહવું, ટાહું ખાવું ને જૂઠું ગાવું. સ્ત્રીહઠ ભારે.
હોળી ખેલતી. લગ્ન મહાલતી ને રાસ રમતી સીના
હરખનો પર નહિ. સોપારી વાંકડી ને ખાયડી રાંકડી.
ખાયડીને મોઢે સવામણનું તાથું.

સ્ત્રીની બુદ્ધિ પાનીએ. એક રંડા, બે રંડા, ત્રણ રંડા
તોડે બ્રહ્માંડા.

બ્યાં મળે ચાર ચોટલા ત્યાં વાળે ચોટલા.

રહે તો આપથી, નીકર જાય સગા આપથી.

રાંડ, ભાંડ ઝોર ભેંસા, વેા બિગડે તો કરના કેસા ?
ખાયડીના પેટમાં છોકરું રહે, પણ વાત ન રહે.

૫૭૦. સર્પે કૂંકાડો તો રાખવો.^૩

વાંકા ચંદ્રને સૌ નમે છે.

હનુમાનનાં હીસરાં કોઈ કરે નહિ.

વાંકી આંગળી વગર ધી ન નીકળે.

૫૭૧. નંદના કુંદ ગોવિંદ જાણે.

વાણિયાની ગત વાણિયા રમી જાણે.

૫૭૨. મન જાણે પ્રાપ, ને મા જાણે ખાપ.

પંડાણીનો પરીઓ જાણે, દીકરાનું નામ દાઉદીઓ.

હમ બી ડીચ.

૧ ઝોરી-પાસે. ૨ ખાવામાં શોક ન પાળે, બે કે ચાંદો
ન કરે ! ૩ નહિ તો બધા જ સતાવે.

[ઔદીચ્ય બ્રાહ્મણની નાત જન્મવા બેઠેલી, સૌ બોલે : ' ઔદીચ્ય.' એક બીજી જ્ઞાતિનો જન્મવા બેસી ગયેલો ને અનુકરણ કરતાં બોલ્યો : ' હમ બી ડીચ્ય.']—

૫૭૩. બાંધી મૂઠી લાખની, ઉઘાડી વા ખાય.

ભરમ ગયો તેનું ભૂપણ ગયું.

૫૭૪. પાવો પાવાને પાપે લેવાશે.^૧

લાકડું લાકડાંને ભારે ભાંગશે.

૫૭૫. સઘ, સોની ને સાળવી, તેને જન્મ ન શકે ભળવી.
વાલમાંથી રતી ચોરે તે સોની.

પાકો ચોર ફરણ, તે વેતરે ને છેતરે.

૫૭૬. મા, મને કોઠીમાંથી કાઢ. રંગભોગની મા મૂઠ,
મને સોડમાંથી કાઢ.

૫૭૭. રાંડીરાંડને પગે પડી, તો કહે : 'હું જેવી તું થજે.'
સાસુને પગે પડી, તો કહે : 'ઠાર્યાં તેવાં કરજો ને
બાબ્યાં તેવાં બળજો.'

૫૭૮. વાઘનું મોઢું લોહિયાળું. ઠટકમાં ઢાણો ઉઠ બદનામ.
હલકું લોહી હવાલદારતું. છીંટે ચડ્યો એ ચોર.
ચોરને માથે ઢાગડો.

નામીચો શાહુકાર રણી ખાય ને નામીચો ચોર માર્યો ભય.

૫૭૯. જમણમાં લાડું ને સગપણમાં સાડું.
સાળો રસોડા મુધી ને ભાઈ જોસરીમાં.
વહુનો સગો તે ચૂલાનો મહેમાન.

૫૮૦. (શું શું શેનાથી વંઠ્યું તે વિશે)

૧ પાવો-પાવાજનનો રાજ દુષ્ટર્મથી નાશ પામ્યો હતો.

ઝાડ વંઠ્યું જે ખગલું જેહું. કાયા વંઠી જે કાળિયું^૧ પેહું.
 દૂવો વંઠ્યો કળૂતર જેહું. ઘર વંઠ્યું જે ભગતહું પેહું.
 ઘર વંઠ્યું જે પાછળ છીંડી.
 વહુ વંઠી તે પર સાથે છીંડી.
 ખેતર વંઠ્યું જે ચારિયું^૨ પેહું.

૫૮૧. સાસરાનું માન સાળીએ. ગાવાનું માન તાળીએ.
 જમણનું માન થાળીએ. મોઢાનું માન વાળીએ.
૫૮૨. હોઠ સાજ તો ઉત્તર ઝાઝા.
 જૂહું ખોલે ને જડતું લાવે તે ચતુરાઈ.
 કવિની ચતુરાઈથી પથરો પરમેશ્વર થાય.
 ઘઉંનાં ઘેખર થાય ને ઘઉંની ઘેંસ થાય.
૫૮૩. ખોખરું હાંદ્યું ખાતરને મોઢે.^૩
 આંધળું દળે કે ગાય. અતિ ઘરહું ને મસોતાનું લૂગડું.
 અતિ વૃદ્ધ તે સમ ખાવામાં ખપ લાગે.
 ખોરું ઘી દીવે કે તાવડે.
૫૮૪. અગ્નિ આગળ ઘી ઓગલ્યા વગર ન રહે.
 કાજળની કોટડીમાં ડાઘ લાગે જ લાગે.
 દારૂ ને દેવતા લેગાં થાય, તો ભડકે થાય જ.
 કામિનીકે સંગ ખસે, કામ જાગે હી જાગે.
૫૮૫. જીભ સો મણુ ઘી ખાય, પણુ ચીકણી ન થાય.
 ચક્રમક હજારો વર્ષ પાણીમાં રહે, પણુ આગ જાય જ નહિ.
૫૮૬. ફૂવાકાંઠે લાંઘણુ. વગડામાં રુદન. ગામઝાંપે નોતરું.

૧ કાળિયું-અક્ષીણુ.

૨ ચારિયું-ચાર વાદનાર.

૩ ચોર તેને અપશુકન ગણે છે.

- ગામઝાંપે રામરામ. વેશ્યાનો છોકરો કેને બાપ કહે ?
 ૫૮૭. ધન ઘડી, ધન દહાડો. આજનો દિવસ રળિયામણો.
 આજ મારે સોનાનો સૂરજ ઊગ્યો.
 આજ મારે દૂધે મેહ વૂઠ્યા.^૧
૫૮૮. કરે તે ભરે. પલાળે તે મૂંડે. જેણે પાસ્યાં^૨ તે રંગે.
 હાથનાં કર્યાં હૈયે વાગે.
૫૮૯. દેડકાની પાંચશેરી.^૩ ચીલડાંની ભારી.^૪
 ઊંટનાં લોંડાં નોખાં નોખાં.
 ત્રીજ ને તેરશ એક થાય નહિ.
 વાડાવાડાની ભેગી થાય તે સંપ રહેવા દેજ નહિ.^૫
૫૯૦. વાત કરતાં વાંઝણી વિચાય. સુતારના ઘરનો દીવો.
 [સુતારે બપોરે પોતાની સ્ત્રીને દીવો કરવા કહ્યું. પાસે બેઠેલા
 ધરાકે પૂછ્યું : ‘ અત્યારે કેમ ? ’ ત્યારે સુતાર બોલ્યો : ‘ અત્યારે
 કહીશ ત્યારે દીવો રાત સોરો થશે. ’]
 આંધળીને પાથરતાં વહાણું થાય.
 સોદી શણગારે ત્યાં બબર ઊડી બાય.
૫૯૧. ડુંગર વિચાણો ને ઊંદર નીકળ્યો.
 બાર વર્ષે બાવો બોલ્યો, તો કહે બચ્યા, દુકાળ પડેગા.
 ગાઈ ગાઈને ગાયું, ત્યારે વરતું નામ મૂળ.
 બાર વર્ષે બેટા બોલ્યા, ત્યારે કહો બાપા, મને બપડું.

૧ વૃક્ષા-વરચ્યા. ૨ પાંચરુ-રંગ ચક્રાવર્તી પદેલાં કપડાને
 ફટકડીના પાણીમાં બોળવું. ૩ તોળનાં તોળનાં ફેલીને બહાર પડે,
 તેથી તોળાય નહિ. ૪ ભારી છોડીએ જે બુદ્ધાં બુદ્ધાં ગમડી પડે.
 ૫ દીકરાની વહુઓ.

૫૯૨. વાંઢાને વઢોણું નહિ ને વેશ્યાને વગોણું નહિ.
હથેળીમાં વાળ નહિ ને ગથેડાને ગાળ નહિ.
ચાડિયાને શરમ નહિ ને અઘોરીને ધરમ નહિ.
સંતને તંત નહિ ને સાધુજનને સ્વાદ નહિ.
મૂખને મર્મ નહિ ને દિગંબરને શરમ નહિ.
ગરાસિયો ગોઝારો નહિ ને પારસી નાતબહારો નહિ.
વાંઢાનો વઘ્ઘર નહિ ને છાશમાં સઘ્ઘર નહિ.
૫૯૩. વઢોણામાં એકી કરવી. જમાડીને જોડા મારવા.
કર્યોકારવ્યા પર પાણી ફેરવવું.
૫૯૪. આધું ઓઢે, ધૂંધટો તાણે, તેના ગુણુ ગોવિંદ જાણે.
૫૯૫. સૂકા લેણું લીલું બળે. પાપડી સાથે ઇંચળ બફાય.
લડાઈ જોવા જાય તેને પણ વાગે.
૫૯૬. બહોત ગઈ, થોડી રહી. કાઢ્યાં એટલાં કાઢવાં નથી.
મરવા સારું લોંચ સૂંઘે છે.
૫૯૭. વાતમાં મારે, તોલમાં મારે, મૂલ્યમાં મારે વાણિયો.
લોહું ઘાસે, લાકડું ઘાસે, ઘાસે મોટો પહાણિયો, પણ
કશામાં ઘાસે નહિ એક વાણિયો.
૫૯૮. ધરવો જોગ ત્યારે ન જોવી વસ્તી.
સાધવો ભેરવ ત્યારે મેલવી બસ્તી.
૫૯૯. કોઈના પેટમાં પેસી નીકળાતું નથી.
કાકડી, ચીલડું કાપી જોવાય, પણ પેટ ચીરીને જોવાય નહિ.
દરિયાનો તાગ આવે, પણ છ તસુની છાતીનો તાગ
ન આવે.

૬૦૦ વાટયું ઓસડ ને મૂંઝ્યો ભેગી.^૧

૬૦૧ વખાણી ખીચડી દાંતે વળગી.

કુલાવ્યા કૂલે, તે વિચાર વગર રૂલે.

દેશ ભય, પરદેશ ભય, પણ વખાણથી ન ભય વાહો;
તેનું નામ ચોથો ડાહ્યો.

૬૦૨. સુખે સૂએ જેને શિર ખાપ.

સુખે સૂએ સુલક્ષણી નાર, સુખે સૂએ જે પતિ ગમાર.

૬૦૩. કૂકડો હોય ત્યાંજ શું વડાણું વાય ?

દુનિયામાં કોઈના વગર અડચું રહેતું નથી.

૬૦૪. એમને તો મોવાળે ગાંઠો ણંધાણી છે.

એકે ગાં-હુગે છે. ખોળિયાં જુદાં, પણ છવ એક છે.

૬૦૫. (નક્કટ ઘરધણી ને નક્કટ મહેમાન વિષે)

ઘરધણી : ભાઈ જમીને આવ્યા છે, માટે પાણીનો
લોટો લાવો.

મહેમાન : માંહે દાતણ નાખતાં આવજો.

૬૦૬. પંથ વર ભાંગે હાડ, ખીજ વર લડાવે લાડ;

ત્રીજ વર કહી સાંકળાં, ચોથ વર મરણ લાકડાં.

એક ગોરીનો નાવલો, હીડે 'નલે કળાયેલ મોર;

બે ગોરીનો નાવલો, હીડે નલે હરાયું ઢોર.

બે ખાયડીનો વર ચૂલો કૂંદે.

૬૦૭. માથે છાણું ધપાયાં. માથે છપ્પનના પાટા પડ્યા.

રામકહાણી ઘઈ. દુઃખનાં આડ બિચાં.

માથે ઢુંખના ડુંગર પડ્યા. ઢુંખના દરિયા છડ્યા.
માથે હરણુ ખેડાં. રવ રહી.^૧

૬૦૮. મા પૂછે આવતો, ખાયડી પૂછે લાવતો.
જણનારી તે જીવ આપવાની, પરણનારી પોક મૂકવાની.
મા રૂએ બાર માસ, ખાયડી રૂએ છ માસ ને
ખડેન રૂએ વારતહેવાર.

૬૦૯. વાટે જતાં વઢવાડ વહોરે તેવા છે.
ચઢાવ્યા ચપણુ લે તેવા છે.
મિયાં મસાલા વગર રહ્યા છે.
કાણા પંડ્યા, નમસ્કાર, તો કહે : વઢવાના ચાળા.
ઉછીતો કળિયો લેવો.

૬૧૦. આહું ખાઈને લાગ્યો છે. ચડે થોડે આવ્યો છે.
જરા થોડો તાણી ખાંધ.

૬૧૧. ભાભોજી ભારમાં, તો વહું લાજમાં.^૨
નફરદ સસરા ને નિર્લજ્જ વહું, ‘આવો સસરા,
કહાણી કહું.’
આંધળા સસરાની લાજ કોણ કાઢે ?

૬૧૨. રોતો જાય, મારતો. જાય ને ઘર રાખતો જાય.
કાલો થઈ કાંચળીમાં હાથ ઘાલે. લેલો થઈ ઘર રાખે.
લેલી થઈ છૂટે ને ગામ બધું લૂંટે.

૬૧૩. છાપરે ચઢીને ખેઠા છે. ગોકુળમાં કહાન મહાલે છે.

૧ બહુ ઢુંખ પડ્યું.

૨ આપણે મર્યાદા રાખીએ, તો સાચું માણસ મર્યાદા જાળવે.

ધાંયળની કોથળીમાં સજેયો.^૧ મહાલે તેમ મહાલે.
આસમાનને અને તેને માત્ર બે તસુનું છેદું રહ્યું છે.
ગધેડી કૂલેકે ચડી છે.

૬૧૪. ધર્મનાં મૂળ ભિંડાં છે. ધર્મ તરે ને તારે.
પાપ બૂડે ને બુડાડે. પુણ્યે પાપ ઠેલાય.
ખા ગયા, ખિલા ગયા, સાથ લે ગયા, રખ ગયા,
જખ માર ગયા.
૬૧૫. વિસામાનો વડ, જે આવે તે બેસે.
ચોરાનું બેસણું, સૌ કોઈ બેસે.
દેવળનો ઘંટ, જે આવે તે વગાડે.
ધર્મશાળાનો ખાંડણિયો.
ગામની ગૂંદી ને સીમાડાની રાયણ, જે આવે તે જૂડે.
૬૧૬. ઉત્તર ગામની જમે શી લરવી ?
ધણી વગર શણગાર શા ?
ઉઘાડે બારણે ધાડ નહિ ને ઉત્તર ગામે રાઠ નહિ.
૬૧૭. જીવાની દીવાની છે. જીવાની ચાર દિવસનું ચટકું છે.
જીવાની જાળવી તેનો મનખો સુધર્યો.
ગદ્દાપચીસીમાં જે ઠેકાણે રહ્યો તે રહ્યો, નાહ તો ગયો.^૨
૬૧૮. બરાણરિયાસેં દીજિયે, બ્યાહ, બેર ચોર પ્રીત.

૧ સજેયો—અશ્વો.

૨ પંદરથી ચાળીસ વરસ સુધીનાં પચીસ વર્ષ ગદાપચીસી કહેવાય છે.

આગળ નહિ આવી ગયેલી કહેવતો (કક્કાવારી પ્રમાણે)

અ

૧. અકતે^૧ કાંત્યું તે આગળ મુજરે આવે..
૨. અખાનો ડખો.^૨
૩. અગ્રે અગ્રે વિપ્ર જટાળો તે જોગી;
અને વચ્ચેનો કંદ, તે આરોગે નંદ.^૩

[એક બ્રાહ્મણ અને એક જોગી શેરડીનો સાંઠો માગી લાવ્યા. પહેલવામાં બેને તકરાર પડી, તેથી એક વાણિયા પાસે ન્યાય કરાવવા ગયા. તેણે આ લીટીઓ કહી; અર્થાત્ સૌથી પહેલો, પૂછડા તરફનો ભાગ તે બ્રાહ્મણ લે; થડિયાના ભાગને મૂળિયાં વળગેલાં તે જટાવાળા ભાગને જોગી ખાય અને વચ્ચેનો ગર્ભવાળો-સારવાળો ભાગ તે પોતાને માટે રાખ્યો.]

૪. અણીનો ચૂક્યો સો વરસ જીવે.
૫. અથરો^૪ માણસ અથડાઈ પડે.
૬. અદેખાને ઘેવડો બળાપો.^૫
૭. અનાથ્યો આખલો ને હોળીઘેલી નાર.^૬
૮. અમીના ઝોડકાર આવે નહિ.^૭
૯. અમી સૌના દિલમાં રમી. (ગમી)

૧ અકતે-રજતે દિવસે. ૨ તેના કાવ્યમાં ન સમજાય તેવી બાબતો. ૩ નંદ-વાણિયો. ૪ ઉતાવળો. ૫ બીજાના સુખથી અને પોતાના દુઃખથી. ૬ કોઈના કાબૂમાં ન રહે. અમૃતથી કોઈ ધરાય નહિ.

૧૦. અમીરાત જાય પણ જો જાય નહિ.^૧
 ૧૧. અલ્લા એક બદામ.^૨
 ૧૨. અલ્લાહ નામ પર હુંગર ચાલે.^૩
 ૧૩. અલ્લાહ માલૂમ જોલ કીધર ચલતા હે?^૪
 ૧૪. અલેલટખુ.^૫

આ

૧૫. આખલો આંકયો, એટલે બધે મોઢળું.^૬
 ૧૬. આગલી હુલામણુ સારી, પણ પાછલી હુલામણુ ભૂંડી.
 ૧૭. આગે આગે ગોરખ જાગે.^૭
 ૧૮. આડે લાકડે આડો વડેર.
 ૧૯. આથર બદલ્યા, પણ ગંધેડા તેના તે છે.^૮
 ૨૦. આપસે આઈ સો હલાલ.^૯
 ૨૧. આપે તેને દીકરા આપે, ન આપે તેના મૂળગા લઈ લે.
 ૨૨. આફરડી બાઈ.^{૧૦}
 ૨૩. આખરના કાંકરા ને ફજેતીના ફાળકા.
 ૨૪. આવતી વહુ ને જોસતો રાજા, પહેલી રાખે શરમ ને

૧ જો-ખુશબો, સ્વલાવ. ૨ અછલ વગરનો માથુસ. ૩ રામનામે પથર તરે. ૪ બેખબર માથુસ માટે. ૫ ઉપરછલી વાત કરનાર. ૬ આંકયો-જેને પાછલા પગના થાપામાં ત્રિચગતો કામ દે અને મહાજનીઓ કરી છૂટો મેલે, તેને કામમાં કાઈ જોડે નહિ. તે ગમે ત્યાં ફરે ને ચરે. ૭ કાલની વાત કાલે, જે જાને તે ખરું, જોઈ લેવાશે. ૮ આથર-લૂગડાં, શુણુ મૂકના પહેલાં ગંધેડાની પીક પર નાખવામાં આવે છે, તે લૂગડું. ૯ આપમેળે આવી મળ્યું તે ધર્મયુક્ત. ૧૦ પોતાની મેળે ગમે તે વાતમાં ફૂદી પડે.

પછી મૂકે માઝા.

૨૫. 'આવરે વડાત્રી વાતડી કહું, આ ચૂડાને તું પાંચમી વડું;
'સાંભળ, મારા નવત્રા વર, આ મારે તમારું સાતમું ઘર.'

ઉ

૨૬. ઉતાર^૧ આખા ગામનો છે.

ઊ

૨૭. ઊઠમાતની ઉત્તણી, એક ઉછાળે ધૂળ ને એક ઉછાળે પાણી.
૨૮. ઊલેચે અંધારું ન જાય.
૨૯. ઊચે આભ ને નીચે ધરતી.^૨
૩૦. ઊંધા પાટા^૩ ખંધાવવા.^૩
૩૧. 'ઊંહું'નું એસડ નહિ.

એ

૩૨. એક ઘર તો ડાકણ પરહરે.
૩૩. એકડો નીકળી ગયો.^૪
૩૪. એક દીકરો દીકરામાં નહિ ને સો રૂપિયા પૂંછમાં નહિ.
૩૫. એ પાણીએ મગ ચડવાના નથી.
૩૬. એને મૂતરે દીવો બળે.^૫
૩૭. એક લાકડીએ હાંકલું.^૬

૧ ઉતાર-ભૂત-પલીત માટે રસ્તામાં ચુકાય છે; તે અન્ન અર્થાત્
ખુટુ જ ખરાબ માણસ. ૨ કંઈ આધાર નહિ. ૩ અવળું
સમજાવવું. ૪ બાઈ નિર્માલ્ય ઠર્યો. ૫ તેવો સત્તાવાન છે.
૬ આંખ માંચીને, વગરવિચારે^૭ હક્કમત ચલાવવી.

૩૮. એવાં મળ્યાં સગલાં કે જેમ મરઘને સાચવે બગલાં.
 ૩૯. એવી લોળી કોણ હોય કે પારકા ધણી પાછળ ચૂડો ભાંગે ?
 ૪૦. એવો ગોકળિયો ગાંડો નથી કે દિવાળીને દહાડે ઘેંસ ખાય ?

ઓ

૪૧. ઓખા^૧માં પેસવું નહિ કે બોખા થઈએ.^૨
 ૪૨. ઓદાણું^૩ ને તરકાણું.^૪
 ૪૩. ઓ દિન કહાંસે કે મિયાં કે પાઠમે^૫ જૂતિયાં ?

[મિયાં બોલ્યા : ‘ જૂતી જૂતીસે શિર તોડ કાણુંગા. ’ તેના જવાબમાં બીબી આ વાક્ય બોલી.]

૪૪. ઓરમાયાં ને વેરવાયાં.
 ૪૫. ઓશીકે ગંગા, પછી પાપ કેમ રહે ?

અં, આં

૪૬. અંધારી રાત્રે મગ કાળા.
 ૪૭. અંધારે ખાય, પણ કોળિયો નાકમાં ન જાય.
 અંધારે દોડે ને ચડે બગલી ઘોડે.^૧
 ૪૮. આંખની છીછી ને કહેજની દોર.^૨
 ૪૯. આંગળી સૂઝીને કંઈ ઘાંસલો થાય નહિ.
 ૫૦. આંધળાની આંખ.
 ૫૧. આંધળાની લાકડી.^૩

૧ ઓખા-વસમી જગ્યા. ૨ ઓખાજંદરે મીઠાને લઈને હાંન પડી જાય. ૩ ઓઘીન્ય બાલકજી અને તરક-સુસલમાન બેદા. ૪ પગ ભાંગે એટલે બગલમાં ઘોડી લે. ૫ બદ્ધ વડાલો.
 ૬ નિરાધારનો આધાર.

ક

૫૨. કચરા નાખતાં જન્મારો ગયો ને 'ભાલાજી, ઉકરડો કિયો ?'
 ૫૩. કચ્છી ઢગા.^૧
 ૫૪. કટકના પગ અવળા.^૨
 ૫૫. કલુ થોડા ને કાંકરા ઘણા.
 ૫૬. કદી ને મદી મિયાં ચાલ્યા નદી.^૩
 ૫૭. કધન આવે તો સધનને તાણી જાય.
 ૫૮. કપાળનું ટીકું ગાંઢે ન થાય.
 ૫૯. કપૂરનું વહીતરું.^૪
 ૬૦. કખૂતર ઊડ ગયા, પીછે ફરર.^૫
 ૬૧. કમાઓ છો શું ? રોજનું રોડું ને મહિને ઇંટ.
 ૬૨. કમાડ કરતાં આગળો ભારે.
 ૬૩. કમાતાં આવડે, તે ધન ખેંચે પાવડે.
 ૬૪. કસાઈને ઘેરથી ગાય છોડાવવી.
 કસાઈને ઘેર ગાય ખાંધવી.^૬
 ૬૫. કહો છો ને વર ઘરડો ?

[એક કણખી પટેલ પાછલી ઉંમરમાં ઘરભંગ થયો. એક નાની ઉંમરની રહેલી કણખણ સાથે નાતરું કરવા તેણે વિચાર કર્યો.

૧. ઢગા-ગળદ, અર્થાત મૂખ માણસ. ૨ ધાર્યા કરતાં લશ્કરને ઊલટી દિશાએ પણ જવું પડે. ૩ નહાંય નહિ ને આજે નાહવા ચાલ્યા તે નવાઈ! ૪ મજૂરી કરતાં કરતાં પણ પ્રુશનો આપે. ૫ નમાલી વાત. ૬ નિર્દય માણસને કન્યા આપવી.

પછી વહુને તેડવા ગયો. પડોશણુ સ્ત્રીઓ માંહિમાંહે વાત કરે : ‘વર ધરડો, વર ધરડો.’ પટેલના મનમાં કે આવાં વાક્યથી વહુનું દિલ ભાંગી જાય. ગાડામાં ખેસી પોતાને ઘેર જતાં વચમાં છાંયડો આવ્યો ત્યાં ગાફું છોડ્યું. પાસે દોઢસો વીધાનું ખેતર હતું. પટેલ બાંહો ચડાવી તેની આસપાસ દોડતા દોડતા ચક્કર લગાવી આવ્યા ને પછી મૂછ પર હાથ ધર્પ વહુને કહ્યું : ‘કહો છો ને વર ધરડો ? જોયું ને મારામાં કેટલી જુવાની છે તે !’ ત્યારે પટલાણીએ જવાબ આપ્યો : ‘વર ધરડો તો તે વખતે જાણ્યો હતો, પણ ગાડો હમણું જાણ્યો !’]

૬૬. કાચે ઘડે પાણી ભરવું.
૬૭. કાછડો વાળી સૌ ફૂદી પડ્યા છે.
૬૮. કાછિયા બજારની વાત.^૧
૬૯. કાનમાં પૂમડાં ઘાલવાં.^૨
૭૦. કામ તે હાથે, બાયડી તે સાથે ને વિદ્યા તે પાઠે.
૭૧. કાષ્ઠ ઘંટા, વિડંબના.
૭૨. કાળજાં શેકે તે નાર નહિ, પણ નહાર (વર).
૭૩. કાળના કાગડા બાઈને અવતર્યો છે.^૩
૭૪. કાળીચૌદશના આંજ્યા, કોઈના ન જાય ગાંજ્યા.
૭૫. કુંભારનાં ઘડ્યાં ને માણસનાં જણ્યાં.
બધાં છુવે તો ધરતી પર અમાય નહિ.
૭૬. કુંભારના ઘરનું હાંડ્યું છે તે બદલાવાય ?^૪
૭૭. ફૂતરાની માફક ઢસરડી નાખ્યો.^૫

૧ અર્થાત ગપ. આ ભાવનગરી કહેવત છે. ૨ સાંભળવું નહિ. ૩ જુદા છતાં પડે નહિ તેવો છે. ૪ પદ્મેલી સ્ત્રી માટે. ૫ ઉત્તરક્રિયામાં ખર્ચ ન કર્યો.

૭૮. કોઈ કહે : શું ખાઉં ? કોઈ કહે : શામાં ખાઉં ?
 ૭૯. કોણી મારી કુલકું કરે તેવો છે.^૧
 ૮૦. કોયલાની ફલાલીમાં હાથ કાળા.
 ૮૧. કંકુના ચાંદલાની આશા સૌ રાખે, મેશના ચાંદલાની
 કોઈ ન રાખે.
 ૮૨. કંગાલ ગામની લૂંટમાં, ચરખો પણુ ગનીમત.
 ૮૩. કાં તો વાઘો^૨ વાડીએ, કાં તો રાજદાર.
 ૮૪. કાંદો તમે શો કાઢ્યો ?^૩

ખ

૮૫. ખાઈને ખાસડાં મારવાં.
 ૮૬. ખાતર ઉપર દિવેલ.
 ૮૭. ખીલખીલ માંડવો.^૪
 ૮૮. ખીલો ફૂટે તો લેંસનું શું કામ ?

ગ

૮૯. ગદા વચ્ચે નાખીને ચાલ્યા ગયા.^૫
 ૯૦. ગધેડાને તાવ આવે તેલું બોલે છે.^૬
 ૯૧. ગધેડાં ચાલે ખાર ગાઉ, તો કુંભાર ચાલે ચૌક ગાઉ.^૭
 ૯૨. ગામમાં ઘર નહિ ને સીમમાં ખેતર નહિ.

૧ કાબેલ, સમયસૂચક. ૨ વાઘા નામના માણસે પોતાની મોટાઈ બતાવવા કહેલું. ૩ શો કાંદો મળ્યો ? ૪ કામ સંપૂર્ણ કરવું. ૫ વિદ્ય નાખ્યું. ૬ કઠોર અથવા અક્કલહીન વાણી. ૭ કારણ કે તે આડાંઅવળાં જતાં રહે, તેમને દોડીને એકઠાં કરવાં પડે.

૯૩. ગાય ઉપર પલાણુ^૧ નહિ.
 ૯૪. ગાયે ગળ્યું રતન.^૨
 ૯૫. શુરુ, ચેલે બહોત હુવે, તો કહે : ભૂખે મરે'ગે ઓર
 ભાગ બચે'ગે.
 ૯૬. ગોદડામાંથી ગોરખ બગે, ભોંયમાંથી ભોરિંગ બગે.^૩
 ૯૭. ગોળના પાણીએ નવડાવ્યો.^૪
 ૯૮. ગોળનું ગાફું મળ્યું.^૫

ધ

૯૯. ઘડીમાં તોલો ને ઘડીમાં માસો.^૬
 ૧૦૦. ઘડો-લાડવો કરવો.^૭
 ૧૦૧. ઘર ઘાલ્યું, ઘર ગયું, ઘરનું ઘઘોલિયું થયું.
 ૧૦૨. ઘરડાં વડે ઘર ને હાકેમ વડે નગર.
 ૧૦૩. ઘરડી ઘોડી લાલ લગામ, કોઈ ન આપે એક બદામ.
 દેખો રે ! ઘોડીકા દમામ.
 ૧૦૪. ઘરનો ગાંભે ને ઘરની ચલમ, મારો ફાવે તેમ દમ.
 ૧૦૫. ઘરનો ગોધો આંખ ફાડે.
 ૧૦૬. ઘર બગડે જુવે^૮ ને શરીર બગડે સૂજો.
 ૧૦૭. ઘરભંડાર ને માંહે પોલમપોલ, રાણી રૂએ રોટલાને ને
 ગોલી આય ગોળ.

૧ પલાણુ-છત; અર્થાત્ ગરીબ પર કરવેરા નહિ. ૨ ગાય મધ્યા
 વગર નીકળે નહિ ને ગાયને મરાય નહિ; અર્થાત્ મેળવવું મુશ્કેલ.
 ૩ ભોંયમાંથી ભાલાં જોડે. ૪ રૂગી લીધો. ૫ મળ્યો વડાસો લાગે છે.
 ૬ અરિષ્ટ મનવાળો. ૭ મરણસંસ્કાર કરવા. ૮ જુવે-જુવારથી.

- કૂલીકૂલી બનો નડાબમ (ભીમ), આગળ નગરો
કોઈ જમ, ત્યારે ઘરો ખાલીજમ.
૧૦૮. ઘંટીને ઘઉં ને ખંટી બને સરખાં.
૧૦૯. ઘાસિયા ઘોડા ને ચેટિયા ચાકર.^૧
૧૧૦. ઘેટાંઘસ ખહું ભૂંડી.^૨
૧૧૧. ઘેંસમાં કોઈ ઘી નાખે નહિ.^૩
૧૧૨. ઘોડાની ઓગઠ^૪ માં ગાય નલે.
૧૧૩. ઘો મરનારી થાય, ત્યારે વાઘરીવાડે જાય.

અ

૧૧૪. ચકરડીસમરડી રમી જાણે છે.^૫
૧૧૫. ચકલાંનો માળો ચૂંથવો.^૬
૧૧૬. ચતુર ચેતી ખસે, મૂરખ લપટાઈ ફસે.
૧૧૭. ચપટીમાં જીવ.^૭
૧૧૮. ચાકરથી હસે, તેટલું માન ખસે.
૧૧૯. ચાર તો ચંચળ લલા : રાત, પંડિત, ગજ ને તૂરી;^૮
પાંચમી ચંચળ નારી ખૂરી.
૧૨૦. ચાર સારા, તો બાર સારા.^૯
૧૨૧. ચીંથરાં ફાડવાં.^{૧૦}

૧ એમાં બરકત ન હોય. ૨ ઘેટાંઘસ-ઘેટાંના જેવી અદાવત,
કુસંપ. ૩ નમાલાને કોઈ માન આપે નહિ. ૪ ઓગઠ-ઘોડાનું
વધેલું અથવા તેના મૂતરમાં પલળેલું અને તેથી કાઠી નાખેલું ઘાસ.
૫ કપટક્રિયા કરી જાણે છે. ૬ ગરીબને દુઃખ દેવું. ૭ મૂંઝીમાં
જીવ, અદર જીવ, ઘણી ચિંતા. ૮ તૂરી-ઘોડી. ૯ ચોમાસાના ચાર
માસ સુધરે, તો આખું વરસ સારું જાય. ૧૦ જૂઠું ખોલવું, નમાલી
વાત કરવી.

૧૨૨. ચૂક્યો ઘા ચેરણુ પર.
 ૧૨૩. ચૂંટીને ચાંલ્લો કરવો.
 ૧૨૪. ચોપડી તે ચોપડી ને બે પડી^૧ સાચી.
 ૧૨૫. ચોરની નજર ચાર, ધણીની નજર બે.
 ૧૨૬. ચંપો, મોગરો કરમાઈ બાય, ઘોરની વાડ સહેલો થાય.

છ

૧૨૭. છઠ્ઠીનું ધાવણ કાઢી નાખ્યું.^૨
 ૧૨૮. છપ્પન ઉપર ભેરી વાગે છે.^૩
 ૧૨૯. છે ને છે;^૪ છે, નથી ને નથી;^૫ નથી, છે ને છે;^૬
 નથી, નથી ને નથી.^૭
 ૧૩૦. છેખકાં^૮ જુઓ ને વછર^૯ ખૂઓ.
 ૧૩૧. છોકરાંનું તો આરણુકારણુ, છોડીની તો હૈયાધારણુ.
 ૧૩૨. છો ભલા કે છીએ ભલા, ભલાભાઈની પ્રીત.^{૧૦}

જ

૧૩૩. જણ્યા વગર સુવારોગ. જતનો જમાન સમેજો.^{૧૧}

૧ બે પડી-હોડ. મુખપાક હોય તે સાચો. ૨ ભયંકર જિલ્દી ધર્મ. ૩ અનર્ગળ દોલત છે. છપ્પન લાખવાળાના મકાન ઉપર ભેરી વાજાં વાગતાં. ૪ આ જન્મમાં ધન છે, પુણ્ય કરે છે; માટે પરભવમાં પણ ધન મળશે. ૫ આ જન્મમાં ધન છે, પણ પુણ્ય કરતો નથી; માટે પરભવમાં ધન મળશે નહિ. ૬ આ જન્મમાં ધન નથી, પણ ધર્મવૃત્તિ છે; માટે પરભવમાં ધન મળશે. ૭ આ જન્મમાં ધન નથી, ધર્મવૃત્તિ પણ નથી; માટે પરભવમાં પણ ધન નહિ મળે. ૮ છેખકાં-છિદ્ર, અવગુણ. ૯ વછર-પ્રતિજ્ઞા. ૧૦ વધારે લપ્પન-છપ્પન નહિ. ૧૧ જત એક તોફાની જત છે. તેનો જમાન સમેજો સિંધી કે ને પણ તોફાની છે, તે થાય.

૧૩૪. જપ જોઈ, તપ જોઈ, ગાંઠનો ગરથ જોઈ, ફટ ભૂંડી ફટણી.
૧૩૫. જળ ઓઢલી લોઈ,^૧ તો ક્યા કરેગા કોઈ?
૧૩૬. જમને તેડું નહિ ને બાવળને ખેડું નહિ.
૧૩૭. જવાસા જેવું કોઈ અદેષું નહિ.^૨
૧૩૮. જાગશે ત્યારે માગશે.^૩
૧૩૯. જાને ભેંસ, પાણીમાં.^૪
૧૪૦. જા, લકડી કુત્તેકુ માર.^૫
૧૪૧. જીવે મારો ભાઈ, તો ઠેરઠેર ભોજાઈ.
૧૪૨. જૂતિયાં ખાઈ પણ મળમલકી.
૧૪૩. જૂનો ભેગી.^૬
૧૪૪. જૂવા^૭નાં ઘર ગોંદરે^૮ને ઊધાઈનાં ઘર ખેતર.
૧૪૫. જે આશાએ રહે, તેને ઉપવાસ પડે.
૧૪૬. જેના હાથમાં કોઈ, તેનું સૌ કોઈ.
૧૪૭. જેને ઘેર કાળી,^૯ તેને નિત્ય દિવાળી.
૧૪૮. જેને ખેટી તેની ગરદન હેઠી.
૧૪૯. જેનો જેવો ઢંગ, તેનો તેવો રંગ; ચંદને ઘોઈ માછલી, પણ છૂટી નહિ ગંધ.

૧ લોઈ-કમ્મરે પહેરવાનું કપડું; અર્થાત્ નાગા થયા પછી કોઈ શું કરનાર છે? ૨ ચોમાસામાં બધી વનસ્પતિ લીલી, ત્યારે જવાસો સૂકો અને ઉનાળામાં બધી વનસ્પતિ સૂકી ત્યારે તે લીલો. ૩ વેળા પ્રમાણે વેતરણ. ૪ પરબારું પતાવડું. ૫ પોતે કંઈ કામ ન કરતાં બારોબાર કાઢવું. ૬ અનુલવી. ૭ ઢોર પરના જૂવા. ૮ ગોંદરે-ગામ બહાર બંધા ઢોર ખેસે છે ત્યાં પડે. ૯ કાળી-ભેંસ.

૧૫૦. જેમ ખાંડે તેમ ફેતરાં છાંડે.^૧

૧૫૧. જેવો બીબીનો ગુસ્સો, તેવો મિયાનો ઠાંસો.

૧૫૨. જોરૂ ન જાતા, અલ્લામિયાંસે નાતા.

ઝ

૧૫૩. ઝઘડા-વગડા ને રગડા, વેઠે ત્યારે છાતી પાછી થાય.

ટ

૧૫૪. ટકાનું તેતરું, કોઠી ભરી બાર ખાય, વેચ્યું ત્યારે ટકો.

૧૫૫. ટેભા તૂટી ગયા છે.^૨

૧૫૬. ટોલ્લે ચડાવવું.^૩

૧૫૭. ટોલ્લો મારવો.^૪

ઠ

૧૫૮. ઠાઠ, તિલક ઓર મધુરી બાની, દગાબાજી થલ્હી નિશાની.

૧૫૯. ઠૂંઠાની રાંડ ને ઠમકો ભારી.

૧૬૦. ઠૂંઠો લીલો તેને શો ભય ?

[એક આંધળાને ખલે પાંગળો બેસીને શહેર બહાર ચાલ્યા જતા હતા. પાદરમાં એક ચીબરી બોલી. આંધળે પૂછ્યું: ‘ચીબરી ક્યાં બોલી?’ પાંગળો કહે: ‘બાવળના ઠૂંઠા ઉપર.’ આંધળે પૂછ્યું: ‘ઠૂંઠું લીલું છે કે સૂકું?’ લંગડે કહ્યું: ‘લીલું.’ એટલે આંધળો બોલ્યો: ‘ત્યારે તો ફતેહ.’]

એ શુભ શુકન જોઈને બન્નેની લુગલુગી પાસેના શહેરમાં એક શાહુકારને ત્યાં ચોરી કરવા પેડી. ઘરમાંથી ઘનેજીનો ધામલો લઈ

૧ ડાંચરને. ૨ કાચર થયા છે, બહુ મહેનત પડી છે. ૩ ડિવાવું, બેના બે ગણાવવા. ૪ મમે તેના દારજીયા કામને આપું દેવવું.

પાછા વળ્યા. થોડેક દૂર ગયા હશે એટલામાં તો ચોરીની ખબર પડી; જાગિયો ઢોલ વાગ્યો. આંધળે ફરી પૂછ્યું : ‘ફૂંડું લીલું હતું કે સૂકું ?’ પહેલાંની પેઠે જ લંગડે જવાબ આપ્યો. એટલે તે બોલ્યો : ‘ત્યારે તો હરકત નથી. ફતેહ !’ ઘરેણાંને દાખડો તેમણે મેલા લૂગડામાં વીંટી લીધેલો. સવાર અને ઘોડા તેમના તરફ આવ્યા. પાંગળે તે વાતની આંધળાને ખબર કરી. આંધળાએ ફરી પૂછ્યું : ‘ફૂંડું સૂકું હતું કે લીલું ?’ પાંગળાએ તે જ જવાબ આપ્યો, એટલે આંધળો બોલ્યો : ‘ત્યારે તો ફિકર ન કર. ફતેહ છે !’ સવારોને તેમના પર વહેમ ગયો જ નહિ ને તેઓ આગળ ચાલ્યા ગયા. પછી એક ગામને તળાવ તે માલની વહેંચણી કરવા બેઠા. એટલામાં પાંચસાત સવાર તપાસ કરવા ગયેલા તે પાછા ફર્યા. તે વાતની જાણ પાંગળાએ આંધળાને કરી. ફરી પાછી પહેલાંની પેઠે જ બેની વચ્ચે પ્રશ્નોત્તરી થઈ. આંધળો બોલ્યો : ‘ફતેહ ! વહેંચણીનું કામ આગળ ચલાવો !’ વહેંચણી પૂરી કરી, તેઓ હેમખેમ પોતાને ગામ આવી પહોંચ્યા. તેમને બીની આંચ આવી નહિ. તે પરથી આ કહેવત પડી છે.]

૬

૧૬૧. ડફેળ જાત્રા.^૧ ડર ખાય તે ભરખાય.^૨
૧૬૨. ડમડમ કરે તે શું ભણે ?^૩
૧૬૩. ડાઘ જાય ઘોવાથી. દયા આવે રોવાથી.
૧૬૪. ડામ તો ઘણા ચે દીધા !^૪
૧૬૫. ડાહીના^૫ ઘેલા ને ઘેલીના ડાહ્યા.

૧ હેતુ વગર જ અથવા નિષ્ફળ મુસાફરી. ૨ ભરખાય-ભક્ષ થાય, હાનિ પામે. ૩ ડમડમ કરે-રખડરખડ કરે. ૪ ઠપકો કે શિખા-મણુ તો ઘણી ચે આપી, પણ કંઈ અસર ન થઈ. ૫ ડાહી ભરવાડણુના છોકરા ભરવાડ ઘેલા અથવા ડાહી રજપૂતાણીના છોકરા રજપૂતો અફીણિયા, જ્યારે ઘેલી વાણિયણુના દીકરા વાણિયા ડાહ્યા.

૧૬૬. ડાહ્યા ભૂલે નહિ, જ્યારે ભૂલે ત્યારે ભીંત^૧ ભૂલે.
 ૧૬૭. ડાંભયે દુઃખ મટે.^૨
 ૧૬૮. ડાસી ને ઊંટ સાથેનાં સાથે.^૩
 ૧૬૯. ડાસી મૂઆની બીક નથી, જમ પેધ્યાનો લો છે.

ઢ

૧૭૦. ઢાંકણીમાં પાણી લઈ બૂડી મર.^૪
 ૧૭૧. ઢીંચણ સમું અન્ન તેને ઘેર છે.^૫
 ૧૭૨. ઢેકું પાણીથી ચે પલળે ને મૂતરથી પણ પલળે.^૬
 ૧૭૩. ઢોર કાલે ક્યાં આઢશું^૭
 ૧૭૪. ઢોરે પીંજણ માંડવી.^૮

ત

૧૭૫. તને માન નથી, તારી છડીને માન છે.^૯
 ૧૭૬. તપેસરી તે રાજેશ્રી, રાજેશ્રી તે નરકેસરી.
 ૧૭૭. તરણું હરામ, બચકો હલાલ.
 ૧૭૮. તાગે ત્રેવડ રહે નહિ.^{૧૦}

૧ ભીંતમાં અથડાય. ૨ ડાંભયે-લાંચ આપ્યે. ૩ કારણ કે ઊંટ વચ્ચે; પાણી તથા તમાકુ પીવા ઘોલતો જાય, જ્યારે ડાસી તો વચ્ચે ઘોલેજ નહિ. ૪ શરમલરેણું કામ કરનારને કહેવાય છે. ૫ પુષ્કળ રેહતો છે. ૬ પાકી સમજણ વગરનો છે. ૭ નકામા સવાલ માટે એક મૂરખ ભરવાડે બીજા ભરવાડને બૂમ પાડી, નરી ઝોળાંમાં બોલાવ્યો; અર્થાત્ નમાલી વાત માટે વધારે મહેનત કરાવવી. ૮ છોરોક વાત કરવી. ૯ હોદ્દાને માન છે. ૧૦ રીત અડે ત્યારે જે કામ ધાય તેમાં હલ ન રહે.

૧૭૯. તાવડીમાં તારો ને સાનકમાં મારો.^૧
 ૧૮૦. તારી રીસ ને મારો સંતોષ.
 ૧૮૧. તારે મારે એવો મેળ કે દીઠે ડાળે આવે ઝેર.
 ૧૮૨. તૂંબડીમાં કાંકરા.^૨

થ

૧૮૩. થઈને રહીએ, તો પોતાના કરી લઈએ.
 ૧૮૪. થીંગડાં કેટલાં દઈએ ?^૩

દ

૧૮૫. દગડો છે.^૪
 ૧૮૬. દરદર મૂપક ન હોય, ક્યાંક નમેરો નાગ પશુ હોય !
 ૧૮૭. દરમાં પેસે પાધરો વાંકો સઘળે વ્યાલ.^૫
 ૧૮૮. દરિદ્રીને ખાટલો વેરી.^૬
 ૧૮૯. દરિયામાં ડૂબકી.^૭
 ૧૯૦. દરિયો કે દરબાર, જે મળે તો બેડો^૮ પાર.^૯
 ૧૯૧. દહાડે ડાળાં ચારે, રાતે હીરા પારખે.
 ૧૯૨. દક્ષિણની નારી, સોળ હાથની સાડી, પજુ અર્ધા
 ટાંગ ઉઘાડી.

૧૯૩. દ્રાવિડી પ્રાણાયામ.^૧
 ૧૯૪. દાઝી તો દાઝી, પણ પૂછીપૂછીને ખાધી.^૨
 ૧૯૫. દારૂ હાથીના પેટમાં પણ ખાલે.
 ૧૯૬. દાળમાં કાળું.^૩
 ૧૯૭. દીક્ષા લીધી પણ શિક્ષા ન લીધી.
 ૧૯૮. દી પ્રમાણે દીકરા, વેળા પ્રમાણે વહુ.^૪
 ૧૯૯. દીકરી આપીને દીકરો લીધો, પારકો હતો તેને
 પોતાનો કીધો.^૫
 ૨૦૦. દીકરી ને ગાય, જ્યાં દોરે ત્યાં દોરાય.
 ૨૦૧. દીકા દેવ ને પહોંચી બત્રા.^૬
 ૨૦૨. દીંટ કાઢવું.^૭
 ૨૦૩. દિવાળી તો અઠેકઠે, હોળી તો ઘેરઘેર.^૮
 ૨૦૪. દૂધતી વિયાય છે!^{૧૦}
 ૨૦૫. દૂધ તો માઈકા, ઓર દૂધ કાયકા ? પૂત તો ગાયકા,
 ઓર પૂત કાયકા ? દૂલ તો કપાસકા, ઓર દૂલ
 કાયકા ? રાબ તો મેઘરાબ, ઓર રાબ કાયકા ?^{૧૧}

૧ નકામી, વધારે કરવામાં આવતી મહેનત. ૨ ખજાર પૂછવા આવનારાં એટલાં બધાં હતાં કે હેરાન થઈ ગઈ. ૩ શંકા પડતી વાત, કાવતરું. ૪ સારું થવાનું હોય તો સારા છોકરા જન્મે અને સુલક્ષણી વહુના ઘરમાં પગલાં ચાપ, નહિ તો તેથી ઊલટું બને. ૫ જમાઈને. ૬ કંટાળી ગયા, બધું પતી ગયું. ૭ નિર્મૂળ કરવું. ૮ અઠેકઠે-અહીં કે તહીં, વિરત. ૯ અર્થાત્ સુખ વિરલ છે, દુઃખ સર્વત્ર હોય છે. ૧૦ છોકરાં ઉપર છોકરાં ચાપ છે અથવા મહેમાન ઉપર મહેમાન આવે છે. ૧૧ ગાયનો પુત્ર બળદ બહુ સારો, કારણ કે એના વડે ખેતી થાય. કપાસનું દૂલ ઉત્તમ કારણ કે

૨૦૬. દે દાન, છૂટે ગિરાણુ.^૧
 ૨૦૭. દેગ ચડાવે^૨ ત્યારે ખરા, તડ તો પાડ્યાં.
 ૨૦૮. દેરાણી-જેઠાણીની ગોઠડીમાં મકરરપારા; નળુંદ-લોભઈની
 ગોઠડીમાં અંગારા.
 ૨૦૯. દેશ હડોળ્યો પણ રસ ન ઘોળ્યો.^૩
 ૨૧૦. દોસ્ત વગર દુનિયા અકારી.

ધ

૨૧૧. ધક્કેલપંચાં દોઢસો.^૪
 ૨૧૨. ધણીએ રાજ તે મહારાજ ને પૂતરાજ તે ભૂતરાજ.
 ૨૧૩. ધંતૂરાના ગુણ મહાદેવ જાણે.^૫
 ૨૧૪. ધાન વિના મરે કે સાન વિના મરે.
 ૨૧૫. ધીર સમાન ભેગ નહિ ને રોપ સમાન રોગ નહિ.
 ૨૧૬. ધૂપ દઈને રાખી મૂકજો.^૬
 ૨૧૭. ધૂળનો ટોપડો પટોળેથી ઢાંકવો.
 ૨૧૮. ધોતલીનાં ધોળ આગળ ગવાશે.

[એક વાણિયાના ઘરમાં ચોર પેઠો. અરધો અંદર આવ્યો :
 કે તેણે તલવારના ધાથી તેને પૂરો કર્યો. પછી જમાદારને ખોલાવી
 આવ્યો. જમાદારે મુકદ્દા પર તલવારનો ધા કરી મૂછે હાથ દીધો.
 સવારે દરખાસ્તમાં પોતે કરેલું પરાક્રમ જણાવ્યું, તે દરખાસ્તે તેને ધોતલી

તેનાથી કાપડ પહેરવાનું મળે.

૧ ગિરાણુ-ગ્રહણ. પુણ્ય કરો, જેથી પાપ ઠેલાય. ૨ દેગ
 ચડાવવી-જમણવાર કરવા. ૩ કંઈ પૈસો થયો નહિ. ૪ વિચાર
 કર્યા વગર, છાતીજોરથી અલેલટાપુ કામ કરવું. ૫ કારણ કે તે
 લાંગ પીએ છે. ૬ કટાક્ષમાં-અર્થાત્ કોઈ ધરાક થશે નહિ.

(પાઘડી) બ'ધાવીને ધનામ આપ્યું. વાણિયાની સ્ત્રીએ પતિને કહ્યું :
 'તમે કેવી મૂર્ખાઈ કરી? તમે ચોરને માર્યો અને છતાં ધનામ
 જમાદારને ખાટી જવા દીધું!' વાણિયો બોલ્યો : 'ઘોતદીનાં ઘોળ(ગીત)
 આગળ ગવાશે।' અર્થાત્ ધનામનું પરિણામ લવિષ્યમાં જથ્થારો
 થોડા દિવસ પછી વેર લેવા મારે ચોરના બાપે જમાદારનું ખૂન કર્યું.]

૨૧૯. ઘોખી ધુએ મૂલે ને પાપી ધુએ કમૂલે.^૧

૨૨૦. ઘોળે દહાડે તારા દીઠા.^૨

ન

૨૨૧. ન આવડે લીખ, તો વેફું કરતાં શીખ.^૩

૨૨૨. નકટીનું નાક કાપે તેવી છરી છે.^૪

૨૨૩. ન કરે નારાયણ કે ગઢવી ગાડે ચડે.^૫

૨૨૪. નખ વડે લોંચ ખોતરવી.^૬

૨૨૫. નવ વાનાં બણે તે નાગર.

૨૨૬. નવ્વાણું ટકા બાદની વાત.^૭

૨૨૭. નવાળ કહે, ભરૂચ જાતી છે, તો કહે, ભરૂચ તો ઠેકાણે છે,
 પણ આપ જાઓ છો.

૨૨૮. નાહતાં મૂતરે તે શી રીતે પકડાય ?

૨૨૯. નાક ઉપર માંખ બેસવા દે તેવો નથી.^૮

૨૩૦. નાક નીચું ને પેટ જીંચું.^૯

૧ નિંદા કરી, કિંમત લીધા સિવાય સામાનાં પાપ ધુએ.
 ૨ બહુ દુઃખ પામ્યો, દેશન-પરેશાન થઈ ગયો. ૩ જીંટવેદ મારે.
 ૪ ભૂકી છે. ૫ વો દિન કહાસે કે મિયાં કે પાઉમે નૂતિયાં ?
 ૬ લોંચા પડી જતું, સરમ રહે નીચે જોતું. ૭ વાણિયાની અતિશ-
 યોક્તિભરી વાત. ૮ વટવાળો છે, આખર તથા વચન પામે તેવો છે.
 ૯ પારકાનું ખાવ તે શરમાય.

૨૩૧. નાક વાટે ખવાય નહિ, મોં વાટે ખવાય.
 ૨૩૨. નાક વીંધાવા ગઈ ને કાન વીંધાવી આવી.
 ૨૩૩. નાખતાં પહોંચે ત્યાં સુધી ખરા.^૧
 ૨૩૪. નાગા જણ્યા, ને કઢોરે લાલ.
 ૨૩૫. નાભિનો ઉમળકો છાનો ન રહે.
 ૨૩૬. નારી, આડી ને વેપારી, સર્વ જહારથી જ શોભીતાં છે.
 ૨૩૭. નીકળ્યું ખોખું ને ઘર થયું ચોખ્ખું.^૨
 ૨૩૮. નોતરાની વાટ જોઈ ચૂલામાં પાણી રેડ્યું.^૩
 ૨૩૯. નવ્વાણુંનો ધક્કો.

[એક વાણિયો અને ઘોળી સામસામા રહે. વાણિયો લાખોપતિ હોવા છતાં કંજૂસાઈથી રહે, જ્યારે ઘોળી થોડુંક કમાય પણ લહેરથી હવે. વાણિયણે એક વખત વાણિયાને એ વિરોધી વસ્તુસ્થિતિ માટે ફરિયાદ કરી એટલે વાણિયો બોલ્યો : 'નવ્વાણુંનો ધક્કો નહિ વાગ્યો હોય!' વાણિયણ કહે : 'એ શું?' વાણિયો બોલ્યો : 'પછી સમજવીશ।' પછી તે રાતે છાનોમાનો ઘોળીના ઘર પાસે નવ્વાણું રૂપિયા એક પોટલીમાં બાંધી મૂકી આવ્યો. તે ઘોળીના હાથમાં આવ્યા. ત્યારથી તેને પૈસેપૈસો ખચાવી, સો રૂપિયા પૂરા કરી, શાહુકારને ત્યાં મૂકવાનો લોલ લાગ્યો. ત્યારથી તેની લહેર ઊડી ગઈને તે વાણિયા જેવો મખખીચૂસ બન્યો. પછી તો બસો ને બસોના ત્રણસો કરવાનો લોલ વધતો જ ચાલ્યો. વાણિયણે આ ફરિયાદ જોઈ પોતાના ઘણીને તેનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે વાણિયાએ તે ઘોળીને વાગેલો 'નવ્વાણુંનો ધક્કો' સમજાવ્યો !]

૫

૨૪૦. પગે કથીરનું કલ્લુ ને નાકનું નસકોરું નવ ગજ લાંબું ?^૧

૧ પુરુષપ્રયત્ન કરવો. ૨ ધરકું મરે ત્યારે કુપાત્ર પરિચર
 !આવું બોલે છે. ૩ મૂર્ખાઈ કરી. ૪ ગરીબ છતાં અભિમાની.

૨૪૧. પટેલ બેઠા પાટે, ઘરની એળ દાટે ને પારકાની કાટે વાટે.
 ૨૪૨. પથ્થરમાં પગેરું શું ?
 ૨૪૩. પથ્થરનો લમરડો છે.^૧
 ૨૪૪. પરણાવતાં સાસુ હરખાયાં, પછી સાસુ હડકાયાં.
 ૨૪૫. પલક દરિયાવં (મેઘરાજ), મોજ મહેરામણ.^૨
 ૨૪૬. પાંડા સાથે પોપલિયું^૩ ને મૂંડા સાથે ચારી.
 ૨૪૭. પાણી પીવું છાણીને ને શુરુ કરવો બાણીને.
 ૨૪૮. પાનું ફરે ને સોનું ઝરે.^૪
 ૨૪૯. પેંગડે પગ ને બ્રહ્મોપદેશ.^૫
 ૨૫૦. પેટ કે પરગણું ?^૬
 ૨૫૧. પેટમાં ટાંટિયા છે.^૭
 ૨૫૨. પેટમાં પેસી પગ પહોળા કરે તેવો છે.
 ૨૫૩. પહેલાં વહું ખાતી નથી ને પછી વહું ધરાતી નથી.
 ૨૫૪. પેસામાં કોઈ પૂરો નહિ ને અક્ષતમાં કોઈ અપૂરો નહિ.^૮
 ૨૫૫. પાંચે મિત્ર, પચીસે પડોશી ને સોએ સગો.^૯
 ૨૫૬. પાંદડે પાણી પાય છે.^{૧૦}

૧ છુડથલ-ટોદ છે. ૨ ખુશી થાય ત્યારે મોજ પડે તેવું ખનામ આપે તે. ૩ પોપલિયું-લાઈઅંધી. ૪ નસીબ સારું થાય ત્યારે અટળક ધન મળે. ૫ ઉતાવળમાં અધરું કામ ન બને. ૬ પેટ કે પોળ ? ખાઉધરા માટે વપરાય છે. ૭ જિંડા મનનો, પહેંચિસો માયુસ છે. ૮ પોતાના મનથી સૌ પોતાને યદ્વા મળે ને પેસાની બાબતમાં સંતોષ હોય જ નહિ. ૯ આટલી રકમ તેમને ધીરતાં પાછી ન આવે તો ખર્ચી જવું, પત્ર નેમની સાથે સંબંધ બગાડવો નહિ. ૧૦ બહુ દુઃખ દે છે.

૩

૨૫૭. ફકીર હાલમેં મસ્ત, જરદાર માલમેં મસ્ત;
ખુલખુલ બાગમેં મસ્ત, ગ્લાશક દીદારમેં મસ્ત.
૨૫૮. ફૂંઈ તે ઠંડા પાણીની ફૂંઈ.

બ

૨૫૯. બજરંગ બીરકા સોટા, ફૂટ જાય ભંગીકા^૧ દોટા.
૨૬૦. બહોત બોયા, તે બિચા ધાસ.
૨૬૧. બ્રાહ્મણ ઘેર ખાય ને ઝેર ખાય બરાબર.
૨૬૨. બાપના થાન જેવું, બકરીના ગળાના આંચળ જેવું.^૨
૨૬૩. બાયડી નાતરે જાય ને ઘણી વળાવવા જાય.
૨૬૪. બાર બ્રાહ્મણે બકરીનું જોર.^૩
૨૬૫. બેડું ચડાવીને આવી છે.^૪

ભ

૨૬૬. ભણેલ કરતાં ગણેલ સરસ, ગણેલ કરતાં ફરેલ.^૫
સરસ, ફરેલ કરતાં કસાયેલ^૬ સરસ.
૨૬૭. ભરવાડની દીકરી કુંવારી રહે, પણ દૂધ કુંવારું ન રહે.^૭
૨૬૮. ભયો છલકે નહિ, છલકે સો આધા; થોડા ભૂંકે નહિ,
ભૂંકે સો ગદ્દા.

૧ ભંગી-ભાંગ પીનાર. તેને પણ હનુમાનનો ભય લાગે।
૨ નિરર્થક, તેમાંથી દૂધ ન મળે. ૩ અર્થાત્ બ્રાહ્મણનતિ દુર્બળ
હોય છે. ૪ અર્થાત્ હોડ્યોક નાતરે આવી છે, તેને નાતીલા દંડ
ન કરે, બિલટી વેલ અપાવે. ૫ ફરેલ-મુસાફરી કરેલો. ૬ કસાયેલ-
દુઃખોમાંથી પસાર થયેલો. ૭ અર્થાત્ તે અવશ્ય તેમાં પાણીનું
મિશ્રણ કરીને વેચે.

૨૬૯. ભૂત જાય વસવાથી^૧ ને ડાઘ જાય ઘસવાથી.
 ૨૭૦. ભૂંડું છાણું નહિ લીંખ્યાનું કે નહિ યાખ્યાનું.
 ૨૭૧. ભૂંડી લેંસને આંદરો^૨ પાડો. આંધળી દોહનારીને
 ગોવાળ ગાંડો.
 ૨૭૨. લેખડ પાડ્યા વગર દળદર જાય નહિ.^૩
 ૨૭૩. લેખ પડે ત્યારે કંઈ મેળ ન રહે.^૪
 ૨૭૪. લેંસનાં શિંગડાં લેંસને લારે.^૫
 ૨૭૫. લોર ખોલાવવી.^૬

મ

૨૭૬. મખમલની મોજડી^૭ માથે ન પહેરાય.
 ૨૭૭. મગર, મંદોડો ને મેશ વળગ્યાં તે તટે પણ છટે નહિ.
 ૨૭૮. મન રાખવું ને ઝેર ચાખવું બરાબર છે.^૮
 ૨૭૯. મન વિના મળો નહિ, વાડ વિના વેલો નહિ, ને શુરુ
 વિના ચેલો નહિ.
 ૨૮૦. મરદ મૂંઠાળો,^૯ બળદ પૂંઠાળો,^{૧૦} ગાયડી દૂલાળી^{૧૧}
 ને વહેલ લેલાળી.

૧ વસવાથી-તેમાં રહેવાથી. ૨ આંદરો-કપાળમાં દ્રાળા
 ટીલાવાળો. ૩ મોજડું કામ કરીને નાણાં મેળવ્યા વગર ખૂબ
 પૈસાદાર થવાય નહિ. ૪ લણી લીધા પછી ગાયેના ધણુને અને
 બકરાના ટોળાને ચારવાની રસ્તે આપે છે તેને 'લેખ' કહે છે.
 ત્યારે લીડમાં ગમે તે દોર પેસે ને માલ લૂંટ, ચરે. ૫ કરનારને
 વેલું પડશે. ૬ ક્યાં કામને માથે પાણી ફેરવવું. પૈસાં ઉઘાવી દેવો.
 ૭ મોજડી-પગરખી. ૮ બહુ વર કહેવું છે. ૯ મૂંઠાળો-મૂંઠીમાં
 નેરવાળો. ૧૦ પૂંઠાળો-મોટી પૂંઠાળો. ૧૧ દૂલાળી-ત્યારે પૂંઠા.

૨૮૧. મળે ચાર બોડી,^૧ તો કિલ્લો નાખે તોડી.
 ૨૮૨. માખણમાંથી મોવાળો ખેંચે તેવો ઝીણો છે.
 ૨૮૩. માણાનું^૨ રાંધે ત્યારે પવાલાનું^૩ ઢાઝે.
 ૨૮૪. માલ લૂંટી ગયા, પણ ભરતિયું મારી પાસે છે.^૪
 ૨૮૫. મારી શિયળવંતી નાર, તારી ચૂંદડી લેલાડ;
 ઢહી^૫ ને દૂમરો ઝાડ, હું છવતાં ઘણીના દાંત શીઠ પાડ ?

[એક પતિએ પોતાની સ્ત્રી, જે તેને માટે બહુ પ્રેમનો દેખાવ કરતી હતી, તેની પરીક્ષા લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. એક દિવસ આશિર્વાદો જાણે મરી ગયો હોય તેવો તેણે ઢાંગ કર્યો ને શ્વાસની ગતિ બંધ પાડી નાખી. રોડકળમાં પોતાને ખાવાનું નહિ મળે, તેવું ધારી તેની સ્ત્રી રસોડામાં જઈ ઢહી^૫ ને દૂમરો ખાઈ આવી. પછી પતિના દાંતમાં સોનાની રેખા^૬ હતી, તે પાડવા પથરો લઈને પાસે આવી. તેના મનમાં કે એટલું સોનું પણ મુઠદા સાથે નકામું શા માટે જવા દેવું ? ત્યારે આંખો ખોલી, તેનો પતિ તેને આ ફીટીઓ સંભળાવે છે.]

૨૮૬. મીઠાબોલું માણસ^૭ ને વાયડું ધાન, પહેલું મીઠું લાગે.
 ૨૮૭. મૂઠ મારી જાણે છે ને વાળી પણ જાણે છે.
 ૨૮૮. મૂઠી જેટલા મિયાં ને સૂપડા જેટલી દાઢી.
 ૨૮૯. મૂછ ઉપર લીંધુ રહે તેવા.^૮
 ૨૯૦. મેથીપાક ખવડાવવો.^૯
 ૨૯૧. મેશથી કાળું કલંક.
 ૨૯૨. મોલી^{૧૦} મરે તે મહાદુઃખ.

૧ બોડી-રાંડીરાંડ. ૨ માણું-૧૦ શેરનું માપ; ૩ મુઠદામાલ મારી પાસે છે. ૪ વટવાળા, ટેકીલા. ૫ પોંક પાડવો, અડતાલો જોખવો, ખોખરો કરવો. અર્થાત્ માર મારવો. ૬ મોલી-ધરતો મુખ્ય માણસ, પાલનહાર.

૨૯૩. મોટા સાથે મોહી ને ઝાંઝર બેઠી જોઈ.
 ૨૯૪. માંકડને આંખો આવી.^૧
 ૨૯૫. મોટી, વચલી ને નાની, તે રાખ, સેલી^૨ ને વાની.

૨

૨૯૬. રાગ, પાગ ને પારખું,^૩ નાડી^૪ અને ન્યાય;
 તરખું, તાંતરખું^૫ ને તસ્કરખું, એ આઠે આપ કળાય.
 ૨૯૭. રાણીનાં ચીર તે ધોળીનાં બાળોતિયાં.
 ૨૦૮. રામરામ ઠરી નાખવું.^૬
 ૨૯૯. રેવડી દાણાદાણ.^૭
 ૩૦૦. રંગ રાજ ને પોત પ્રધાન.^૮
 ૩૦૧. રાંકનો માળવો.^૯

લ

૩૦૨. લફૂંબો લેવો હતો તે દોઝો.^{૧૦}
 ૩૦૩. લખો દીકરા ખાતાવાહી, ચોરડો ગયો ને પરસાળ રહી.
 ૩૦૪. લાખો ફૂલાણી.^{૧૧}

૧ મગને પગ આવ્યા. ગરીબ હતો તે બહેકયો. ૨ સેલી-વાની. રાખ. ૩ પારખું-રૂપિયા પારખવા. ૪ નાડી-નાડી લેવી. ૫ તાંતરખું ફાસલાવીને ખાઈ જવું. આ આઠે ય કળાઓ જાતે જ આવડે, દાર્ઢ શિખવાડે તેમાં બરકત ન આવે. ૬ ખૂબ રિજાવવું. ૭ મતામુસ્કેલી, ફજેતીના ફાળકા. ૮ જે સારા હોય, તે ખૂબી ચોર દોસે, પણ તેમાંય રંગ મુખ્ય આકર્ષક વસ્તુ છે. ૯ ગરીબનો બેલી દુકાળ વખતે બધા પહેલાં માળવા જતા; કારણ કે ત્યાં ગડું બદ્ધ પાકતા, તે ઉપરથી. ૧૦ લફૂંબો-ફળિયો. એ જ અર્થમાં: ફળિયું છતવું હતું. બાપનો લાડવો દાટયો હતો. ૧૧ લાખો વગુજારો, નવસસા હોરડ, આત્મા-રામ બૂખાયુતા દીકરા.

- ૩૦૫ લાગણીનો મંદવાડ હવ લે.
 ૩૦૬. લાભોહ લાભોહ થાય, ત્યાં શો મેળ?¹
 ૩૦૭. લાલહડી એકાદશી, વો ખારસડી દાદી.²
 ૩૦૮. લાલ ખુન્ગ હાથી પારખવા ગયા.³
 ૩૦૯. લાંબી લેખણે લખે છે અને ભંચે આસને બેઠા છે.⁴
 ૩૧૦. લોકની લાજે કે હંયાની દાએ.

૫

૩૧૧. વકરો વાંઝિયો ન હોય.⁵
 ૩૧૨. વખાઈતનો સખાઈત કોઈ નહિ.⁶
 ૩૧૩. વટાણા વાવી જવા.⁷
 ૩૧૪. વટેમાર્ગને દાણી⁸ રોકે કે પાણી રોકે.⁹
 ૩૧૫. વણીને મૂકવું.¹⁰
 ૩૧૬. વરસ બધાં પાણીમાં ગયાં.¹¹
 ૩૧૭. વરસમાં ખરડિયું ને ઘરડિયું.¹²

૧ વગરવિચારે વધારે ખરચ થાય, ત્યાં નાની વાતનો શો હિસાબ? ૨ શ્રીમંત વણિક અગિયારશે અનેક પ્રકારનાં ભોજન ને ફળાહાર કરે. ૩ તે પૂછે કે પૂંછડું કયું અને મોં કયું? ૪ દાણી હાંકે છે. ૫ અર્થાત્ તેમાંથી લાભ મળે જ. ૬ દૃષ્ટિયાનું કોઈ સ્વયં નહિ. ૭ વંજો માપવો, પોખારા ગણવા. ચંદ્રવંશી થવું; અર્થાત્ ભાગી જવું, નાસી જવું. ૮ દાણી-જકાત લેનાર. ૯ પાણી-નદીનાળાં. ૧૦ વધાર મૂકવો, મીઠું-મરચું ભભરાવવું, કાન ભભરવા. કંઝિયો ઉત્પન્ન કરવા ખોટી વાતો કહેવી. ૧૧ ત્રીસે રોજ ત્રટમાં ગયા. નકામાં ગયાં. ૧૨ ખરડાયેલું વરસ. જેમાં ગોદો વાગ્યો હોય તેવું વર્ષ. તે ઘરડો સજો માણસને ચેતવે છે, શિખામણ આપે છે, પાક શીખવે છે.

૩૧૮. વહુ વાઘ હણુંતી, દરિયા તરંતી ને મીની જોઈ ડરંતી.^૧
 ૩૧૯. વહુ સુધી કંઈ વડાં હોય ?^૨
 ૩૨૦. વા ઉપર વરાધ.
 ૩૨૧. વા ઉપર વાવટા.^૩
 ૩૨૨. વાગડિયું મોઢું કરે છે.^૪
 ૩૨૩. વાઘના પંજામાં આવવું સારું, પણ મારવાડીના
 ચોપડામાં આવવું ભૂંડું.
 ૩૨૪. વાણિયા રે વાણિયા, સાથે રેલા તાણિયા, ત્યારે
 જણ્યા વાણિયા.

[૨૦-૨૫ વાણિયા પરદેશથી કમાઈ પાછા આવતા હતા. પાસે ધન પુષ્કળ હતું. બધાએ તલવાર, બાલાં, બરછી, બખ્તર વગેરે લઈ રજપૂતો જેવો ઠાક કર્યો હતો. તેથી તેમને લૂંટવાની ટિંમત ચોરોની ચાલી નહિ; છતાં તેઓ તેમની પાછળ પાછળ ગયા. ઘોડાક ગાઉ ગયા પછી એક વાણિયો પેશાબ કરવા બેઠો, એને જોઈ બધા જ પેશાબ કરવા બેઠા. તે જોઈ ને ચોરોના મુખ્ય દોળાએ કહ્યું: 'લૂંટો, સાલા વાણિયા છે, ડરવાનું કાંઈ કારણ નથી.' પછી ચોરોએ તેમને સહેલાઈથી લૂંટી લીધા. પેલો મુખ્ય દોળા આ વાક્ય બોલે છે.]

૩૨૫. વાઘરી વળગી રહેવા દે નહિ.^૫
 ૩૨૬. વાની મારી હોયલ.^૬
 ૩૨૭. વાવણી ને તાવણી ઉતાવળી સારી.^૭

૧ સ્ત્રીચરિત્ર. ૨ બધાંના ખાતાં વધે તો જ વધુને મળે.
 ૩ ભૂત ઉપર ચિઠ્ઠી, ચોક્કસ વાત નહિ. ૪ મોં ચઢાવે છે,
 ૫ વાઢયું ચોટે નહિ, એવો ધા કે ચામડી (વાઘરી) જીખડી નય
 તે ફરી ચોટે નહિ. ૬ લાગ્યે જ આવે તેવો આવેલો પરોવો,
 ૭ તાવણી-વી તાવણું તે.

૩૨૮. વારસામાં સાંગેલું જાય.
 ૩૨૯. વાઢી આંગળી ઉપર મૂતરે તેવો નથી.^૧
 ૩૩૦. વાઢી આડો કપાસિયો.^૨
 ૩૩૧. વાળંદ ને વળી વહેલમાં બેઠો.^૩

[એક પાટીદારે સાસરે જતાં વહેલમાં પોતાના ધાંયજીને લીધો. થોડે દૂર ગયા, ત્યારે વાળંદને તેનો આગળખીતો મળ્યો. તેણે પૂછ્યું : 'ઘેર ક'ઈ કહેવડાવ્યું છે ?' વાળંદ કહે : 'જેવું દેખો છો તેવું કહેજો.' અર્થાત્ હું વહેલમાં બેઠો છું તે સમાચાર મારાં સગાંને આપજો. તે સાંભળી પાટીદારે તેને વહેલમાંથી ઉતારી સાત જોડા માર્યા ને પેલા માણસને કહ્યું : 'આ પણ દેખો છો તેવું કહેજો.']

૩૩૨. વિકટ માર મારે ભરવાડો, વિકટ રાન ખેડે વણજારો.
 હાંફજોફાંફજો તો ગ્રાહણનો પ્રાણિયો, ધીરો રહી
 લૂટે બળરે વાણિયો.
 ૩૩૩. વીજળીને ઝબકારે મોતી પરોવવું.
 ૩૩૪. વેઠિયા, વાડ કરી ? તો કહે : હા, કરી. કેવી કરી ?
 તો કહે : વા વાય તો તૂટી પડે તેવી !
 ૩૩૫. વહેલે વળગીને નથી આવી.^૪
 ૩૩૬. વહેવાણીની જણી, તે કુંભારની ઘડી.^૫
 ૩૩૭. વેતર વંઠ્યું, સુયાણી શું કરે ?
 ૩૩૮. વેદિયાં ઢોર, ન સમજે મર્મ ને ઘાંટા ને શોરબકોર.^૬
 ૩૩૯. વેપારમાં વાયદો; શાસ્ત્રમાં કાયદો.^૭

૧ કશું જ કામ કરે તેવો નથી. ૨ એટલે વાઢીમાંથી ઘી નીકળે નહિ. ૩ જરૂર ફુલાઈ જાય. ૪ દાસીની પેઠે નથી આવી, પરણીને આવી છું. ૫ વઢૂ કુંભારના હાંધા જેવી છે. ૬ શાસ્ત્રચર્યા વખતે. ૭ નુકસાનકારક છે.

૩૪૦. વૈદને તેડવા ગયો, તે મૂઆનો સાજ પછુ દેતો આવ્યો.

૩૪૧. વાંદરાને ચણા નાખવા.^૧

૩૪૨. વાંસના કનિયામાં વન બળે.^૨

શ

૩૪૩. શાળિગરામ પાસે મરી વટાવવાં.^૩

૩૪૪. શિયાળાનું પરોઢ, ઉનાળાના ણપોર ને ચોમાસાની રાત;
અલ્લાહ, મરણ દીછ્યો, પણ બહાર ગમન મત દીછ્યો.

૩૪૫. શિરના કીડા શિરને ફેલે.

૩૪૬. શોધે તેને સાહેબ^૪ મળે.

સ

૩૪૭. સત્તરસોના સરવાળામાં ઓગણીસસોની ભૂલ !

૩૪૮. સળ એક થેડેકે બત્તે હે.^૫

૩૪૯. સરું ન આવ્યું સીંદરા.

[એક બાઈ પરગામ કાણે ગયેલી. ત્યાં તેરું પેલી રાતે એક લોટા ચોરી સંતાડી ગાખ્યો. બીજે દિવસે રાતે કાઠીમાંથી સીંદરીનો છેડો કાઢી તાણવા માંડ્યો પણ તેનો અંત જ ન આવ્યો. ત્યારે તે આ વાક્ય બોલે છે; અર્થાત્ હાથમાં લીધેલા કામનો અંત ન આવવો.]

૩૫૦. સવારના પંહોરનું નામ છે.^૬

૩૫૧. સરસા ગડથલ કરવી.

[સસલું હાથીને જમવા નિમત્રી આવેલું, હાથી જમવા આવ્યો.

૧ બેવકૂફને ચણવવો. ૨ દાવામિધી. ૩ મોટા માણસ પાસે હલકું કામ કરાવવું. ૪ સાહેબ-પ્રભુ. ૫ બત્તા-દરતા. ૬ બહુ જ ભલો-સફરચી છે.

ત્યારે તેના પગ પાસે આળોટીને કહેવા લાગ્યું : ‘હું રાંક, તમારા જેવાની શી પરોણાગત કરું?’ અર્થાત્ ગરીબ મોટાને મિજબાની આપે ત્યારે વપરાય છે.]

૩૫૨. સળગતી સગડી માથે લઈ ફરિયાદ કરવા જવું.
 ૩૫૩. સળી વગર શ્રાદ્ધ અટકે.^૧
 ૩૫૪. સાગનાં લાકડાં છે, રૂપાનાં હાડકાં છે.^૨
 ૩૫૫. સાગરનું નીર ગાગરમાં ન સમાય.
 ૩૫૬. સાજાં ખાય અન્ન ને માંદાં ખાય ધન.
 ૩૫૭. સાતડે સાત.^૩
 ૩૫૮. સાસરાની શૂળી સારી, પણ પિયેરની પાલખી ભૂંડી.
 ૩૫૯. સૌ સૌને તૂંબડે તરે છે.^૪
 ૩૬૦. સિંધમાં સોમી પાંતી.^૫
 ૩૬૧. સૂકા લાકડા જીવડો, તેને સાહેબ વગર કોણ પાણી પાય ?
 ઘરઘણી જાણે, ‘હું રજું છું ને સૌ ખાય !’
 ૩૬૨. સુવાવડ જન્મારો રહી.^૬
 ૩૬૩. સોય ખોવાણી, તેનો સાદ ન પડે.

હ

૩૬૪. હજમકી ખરાતમેં, સળી ઠાકેર.
 ૩૬૫. હજમને ત્યાં ચોરી થઈ, તે નરેણી ને કાતર ગઈ.
 ૩૬૬. હજમસીનો કાખો કાન.^૭

૧ સળી-દર્લની સળી. ૨ કુળવાન છે. ૩ નિર્માલ્ય, પુરુષત્વહીન.
 ૪ કોઈ કોઈના ઓશિયાળા નથી. ૫ ગરાસ થોડો. ૬ જનમના
 માંદા. ૭ નકામી વધારાની મહેનત.

૩૬૭. હમારે દાદેને ઘી ખાયા થા, હમારી હથેલી સૂંઘો.
 ૩૬૮. હરહર ગંગા ગોદાવરી, કંઈક શ્રદ્ધા, કંઈક ભોરાવરી.^૧
 ૩૬૯. હાથના છટા ને હૈયાના કૂટા.
 ૩૭૦. હાથપગ દોરડી ને પેટ ગાગરડી.
 ૩૭૧. હાથી જૂંપડામાં સમાય નહિ.
 ૩૭૨. હા, ખાનો ડાયરો.^૨
 ૩૭૩. હીર, ખીર ને ખુશીનો સોદો.
 ૩૭૪. હીરામાં છાંટ ને રૂપમાં ગર્વ.^૩
 ૩૭૫. હિંદુકા ખાના અચ્છા, લેકિન પૂજા ખૂરી.
 ૩૭૬. ‘હું’ ત્યાં હરિ નહિ.^૪
 ૩૭૭. હે ભૂંડા ભૂતનાથ, વળગણિયે રાતું લૂગડું દીડું નહિ.^૫
 ૩૭૮. હાંડીમાં રૂપ ને પેટીમાં શણગાર.^૬

૧ બ્રાહ્મણના જન્મણુવારમાં કંઈક શ્રદ્ધાથી ને કંઈક બળ-જનરીથી જમ્યા પહેલાં નાદતું પડે. ૨ દાહગમ્પાની મંડળી. ૩ એટલી ખોડ ગણાય. ૪ હંપદથી હરિ વેગળા. ૫ તે મહાદેવજી ! જનમજર દુનારો રહ્યો. ૬ અર્થાત્ હાંડીમાં રંધાતું ભોજન બે પોષ્ટિક અને સરસ હોય, તો માણસ રૂપાણું થાય અને પેટીમાં રૂપિયા હોય તો શણગાર આવે.

અન્ય ઉપયોગી પુસ્તકો

સ્તોત્રો-પ્રાર્થના-માહાત્મ્ય

મોહમુદ્દગર અને ખીજાં		શિવમદિગ્નઃસ્તોત્ર ...	૦-૫૦
દશ રત્નો ...	૧-૦૦	ઈશ્વરપ્રાર્થનામાળા	૩-૦૦
દશકોટી અને ખીજાં		મોખરતવરાજ ...	૦-૧૫
ચાર રત્નો ...	૦-૭૫	ગન્ધેન્દ્રમોક્ષ ...	૦-૩૭
સ્તોત્રસંગ્રહ ...	૧-૦૦	હરિપાઠ ...	૦-૧૫
શ્રી દક્ષિણામૂર્તિસ્તોત્ર	૧-૫૦	પ્રાતઃ અને સાયંકાળની	
વિવેકચૂડામણિ ...	૧-૦૦	પ્રાર્થનાઓ ...	૦-૫૦
દસ્તામલકસ્તોત્ર ને		નારાયણકવચ ...	૦-૫૦
વાક્યસુધા ...	૦-૧૨	કણ્ઠામરણુમ્ ...	૦-૨૫
આત્મા-અનાત્માવિવેક	૦-૩૫	ભગવતપ્રસાદ ...	૦-૨૫
પ્રશ્નોત્તરમાળા ને જીવન્મુક્ત-		હનુમાનચાલીસા ...	૦-૦૬
આનંદલદરી ...	૦-૧૬	શ્રીચંડીપાઠ ...	૧-૫૦
મણિરત્નમાળા ...	૧-૫૦	પુરુષોત્તમમાસમાહાત્મ્ય	૨-૫૦
સોદ્યલદરી ...	૦-૪૦	શ્રી સત્યનારાયણની કથા	૦-૭૫
શ્રીવિષ્ણુસહસ્રનામ...	૦-૨૫	એકાદશીમાહાત્મ્ય ...	૧-૫૦
પ્રબોધસુધાકર ને તત્ત્વજોધ	૦-૫૦	જપ અને નામરમરણુ	૧-૨૫

નાટકો

મુક્તધારા ...	૧-૦૦	સૌભાગ્યસુંદરી અને ખીજાં	
અંધારા રંગમહેલનો રાજા	૧-૦૦	નાટકોનું નવનીત	૧-૫૦
ગુજરાતનાં નાટકો-ગીતોની		ભટ્ટહરિનિવેદ (નાટક)	૦-૪૦
સારીગમ ...	૨-૫૦	એકલવ્ય તથા ખીજી	
આસમાની ચલ્લી ...	૧-૫૦	બાલનાટિકાઓ	૦-૩૧
મંગલમંદિર ...	૧-૦૦	ગુજરાતની રંગભૂમિ	૦-૩૭
છોરુ કછોરુ ...	૧-૦૦		

બાળોપયોગી

શિશુસાધી-૧ ...	૦-૧૫	વાંગો, વિચારો ને અનુસરો	૦-૭૫
શિશુસાધી-૨ ...	૦-૨૦	કચ્છ અને અચ્છ ...	૦-૩૭
શિશુસાધી-૩ ...	૦-૧૨	દેશી રમતો ...	૧-૨૫
બાળકોની રીતભાત	૦-૨૫	બાળ રમતો ...	૧-૦૦
બાળકોનો આનંદ	૦-૨૦	બાલરામાયણ ...	૧-૨૫
બાળકોના આચાર	૦-૨૫	બાલભારત ...	૧-૫૦
સદ્બોધવાટિકા ...	૦-૧૯	બાલસદ્બોધ ...	૦-૫૦
દેશપાઠો ...	૦-૨૫	ભગવાન શુદ્ધની વાતો	૧-૦૦
ધાણીચણા ...	૦-૩૦	વિદ્યાથી ...	૦-૫૦
પ્રૌઢવાચનપોથી ...	૦-૨૫	સુબોધક નીતિકથાઓ	૧-૦૦
પ્રૌઢવાચનપૂર્તિ ...	૦-૨૫	ધર્મની બાળપોથી...	૦-૪૦
આકાશના તારા ...	૦-૩૭	બોધક હવનપ્રસંગો	૦-૫૦
વસંતનું આગમન ...	૦-૨૫	દયાળુ બાળકો ...	૦-૩૭
ભીમભાઈનું પદેરણુ	૦-૨૫	સદ્ગુણી પુત્રી ..	૦-૪૦
અમારા માધવમાકા ...	૦-૧૯	દયાળુ માતા ...	૦-૨૫
વીર બાળાઓ ...	૦-૩૧	આદર્શ બાળકો ...	૦-૩૭
એક હતો શેક... ..	૦-૨૫	કુશ્યંત ને શકુંતલા	૦-૩૭
એક હતો શેકાણી...	૦-૫૦	પ્રમાણિક બાળકો ...	૦-૩૭
વીર બાળકો ...	૦-૩૭	સદ્ગુણી બાળકો ...	૦-૭૫
કુમાર કથાઓ ...	૦-૫૦	રમણ વાનોઓ ...	૧-૨૫
બાળકોની બોલચાલ	૦-૨૫	ચાતુરીની વાતો ...	૧-૨૫
બાળકોના ગુણ ...	૦-૨૫	હંડ પદેરની વાતો	૦-૭૫
બાળકોની દિનચર્ચા	૦-૨૫	અમલકાન્નિક વાનો ...	૧-૫૦
બાળકોને બોધ ...	૦-૨૫	નાની નાની વાતો...	૧-૫૦
બાળકોનું આચરણ	૦-૩૧	અમલકાન્નિક વાનો	૦-૨૭
બાળકોની વાતો-આ. ૧	૦-૩૭	બાળ અદુક ...	૦-૫૦
રસયોગી ...	૦-૨૫		

સિંદ્યાદનાં સાહસો	૦-૫૦	વિચિત્રની વિચિત્રતાઓ	૦-૭૫
પ્રેમપંથ-ભાગ ૧ ...	૦-૧૬	વિધિના લેખ ને બીજીવાતો	૦-૩૫
,, ભાગ ૨ ...	૦-૨૫	જગતમાં જાણુવા જેવું	૧-૦૦
ઉપાણી ...	૦-૫૦	સામાન્ય જ્ઞાન ...	૦-૩૭
રમૂજ કુચકા ...	૦-૫૦	દાસ્યતરંગ ...	૦-૭૫
ઈસપની બાલવાર્તાઓ	૧-૨૫	પ્રકાશનાં પગલાં (સચિત્ર)	૦-૭૫
અરેબિયન નાઈટ્સ	૩-૦૦	હિતોપદેશ ...	૧-૨૫
ઉચ્ચ જીવન ...	૦-૨૫	તંત્રકથા (અચિત્ર)	૧-૨૫
સાહસકથાઓ ...	૦-૭૫	તંત્રકથા (સચિત્ર)	૧-૫૦
મહાભારતની નીતિકથાઓ	૧-૨૫	૧૪થીની કથા ...	૦-૭૫
ભીમનાં પરાક્રમો ...	૧-૫૦	કાકાનો સંજય ...	૧-૭૫
ગદાધારી ભીમ ...	૨-૫૦	રાજર્ષિ ...	૨-૦૦
		બાળકોની નીતિશિક્ષા	૦-૫૦

નિબંધાદિ ગદ્ય સાહિત્ય

મહાભારતમંજરી ...	૪-૦૦	પલટાતા રંગ ...	૧-૫૦
આપણે ફરી ન વિચારીએ? ૨-૦૦		સ્વામીશ્રી અખંડાનંદજીના	
સુખ, સામર્થ્ય ને સમૃદ્ધિ		પત્રો	૧-૨૫
અને વિચારોના ચમત્કાર ૩-૦૦		સાહિત્ય પ્રવેશિકા ...	૨-૫૦
સંસારનાં સુખ ...	૨-૦૦	સાહિત્ય પ્રારંભિકા	૧-૨૫
વ્યક્તિચિત્રો ...	૧-૫૦	ગ્રામરચના ...	૧-૫૦
શુભસંગ્રહ-ભા. ૨ જો	૩-૦૦	વ્યાયામ અને સૂચનમરકાર	૦-૬૨
,, -ભા. ૯ જો	૩-૦૦	ભારતીય શિલ્પકળા	૦-૩૭
		હિંદુસ્થાની સંગીત	૦-૫૦

ગઝલો-કાવ્યો

કાવ્યસંક્ષેપ ...	૧-૫૦	શ્રીમંતોના સડો ...	૦-૨૫
ગુજરાતની ગઝલો...	૧-૦૦	મનને ...	૦-૧૬
મારાં સો કાવ્યો ...	૦-૭૫		

નવલકથા-વાર્તાસંગ્રહો

ચાણક્ય અને ચંદ્રગુપ્ત	૩-૫૦	ગુજરાતી સાહિત્યમાં	
અનાવરણ	... ૨-૫૦	શ્રેષ્ઠ હાસ્ય પ્રસંગો	૨-૦૦
સસર્પણુ...	... ૧-૫૦	ગિરણલ અને ખીખ	૨-૦૦
કડવો ઘૂંટડો	... ૨-૦૦	ગામકું બોલે છે	૦-૭૫
લાખેણી વાતો	... ૨-૦૦	ભરતીઓટ	... ૨-૦૦
જીવનનાં અમૃત	... ૧-૭૫	સંગમ	... ૨-૦૦
અમર અજવાળાં	... ૧-૦૦	રાખની ઢગલી	... ૦-૭૫
દિવ્ય વાર્તાઓ	... ૧-૦૦	અતરનાં પાંખો	... ૨-૫૦
હિચ્ચ જીવનની મંગળ વાતો	૨-૦૦	અને દીવા	... ૧-૫૦
આળાં હૈયાં	... ૨-૦૦	,, ,, (પાકું પૂકું)	૨-૫૦
શુભાખસિંહ	... ૪-૦૦	જીવનમુવાસ	... ૧-૫૦
કમળકુમાર	... ૦-૭૫	અક્ષયપાત્ર	... ૨-૫૦
પરાક્રમી દશ કુમાર	૨-૫૦	માટીની અર્તિઓ...	૦-૭૫
ભોજપ્રબંધ	... ૧-૨૫	ઈન્સાન મિટા દૂંગા	૧-૨૫
ઉત્તરરામચરિત	... ૧-૫૦	ઇતિહાસને અજવાળે	૦-૭૫
કથાસરિત્સાગર	... ૧-૦૦	કંકુ ને કન્યા	... ૧-૫૦
શંકુતલા	... ૦-૬૨	પટલાઈના પેય	... ૭૫૫ છે
મોહિની અને ખીજ વાતો	૧-૦૦	બે ડોસાની જાત્રા	... ૦-૨૫
દેરાણીનો કલહ અને		અણોળો અને તુલું	
ખીજ વાતો	૧-૦૦	રેલવે રેશન	૦-૨૫
નવ્યાણનો ફેર અને		અગણ નારદ અને	
ખીજ વાતો	૧-૦૦	જીરણેય ગાકું	... ૦-૨૫
સંત બળરામ અને પતિતા	૦-૬૨		

વધુ વિગત માટે વિસ્તૃત સૂચિપત્ર મંગાવો.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય—અમદાવાદ